

EDUKACIJSKI RESURSNI PAKET

U projektu "Changing Democracies" prikupili smo priče pojedinaca koji su odrasli u vrlo različitim političkim i ideološkim sustavima diljem Europe i šire. Naši svjedoci dijele svoje misli, osjećaje, nade, snove i izazove s kojima su se susreli tijekom života u autoritarnim sustavima i demokratskim tranzicijama u Europi. Za neke, ova tranzicija također nosi priču o migraciji i tome što znači pronaći svoj put u društvu koje se razlikuje od onog u kojem ste odrasli, kako politički tako i kulturno te jezično.

Osvrćući se na svoje živote prije i tijekom tranzicije, svjedoci se osvrću i na današnju demokraciju. Što im demokracija znači nakon iskustva autoritarne vladavine? Što su očekivali? I ispunjava li demokracija ta očekivanja? U kojoj mjeri demokracija funkcionira za sve? Njihove priče pozivaju nas da istražimo ova pitanja.

Cilj je ovog edukacijskog resursnog paketa potaknuti mlade na kritičko promišljanje povijesti demokratskih tranzicija u Europi te istraživanje vlastitih ideja, očekivanja i pitanja o demokraciji i životu u demokratskom društvu.

U projektu "Changing Democracies" više partnera udružilo se u kreiranju obrazovnih aktivnosti primjenjivih u formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima. S namjerom smo osmislili aktivnosti koje možete prilagoditi ili odabrati prema vlastitim potrebama.

Sve aktivnosti proizlaze iz svjedočanstava naših sudionika, povezujući njihove priče kroz narative strukturirane oko pet ključnih pitanja o kojima želimo da se pozabavite sa svojim učenicima:

1. Što vas ljuti u današnjem svijetu?
2. Usuđujete li se suprotstaviti svojim učiteljima?
3. Što utječe na vaš život?
4. Znete li što vaši bake i djedovi misle o mladima?
5. Što očekujete od demokracije?

Svako pitanje sadrži od 1 do 3 aktivnosti koje potiču mlade na istraživanje teme iz više perspektiva koristeći narative. Kroz fragmentirana svjedočanstva iz cijele Europe, učenici će bolje razumjeti mehanizme autoritarnih režima i njihov utjecaj na svakodnevni život.

Svaka aktivnost sadrži upute korak po korak, s procijenjenim vremenom izvedbe. Ovisno o kontekstu, možete ih realizirati u jednom satu ili rasporediti tijekom više sati. Bilo da ste profesor povijesti u srednjoj školi, muzejski edukator ili radite s mladima, možete koristiti aktivnosti za proučavanje povijesti demokratskih tranzicija i/ili raspravu o trenutnim izazovima s kojima se suočavamo u našim demokracijama.

Pitanja služe kao polazišta koja mladima otvaraju prostor za razmjenu i raspravu s vršnjacima o vlastitim mislima, osjećajima, nadama, brigama i očekivanjima. Možete nastaviti gledajući narative koji su dostupni na internetskoj stranici, prije nego prijedete na samu aktivnost.

Na kraju dokumenta pronaći ćete zbirku s povijesnim kontekstom koji pružaju informacije o političkom i društvenom kontekstu svake države predstavljene u svjedočanstvima. S ovim osnovnim znanjem učenici mogu razviti dublje i profinjenje razumijevanje svjedočanstava.

Zahvale

Edukacijski resursni paket kreirala je radna skupina za edukacijske resurse koju čine članovi ustanova u projektu „Changing democracies“: Marjolein Delvou i Hanna Zielińska (Evens Foundation, projektne koordinatorice), Bohumil Melichar (Karlovo sveučilište), Denis Detling (Muzej Slavonije), Maarten van Alstein (Flamanski institut za mir), Samuel Guimarães (Sveučilište u Portu), Vassiliki Sakka (Udruženje za podučavanje povijesti u Grčkoj, AHEG) i Diana-Maria Beldiman (Mediawise Society), uz podršku svih ustanova partnera.

Koordinatorica radne skupine: Eugenie Khatschatrian (EuroClio – Europska udruga edukatora povijesti)

Koautori

Marjolein Delvou i Hanna Zielińska
Carolina Santillano, Elli Clerides i Eugenie Khatschatrian
Bohumil Melichar i Vaclav Sixtá
Diana-Maria Beldiman
Denis Detling
Vassiliki Sakka

Oblikovanje i dizajn predloška

Paulina Łukasiewicz

Co-funded by
the European Union

Sadržaj

<u>Što vas ljuti u današnjem svijetu?</u>	5
<u>Aktivnost 1: Kratka rasprava</u>	6
<i>Dobna skupina: 14 – 17 godina</i>	
<i>Trajanje: 120 minuta</i>	
<u>Aktivnost 2: Pogled na prošlost i sadašnjost</u>	11
<i>Dobna skupina: 14 – 17 godina</i>	
<i>Trajanje: 170 minuta</i>	
<u>Aktivnost 3: Karta ljutnje</u>	23
<i>Dobna skupina: 14 - 17 godina</i>	
<i>Trajanje: 2 x 45 minuta (prva aktivnost može se izvesti samostalno)</i>	
 <u>Usuđujete li se proturječiti svojim učiteljima?</u>	41
<u>Aktivnost 4: Usporedba svjedočanstava</u>	42
<i>Dobna skupina: 14 – 17 godina</i>	
<i>Trajanje: 45 – 60 minuta</i>	
 <u>Što utječe na vaš život?</u>	54
<u>Aktivnost 5: Istraživanje različitih perspektiva</u>	55
<i>Dobna skupina: učenici između 16 – 18 godina</i>	
<i>Trajanje: 90 minuta</i>	
 <u>Znaš li što vaši djedovi i bake misle o mladima?</u>	77
<u>Aktivnost 6: Međugeneracijski dijalog</u>	78
<i>Dobna skupina: 16 – 18 godina</i>	
<i>Trajanje: 90 minuta</i>	
 <u>Što očekuješ od demokracije?</u>	106
<u>Aktivnost 7: Rasprava o demokraciji</u>	107
<i>Dobna skupina: 16 – 18 godina</i>	
<i>Trajanje: 90 minuta</i>	
 <u>Povijesni kontekst</u>	130

Što vas ljuti u današnjem svijetu?

Aktivnosti

Aktivnost 1: Kratka rasprava

Aktivnost 2: Pogled na prošlost i sadašnjost

Aktivnost 3: Karta ljutnje

Prilozi

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka za Aktivnost 1 i Aktivnost 2

Prilog 2: Tekstualni fragmenti za Aktivnost 1 i Aktivnost 2

Prilog 3: Pomoćni materijal *Kako intervjuirati?*

Prilog 4: Kratke biografije svjedoka za Aktivnost 3

Prilog 5: Tekstualni fragmenti za Aktivnost 3

Links

Isječci

Naracija za Što vas ljuti u današnjem svijetu?

Aktivnost 1: Kratka rasprava

Elli Clerides, Carolina Santillano, Eugenie Khatschatrian

EuroClio - Europska udruga edukatora povijesti

Sljedeće dvije aktivnosti temelje se na i zahtijevaju korištenje pet fragmenata iz videosvjedočanstava svjedoka koji su doživjeli demokratske tranzicije. Svjedoci su Lisbeth Ruiz Sanchez iz Kube i Belgije, Milice Ribeiro Dos Santos iz Portugala, Jeangu Macrooy iz Surinama i Nizozemske, Slobodanka Moravčević iz Srbije i Belgije te Željko Rogina iz Hrvatske. U fragmentima svjedoci govore o osobnim iskustvima vezanim uz teme poput kolonijalizma, nejednakosti, vlasti, nade, prosvjeda i vladavine prava. Na temelju fragmenata oblikovali smo pitanje "Što vas ljuti u današnjem svijetu?" kako bismo pomogli učenicima da se uključe u teme o kojima svjedoci raspravljaju te da razumiju vlastitu ljutnju u današnjem svijetu. Aktivnost potiče učenike da, koristeći svjedočanstva, kritički razmišljaju o pitanju i uključe se u vođene rasprave sa svojim vršnjacima, provode istraživanja i intervjuiraju različite ljude u svojoj okolini.

Da biste zainteresirali učenike, možete početi pitanjem: Što vas ljuti u današnjem svijetu? Mogu podijeliti svoje prve misli, ideje i osjećaje svima, individualno, u parovima ili u malim skupinama. Zatim možete zajedno pogledati Naraciju.

Aktivnost: Kratka rasprava

Dobna skupina: 14 – 17 godina

Trajanje: 2 sata

Materijali: Bilježnica i olovka, isječak i kratke biografije (Prilog 1) svjedoka. Neobvezno: Elektronički uređaji (iPad, računalo, mobitel), online alati: Miro, Trello. Pisane tekstove za isječke naći ćete na kraju aktivnosti u Prilogu 2.

Isječci:

Isječak 1: Lisbeth Ruiz Sanchez (Belgija).

Isječak 2: Milice Ribeiro Dos Santos (Portugal).

Isječak 3: Jeangu Macrooy (Nizozemska).

Isječak 4: Slobodanka Moravčević (Belgija).

Isječak 5: Željko Rogina (Hrvatska).

Ishodi učenja:

Tijekom ove aktivnosti, učenici će:

- Razviti dublje razumijevanje kako individualna iskustva odražavaju šire povijesne događaje;
- Istražiti kako su iskustva svjedoka povezana s trenutnim globalnim problemima;
- Razmisliti o osobnim reakcijama na svaku priču;
- Razviti kritičko razmišljanje raspravljajući o vlastitom mišljenju o pravdi, demokraciji i drugim izazovima u današnjem svijetu.

Korak 1: Priprema aktivnosti (30 min)

Podijelite učenike u skupine od 4 ili 5 i dodijelite svakom učeniku unutar skupine različit fragment, na kojem će raditi tijekom ostatka ove aktivnosti. Zajedno pogledajte sve fragmente i zatražite od svakog učenika da individualno pripremi 3 pitanja za raspravu o fragmentu koji im je dodijeljen. Alternativno, ako je vrijeme ograničeno, učenici mogu pogledati fragmente i pripremiti pitanja kao domaću zadaću. U svakom slučaju, učenici moraju pogledati sve fragmente kako bi bili spremni sudjelovati u raspravama o njima.

Pitanja za raspravu učenika trebaju biti specifična za njihov fragment, ali mogu se referirati i na druge fragmente u svrhu usporedbe. U nastavku su neki primjeri koje možete podijeliti s učenicima o vrstama pitanja koja mogu pripremiti. Ako

učenici odluče koristiti ova pitanja, trebaju ih prilagoditi svojim dodijeljenim fragmentima:

- Kako ste se osjećali nakon gledanja fragmenta/nakon što je svjedok rekao [citat iz fragmenta]? Koje su vaše misli nakon što ste čuli ovaj fragment/[citat iz fragmenta]?
- Kako tumačite ovaj fragment/[citat iz fragmenta]?
- Kako mislite da je [tema ili citat] relevantna za današnji svijet?

Korak 2: Rasprava (35 min)

U ovom koraku učenici će sudjelovati u raspravama unutar svojih skupina. U prethodno uspostavljenim skupinama, svaki učenik bi trebao provesti oko 5 – 10 minuta u raspravi, koristeći pitanja koja su pripremili. Obavijestite učenike da voditelj rasprave ne treba postaviti sva tri pitanja ako skupina ima bogatu raspravu kao odgovor na prva pitanja. Podijelite sljedeću karticu uloga s vašim učenicima kako biste im dali neke smjernice o tome kako voditi raspravu:

Kako biti dobar voditelj rasprave

- ➔ Pokušajte uključiti sve u raspravu i dati jednako vrijeme izlaganja svim sudionicima.
- ➔ Koristite odgovore sudionika za postavljanje dodatnih pitanja.
- ➔ Ako rasprava skrene s teme, pokušajte ju vratiti na glavnu temu.
- ➔ Pokušajte izbjeći postavljanje pitanja s da/ne odgovorima.
- ➔ Ako su ljudi nepristojni, uvredljivi ili ne slušaju druge, podsjetite ih da je ovo zamišljeno kao sigurno mjesto koristeći smjernice u nastavku.

Kako stvoriti sigurno mjesto za raspravu

- ➔ Pustite jedni druge da završite rečenice prije nego što odgovorite jedni drugima.
- ➔ Kada se ne slažete s nekim, objasnite zašto i iznesite protuargumente.
- ➔ Možete napustiti raspravu (ili prostoriju) u bilo kojem trenutku kada se više ne osjećate ugodno baviti se određenom temom ili pitanjem.
- ➔ Nema mjesta za osobne napade ili govor mržnje bilo koje vrste.

Potaknite učenike da kritički razmišljaju i istražuju različite perspektive o pitanjima predstavljenim u fragmentima. Umjesto da prihvataju ono što svjedoci kažu zdravo za gotovo, učenici bi trebali pokušati smjestiti izjave svjedoka u relevantni povijesni i politički kontekst kako bi bolje razumjeli implikacije i suosjećali sa svjedocima. Tijekom rasprave, pratite vrijeme i obavijestite učenike kada je vrijeme da prijeđu na sljedećeg voditelja rasprave. Ako želite, možete predložiti da svaka skupina provede nekoliko minuta sažimajući svoju raspravu na kraju. To mogu učiniti putem interaktivnog alata za oluju ideja Trello.

Korak 3: Stvaranje umnih mapa (40 min)

Na temelju rasprave, svaka će skupina napraviti umnu mapu s pitanjem "Što vas ljuti u današnjem svijetu?" u središtu i granama koje prikazuju koncepte, poput kolonijalizma, socijalne pravde, okoliša i obrazovanja, iz fragmenata koje su gledali. Unutar svake grane mogu navesti specifične zabrinutosti koje svjedoci izražavaju u fragmentima, primjere iz stvarnog svijeta te svoje odgovore na fragmente tijekom rasprave. Ako koriste elektroničke uređaje, mogu koristiti alat Miro za stvaranje umnih mapa.

Nakon završetka umnih mapa, dajte skupinama nekoliko minuta da se pripreme za prezentaciju. Svaka skupina prezentira svoju umnu mapu pred razredom.

Korak 4: Zaključak (15 min)

Na kraju prezentacija umnih mapa, zaključite raspravu odgovarajući na pitanje:
Što vas ljuti u današnjem svijetu? I zašto?

Ovdje možete birati između dviju mogućnosti: nastaviti raspravu koristeći sljedeća vodeća pitanja ili odabrati alternativnu aktivnost u nastavku.

- Koje se zajedničke teme provlače kroz sve fragmente koje smo gledali?
- Kako problemi o kojima se raspravlja u fragmentima utječu na vaš život ili živote ljudi oko vas?
- Koje korake mislite da možete poduzeti za rješavanje ovih problema? Što mogu učiniti oni na pozicijama moći?
- U kojim povijesnim događajima mislite da bi ovi problemi mogli biti ukorijenjeni? Kako oni nastavljaju utjecati na ljude danas?
- Kako se svjedoci bave sadašnjim izazovima u demokratskom sustavu?
- Kako povijesni kontekst svakog od fragmenata određuje perspektivu svjedoka o trenutnim događajima ili današnjem društvu općenito?

Alternativna aktivnost: Igra uloga (1 sat)

Svaka skupina može odabrati problem koji se ističe u njihovim umnim mapama i razviti kratku predstavu u kojoj glume kako bi se nosili s problemom ili odgovorili na njega. Svaka predstava trebala bi trajati oko 5 minuta i trebala bi se izvesti pred razredom.

Aktivnost 2: Proučavanje prošlosti i sadašnjosti

Elli Clerides, Carolina Santillano, Eugenie Khatschatrian
EuroClio - Europska udruga edukatora povijesti

Da biste zainteresirali učenike, možete početi pitanjem: Što vas ljuti u današnjem svijetu? Mogu podijeliti svoje prve misli, ideje i osjećaje svima, individualno, u parovima ili u malim skupinama. Zatim možete zajedno pogledati Naraciju.

Aktivnost: Proučavanje prošlosti i sadašnjosti

Dobna skupina: 14 – 17 godina

Trajanje: 2 sata i 50 minuta

Materijali: Pomoćni materijal Kako intervjuirati? (Prilog 3), isječci i kratke biografije svjedoka (Prilog 1) i naracija za pitanje Što vas ljuti u današnjem svijetu? Neobvezno: Elektronički uređaji (iPad, računalo, mobilni uređaj). Tekst fragmenata možete pronaći u Prilogu 2.

Isječci:

Isječak 1: Lisbeth Ruiz Sanchez (Belgija)

Isječak 2: Milice Ribeiro Dos Santos (Portugal)

Isječak 3: Jeangu Macrooy (Nizozemska)

Isječak 4: Slobodanka Moravčević (Belgija)

Isječak 5: Željko Rogina (Hrvatska)

Ishodi učenja:

Tijekom ove aktivnosti učenici će:

- Analizirati fragmente, prepoznajući osjećaje i koncepte koji se odnose na učenikovo trenutno razumijevanje sličnih pitanja;

- Tražiti nove izvore informacija kako bi otkrili kako se ljudi u okruženju učenika osjećaju ili reagiraju na aktualna pitanja vezana uz demokraciju;
- Usporediti značajna društvena i povijesna pitanja sa stajalištima suvremenih situacija vodeći intervjue s ljudima iz života učenika.

Korak 1: Priprema aktivnosti (30 min)

Podijelite razred u skupine od 4 ili 5 učenika, ovisno o veličini razreda, i dodijelite svakoj skupini jedan od fragmenata. Uputite svaku skupinu da pažljivo pogleda svoj dodijeljeni fragment, dok svaki učenik unutar skupine pojedinačno vodi bilješke. Potaknite učenike da zabilježe sljedeće aspekte fragmenta:

- Osjećaje svjedoka i samih učenika prilikom gledanja
- Glavna pitanja teme o kojima svjedok raspravlja
- Povijesni kontekst
- Sva pitanja koja se pojave tijekom gledanja

Unutar svojih skupina, neka učenici podijele svoja razmišljanja na temelju bilješki koje su napravili, započinjući raspravu i radeći zajedno na analizi fragmenta koristeći ova pitanja za vođenje:

- O čemu svjedok govori?
- Što već znate o situaciji?
- Kako se osjećate dok gledate fragment? Koji se osjećaji pojavljuju dok gledate i zašto?
- Koja pitanja imate nakon gledanja? Što biste željeli dublje razumjeti?

Korak 2: Istraživanje (40 min)

Zatim svaka skupina provodi istraživanje na društvenim mrežama i u vijestima kako bi pronašla sentiment sličan onom koji je izražen u fragmentu. Kroz ovo istraživanje, učenici bi trebali:

- Otkriti postoje li te situacije/osjećaji i danas u njihovom vlastitom geopolitičkom kontekstu. Vjerojatno će biti lakše pronaći informacije iz vlastite zemlje i na vlastitom jeziku.
- Usporediti kako je bilo tada i kako je sada (u smislu kakva je politička situacija i kako se ljudi osjećaju i raspravljaju o njoj).
- Saznati dijele li više ljudi ideje izražene u fragmentima. To ne znači da moraju pronaći primjere ljudi koji izražavaju identična mišljenja. Trebali bi pronaći temeljne sličnosti u mišljenjima ljudi o široj slici i problemima o kojima se raspravlja u fragmentima.
 - Na primjer, Jeangu Macrooy raspravlja o tome kako je nizozemski kolonijalizam u Surinamu pridonio velikoj razlici u bogatstvu između država. Učenici bi mogli pronaći primjere kako se o ovom pitanju raspravlja u drukčijem kontekstu, kao što je slučaj Belgije i njezinih bivših kolonija.

Neka svaka skupina potom pripremi 3-5 pitanja za intervju na temelju fragmenta i rezultata istraživanja. Jedno od pitanja trebalo bi biti *Što vas ljuti u današnjem svijetu?* Kako biste im pomogli u pripremi pitanja za intervju, možete podijeliti dokument *Kako intervjuirati?* sa svojim učenicima ([Prilog 3](#)).

Nakon što su pitanja za intervju napisana, svaki učenik odabire nekoga za intervju. To može biti odrasla osoba ili vršnjak kojeg osobno poznaju. Pokušajte osigurati da nitko u razredu ne intervjuira istu osobu. Intervjue će provoditi pojedinačno svaki učenik. Nakon što je to odlučeno, svaka skupina bi se trebala dogovoriti o formatu u kojem će predstaviti svoj rad ostatku razreda. Mogućnosti su izrada videa, podcasta, vizualnog prikaza poput plakata ili umjetničkog djela ili pisanje eseja.

Korak 3: Provođenje intervjua (Domaća zadaća)

Učenici će zatim pojedinačno provoditi intervjue u svoje slobodno vrijeme s odabranim osobama koristeći pitanja koja su pripremili kao skupina. Potaknite svoje učenike da još jednom pregledaju na dokument *Kako intervjuirati?* za savjete o provođenju intervjua.

Korak 4: Priprema prezentacija (50 min; dodijelite nedovršeni rad kao domaću zadaću)

Tijekom sljedećeg sata, skupine se sastaju kako bi raspravile zaključke svojih intervjua. Svaki će učenik podijeliti glavne točke iz intervjua koji je proveo. Zatim će skupina raditi zajedno na analizi tih glavnih točaka i pronalasku zajedničkih i različitih perspektiva dok počinju razvijati sadržaj završnog projekta. Učenici zatim kreiraju svoj završni projekt u dogovorenom formatu. Trebao bi usporediti i suprotstaviti zaključke iz njihovog početnog istraživanja s nalazima iz intervjua koje su proveli.

Korak 5: Prezentacije i završna rasprava (50 min)

Prezentacije: 35 minuta

Završna rasprava: 15 minuta

Učenici prezentiraju svoj rad razredu, pri čemu svaka skupina ima 7 minuta za prezentaciju (možete prilagoditi vrijeme ovisno o tome koliko ima skupina i koliko dugo traje sat). Nakon prezentacija, vodite zajedničku raspravu koja će pomoći učenicima da razmisle o prezentacijama i svojim ukupnim doživljajima. Možete koristiti sljedeća vodeća pitanja za raspravu:

- ➔ Koje su najčešće teme ili osjećaji koji su se pojavili kroz različite fragmente i intervjue?
- ➔ Što ste naučili uspoređujući osjećaje svjedoka s osjećajima ljudi u vašem okruženju?
- ➔ Jesu li se vaše perspektive/osjećaji o raspravljanim temama promijenili nakon slušanja prezentacija drugih skupina?
- ➔ Je li se vaš odgovor na pitanje Što vas ljuti u današnjem svijetu? promijenio? Slažete li se s nekim odgovorima svojih kolega iz razreda?

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka za Aktivnosti 1 i 2

Lisbeth Ruiz Sanchez

Lisbeth Ruiz Sanchez (35) rođena je i odrasla na Kubi. Kao dijete bila je dio Pioneros de la Batalla de Ideas, prosvjednog pokreta koji je organizirao Fidel Castro 1999. godine za povratak Eliána Gonzáleza. Magistrirala je komunikacije na Sveučilištu u Havani. Na Kubi je radila za nacionalni radio i televiziju od svoje 10. godine. Nastanila se u Belgiji 2015. nakon što je prvi put napustila Kubu na putovanje oko svijeta s Up with People, američkom neprofitnom organizacijom. Živi u Antwerpenu sa svoje 3 djece i radi kao digitalni trgovac.

Milice Ribeiro Dos Santos

Milice Ribeiro Dos Santos (79) umirovljena je psihologinja i obiteljska terapeutkinja iz Portugala. Iz protudiktatorske obitelji, otišla je u egzil u Pariz, Francuska, 1964. godine sa svojim dečkom koji je bježao od obveznog novačenja za portugalski rat u afričkim kolonijama. Vratila se u Portugal 1975. godine, godinu dana nakon demokratske revolucije. Borila se za prava institucionaliziranih mladih ljudi i za ženska prava na spolno zdravlje u zemlji u tranziciji iz konzervativnog katoličkog konteksta diktature.

Jeangu Macrooy

Jeangu Macrooy (30) je pjevač i tekstopisac. Kada je došao u Nizozemsku s 20 godina u potrazi za više slobode, bio je zapanjen razlikom u prosperitetu u usporedbi sa svojom domovinom Surinamom i nedostatkom svijesti da je to rezultat nizozemske kolonijalne prošlosti. Bio je šokiran kada je saznao da Ketikoti, proslava ukidanja ropstva, slavi samo mala skupina ljudi. Predstavljao je Nizozemsku na Eurosongu s prosvjednom pjesmom o ropstvu, djelomično pjevanom na Sranantongo, koja je dobila podijeljene reakcije.

Slobodanka Moravčević

Slobodanka Moravčević (47) je srpsko-belgijska državljanka. Odrasla je u dijelu bivše Jugoslavije koji je kasnije postao Republika Srbija. Slobodanka je ostala u Beogradu tijekom rata na području bivše Jugoslavije. Kao studentica bila je aktivna članica OTPOR-a, nenasilnog prosvjednog pokreta protiv srpske vlasti koju je kontrolirao Milošević. Nakon što je neko vrijeme živjela u Meksiku, upoznala je svog sadašnjeg supruga Belgijanca 2014. godine i preselila se u Belgiju. Slobodanka trenutno radi kao predavačica srpskog jezika na Sveučilištu u Gentu. Pravoslavka je.

Željko Rogina

Željko Rogina (65) odrastao je u istočnoj Slavoniji, u Hrvatskoj, gdje još uvijek živi. Umirovljeni je profesor filozofije, etike i logike. Primljen je u Savez komunista kao srednjoškolac, ali razočaran sukobima unutar partijskog vodstva i nacionalne retorike, dao je ostavku 1990. godine i odlučio više ne sudjelovati u politici. Tijekom promjena u Hrvatskoj pridružio se vojski kao dragovoljac i služio do lipnja 1992. godine. Kada je njegova jedinica raspoređena na bojišta u Bosni i Hercegovini, odlučio se vratiti i početi raditi u školi.

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka za Aktivnosti 1 i 2

Lisbeth Ruiz Sanchez
(Belgija)

I uvijek smo osjećali, dok je Fidel Castro tu, sve će biti u redu. On će nas spasiti. Ali što kada Fidel Castro više nije tu? On je ljudsko biće, umrijet će u nekom trenutku. Mislim da smo dugo vremena ignorirali tu stvarnost. Fidel Castro će biti tu cijeli naš život. I htjet će sve popraviti jer je vrlo pametna osoba. I ponekad griješi, ali može ispraviti sve, može

sve popraviti. I u jednom ga trenutku više nije bilo. I onda je počela improvizacija. I onda su ljudi izgubili vjeru da će sve biti u redu. Mi to više nemamo na Kubi. Za mene je bilo vrlo teško zadnji put kad sam bila tamo prošle godine. Rekla sam ti o pozitivnom raspoloženju Kubanaca, koji su uvijek veseli. Nisam to vidjela zadnji put na Kubi, prvi put u toliko godina. A imali smo čak i teža vremena na Kubi. Devedesetih godina, ja bih rekla da je bilo čak i teže nego sada. Ali imali smo Fidela Castra. Imali smo nadu. A Kubanci su to sada izgubili. Nemaju više nade. Ne možeš živjeti bez nade, bez mogućnosti da gledaš naprijed. Više ne mogu gledati naprijed, to je jednostavno preteško. I zato što je sada ovako, vidim da ljudi samo govore: izaći ćemo na ulice, prosvjedovat ćemo. Nešto se mora promijeniti, sada! Vidim da to dolazi.

Milice Ribeiro Dos Santos
(Portugal)

Pa... Mislim da su moje brige više društvene nego osobne. Pomisao da živimo u društvu koje bi moglo biti potpuno drukčije i da se ne donose zakoni da se to promijeni, to je skandal. Kako to da nemamo bolje zakone? Kako to da... Kako može postojati toliki jaz između niskih plaća i velikog novca? A jaz se nastavlja širiti u Portugalu. Samo treba pogledati najskuplje automobile i koliko ih imamo ovdje. I nakon Covida su bankarske dobiti porasle. Kako to da nemamo zakone da to zaustavimo? I kako to da socijalistička većina u parlamentu ne može donijeti te zakone? I neće? Moramo se boriti da promijenimo našu zemlju, tako da ona pruža bolji život svima. Mislim, više sreće i manje društvene nejednakosti. Ne kažem da su ljudi prestali, vode se važne borbe. Mislim da demokraciju također čini kultura. I na tom planu, moramo ispitati što institucije i mediji rade, tako da potičemo obnovljenu kulturu političke znatiželje i angažmana.

Jeangu Macrooy
(Nizozemska)

Mislim da to nije pošteno jer su moji preci radili na plantažama. Krvarili su jer su bili maltretirani. Iz tog tla izrasli su usjevi koji su donijeli puno bogatstva. A pjevam i u drugom dijelu o tome da sam ovdje, šetam okolo. Zlato je metafora za prosperitet i razvoj. Također sam suočen u Nizozemskoj s tim koliko je bogata i prosperitetna Nizozemska i koliko su ovdje stvari dobro regulirane. I znajući da mnogo od tog bogatstva dolazi od kolonijalizma, od trgovine robljem, od plantaža u Surinamu, bilo je vrlo suprotstavljeno. Također, kada razmišljam o vezi između Surinama i Nizozemske. Na papiru, Surinamci su zapravo sada stranci i odnosi se prema njima tako, kada pogledate viznu politiku, na primjer.

Slobodanka Moravčević
(Belgija)

Kada moja prava, moja ljudska prava, nisu bila dovoljno poštovana, onda sam osjetila da moram nešto poduzeti. To je bilo u studenom 1996., kada je Milošević ukrao izbore, ali možda je samo malo dotjerao brojke. I to nije bilo, ne, to nije u redu. To ne može biti. Imali smo... u redu, imali ste TV, imali ste sve medije, imali ste sve prilike da dobijete mnogo glasova. Ipak, ljudi su vam rekli ne. A sada? Morali smo nešto poduzeti. Ja sam tada imala 18 godina. Počela sam studirati s 18, 19. Sjećam se prvog puta kada sam čula ovu vijest. I drugi ljudi su je čuli...i spontano smo htjeli izaći reći 'hajde, ovo stvarno nije dobro'. Sjećam se, imala sam staroslavenski jezik, to je bio studeni, akademska godina u Srbiji počela je krajem listopada. To je bio možda moj prvi ili drugi tjedan studija kao brucošice. Samo sam izašla i onda je došao profesor. Pitao me: 'Kamo ideš, gospođice?' Mislila sam da je to normalno za akademski svijet, za ljude koji su tako... 'Da, idem na demonstracije.' 'Protiv koga?' 'Protiv Miloševića'. Ponašao se tako. Taj čovjek je bio član Miloševićeve stranke i pitao me: 'Kako se zoveš'? Rekla sam mu.

A on: 'Zapamtit ću'. Da, to stvarno... I učinio je to. Imala sam toliko problema s polaganjem ispit. Bila sam jedan od 18 osoba koje su bile tamo. Mnogi od njih su kasnije postali vođe studentskog pokreta i zatim političari, poput Čede Jovanovića i drugih. Za mene je to bilo kao s Kalimerom, kada kaže: 'Ovo stvarno nije u redu'. Moram reći, ovo nije u redu. I od tog dana, uvijek sam bila na ulici. Moj brat također. Studirao je medicinu. Bio je i šef pokreta svog fakulteta. Onda se pridružio moj tata. On je također bio uključen u OTPOR. Da, kao obitelj, bili smo jednostavno toliko zauzeti...demonstracijama protiv nedemokracije, protiv Miloševića, protiv rata, protiv svih tih stvari. I zbog toga smo morali platiti cijenu. Ne samo ja sa svojim ispitom. To vjerojatno nije bilo toliko važno. Ali moj brat nikada nije mogao specijalizirati. I to je, Naravno, važno. A bio je jedan od najboljih studenata. Jedan od prvih deset studenata po ocjenama. I htio je studirati kirurgiju. Ali nije mogao specijalizirati. Također nije mogao ostati u Beogradu. Moj tata više nije mogao raditi. Došla je neka vrsta mafije. Izgubili smo toliko... novca i svih stvari, zbog toga što smo imali mišljenje. Ali u redu, naša ideja je bila da je to u redu.

Željko Rogina (Hrvatska)

Sustav inspiriran nordijskim zemljama s jakom državom blagostanja i progresivnom poreznom stopom gdje bi najbogatiji najviše doprinosili društvenim potrebama, to nismo dobili. Također sam vjerovao da ćemo imati vladavinu prava. Do danas još uvijek nemamo državu kojom ima vladavinu prava, a sada ne razgovaramo o tome. Iz bezbroj je primjera očito da ako neka siromašna duša razbije izlog i ukrade 5 kutija cigareta, brzo će završiti u zatvoru. Ako neki poslovni čovjek ili ministar ukrade milijune eura, onda, naravno, ne samo da neće završiti u zatvoru, nego će mu se možda privremeno zabraniti bavljenje politikom, ali još uvijek će biti uvaženi građanin, otvorit će privatni posao.

Prilog 3: Kako intervjuirati?

Kako intervjuirati?

Glavni je cilj intervjuja prikupiti što više informacija od sudionika, ali intervju nije jednostavno postavljanje pitanja i primanje odgovora. Intervju je razrađena istraživačka metoda i trebali biste ciljati na uspostavljanje razgovora sa sudionikom.

Koja pitanja postaviti?

- Imajte na umu da je scenarij intervjuja služi za orijentaciju. Trebao bi uključivati sve teme koje trebate obraditi tijekom intervjuja i sve informacije koje želite prikupiti, ali vaš sudionik može odgovoriti na više od jednog pitanja istovremeno.
- Kako biste se pripremili za intervju, može vam pomoći da **pitanjima odredite različite prioritete** te **organizirate pitanja** prema redu, primjerice kronološki.
- Osoba koja intervjuira mora aktivno slušati i sudjelovati u razgovoru umjesto da samo postavlja pitanja.
- **Budite pažljivi i poštujte granice.** Sudionik možda neće htjeti raspravljati o određenim temama ili će postati emocionalan tijekom intervjuja. Imajte na umu da sudionici imaju pravo ne odgovoriti na određena pitanja ili prekinuti intervju ako im je preteško.

Savjeti o tome kako pripremiti intervju:

1. Postavljajte **pitanja otvorenog tipa.**

Ako se na pitanje može odgovoriti s da/ne ili samo jednom riječju, preoblikujte ga na način koji zahtijeva detaljniji odgovor.

2. Postavljajte **dodatna pitanja**.

Ako sudionik spomene nešto zanimljivo što niste razmotrili u svojim pitanjima, nemojte se bojati zatražiti više informacija i zamolite ih da dodatno objasne što misle. Nemojte se bojati ne razumjeti sve njihove odgovore i tražiti objašnjenja ili više informacija.

3. Neka **pitanja** budu **kratka**.

Nemojte sastavljati pitanja dulja od dva retka. Neka budu kraća i sažeta, tako da bude jasno kakav odgovor očekujete. Inače, riskirate okolišanje sudionika.

4. **Preoblikujte pitanje** ako ga sudionik izbjegava.

Ponekad ljudi ne žele razgovarati o određenim temama kada ih se to izravno pita. Stoga razmislite o tome kako možete neizravno postaviti teška pitanja.

5. Uljudno **izazovite sudionika**.

Ako želite znati njihovo mišljenje o određenim kontroverznim temama, možete ih izazvati da dobijete reakciju.

6. **Prihvatite stanke i tišinu** i dopustite sudionicima da odgovaraju vlastitim tempom.

Ostavite im prostora za razmišljanje i razmatranje. Ovo nije laka tema za raspravu, stoga će im možda trebati vremena da razmisle o odgovoru.

7. **Vodite bilješke** tijekom intervjua.

Trebali biste zapisati ključne riječi za svaki odgovor i dodatna pitanja.

8. **Izbjegavajte generaliziranje**.

Neki sudionici mogu oklijevati razgovarati o određenim aspektima svog iskustva, dok će drugi možda biti spremniji podijeliti ga. Dopustite im da podijele svoju priču vlastitim riječima.

9. **Pokušajte ne pretpostavljati**.

Prepoznajte da je svaki sudionik imao drugačije iskustvo. Pokušajte ne pretpostaviti da se nešto već dogodilo ili da bi se sudionik mogao osjećati na određeni način.

Aktivnost 3: Karte ljutnje

*Hanna Zielinska i Marjolein Delvou
Evens Foundation*

Aktivnost: Karta ljutnje

Dobna skupina: 14 – 17 godina

Trajanje: 2 x 45 minuta (prva aktivnost može se raditi samostalno)

Materijali: Papir za bijelu ploču za pisanje, markeri, isječak, naracija za pitanje *Što vas ljuti u današnjem svijetu?*, izjava svjedoka (Prilog 5) i kratke biografije svjedoka (Prilog 4).

Ishodi učenja:

Kroz ovu aktivnost učenici će:

- Razmišljati o stanju demokracije i njezinom utjecaju na naše živote
- Upoznati različita stajališta o demokraciji od ljudi uz različitih zemalja koji su doživjeli sustavnu promjenu
- Uključiti se u međugeneracijski dijalog o demokraciji
- Razumjeti moć koju imamo u oblikovanju demokraciju

Isječci:

Isječak 1: Lisbeth Ruiz Sanchez (Belgija).

Isječak 2: Milice Ribeiro Dos Santos (Portugal).

Isječak 3: Juozas Malickas (Litva).

Isječak 4: Amir Mohammadi (Nizozemska).

Isječak 5: Jeangu Macrooy (Nizozemska).

Isječak 6: Andrés Ruiz Grima (Španjolska).

Isječak 7: Slobodanka Moravčević (Belgija).

Isječak 8: Lucia Bartošová (Češka).

Isječak 8: Željko Rogina (Hrvatska).

Isječak 10: Željko Rogina (Hrvatska).

Isječak 11: Maria Filomena Manuel (Portugal).

Isječak 12: Petros Pizantias (Grčka).

Korak 1: Dobrodošlica (1 min)

Ovisno o vašoj skupini , možete započeti odmah s pitanjem ili ukratko uokviriti aktivnost.

Korak 2: Promišljanje (7 min)

Pozovite učenike na kratko individualno promišljanje, postavljajući im pitanje: Što vas ljuti u današnjem svijetu? Dajte im nekoliko minuta da promisle i pripreme svoje odgovore. Objasnite im da to mogu biti različite stvari, sve što im padne na pamet zbog čega se osjećaju ljutito, bilo da se radi o njihovoj najbližoj okolini i/ili globalnim pitanjima (2 min).

Potaknite učenike da podijele svoje odgovore, a zatim zajedno prikupite glavne teme na ploči (5 min).

Korak 3: Slušanje drugih (22 min)

Recite svojim učenicima što će vidjeti: izbor fragmenata svjedoka sustavnih promjena koje su se dogodile u nedavnoj prošlosti u dijelovima Europe i šire. Prije prikazivanja naracije, zamolite učenike da ostanu usredotočeni i zapišu sve riječi, ideje, slike, osjećaje i dojmove koji su se pojavili dok su gledali svaki fragment (10 min).

Nakon projekcije pitajte svoje učenike: Koji fragment vas se najviše dojmio i zašto (7 min)?

Nakon odgovora, ponovno provjerite ploču te drugom bojom sažmite i dodajte pitanja zbog kojih su svjedoci bili uznemireni ili revoltirani. Kao rezultat toga, vaša ploča postaje **karta ljutnje** (5 min).

Korak 4: Šira perspektiva (15 min)

Kako biste razumjeli što bi se moglo dogoditi ako se ta ljutnja ili ti osjećaji ne razriješe, pozovite svoje učenike da pogledaju kartu ljutnje i pitajte: Koje su posljedice ako se ništa ne poduzme po ovom pitanju? Za vas, za vašu zajednicu, za vaše društvo? Učenici bi mogli smisliti stvari koje se već događaju, kao i stvari koje bi se mogle dogoditi u budućnosti. Možete uključiti sve. Na primjer, ako imate "siromaštvo" na karti ljutnje, posljedice bi mogle biti "usamljenost i izolacija" ili "rastuće napetosti u društvu." Dok slušate učenike, na drugoj ploči zabilježite kartu (potencijalnih) posljedica. Pobrinite se da vaši učenici primijete da su karta ljutnje i karta posljedica uzajamnom odnosu i da se pojačavaju. Primjerice, "rasizam" može biti i uzrok i posljedica ljutnje (10 min).

Ako imate još jedan zajednički sat, možete zastati ovdje kako bi učenici ostali pod dojmovima do ponovnog susreta.

Ako je ovo jedini sat koji imate za aktivnost, nastavite s navedenim kako biste ju završili:

- Ukratko sažmite glavne zaključke sata. Podsjetite svoje učenike da ste krenuli od točke ljutnje zbog sustavnih nedostataka (koji su mogli imati različite nijanse/manifestacije) i imenovali njihove posljedice.
- Pitajte svoje učenike:
 - 1) Što je potrebno za rješavanje tih posljedica (onih koje ne služe društvu)? Zamolite svakog učenika da odgovori jednom riječju i dođe do drugog učenika kako bi naznačio tko sljedeći odgovara.
 - 2) Zamolite učenike da uzmu markere i stave crvenu točku pored posljedice koja ih najviše pogađa i zelenu pored one za koju vjeruju da je mogu spriječiti/izazvati (5 min).

Izborni: Aktivnost 4

Podsjetite svoje učenike s čime ste završili prošli sat, ponovno predstavite kartu ljutnje i kartu posljedica.

Materijal: Fragmenti i kratke biografije svjedoka.

Korak 5: Usmjeravanje ljutnje (40 min) - skupni rad i prezentacija

Za ovu aktivnost, zamolite učenike da odaberu od kojeg bi fragmenta željeli započeti. (Također mogu odabrati fragment koji nije odabran u prvom dijelu aktivnosti). Zatim zamolite učenike da se pridruže svojim vršnjacima koji su odabrali isti fragment i oblikuju parove ili manje skupine. Kada su skupine spremne, objasnite zadatak: na temelju odabranog fragmenta, učenici prvo međusobno raspravljaju što točno taj fragment u njima izaziva, zbog čega su ljuti i što bi istaknuli. Zatim zajedno dizajniraju/razvijaju/izvode mali čin hrabrosti koji prikazuje njihovu zajedničku ljutnju. Pozvani su da "preuzmu riječ"[1] i nešto učine. Taj čin će biti njihov vlastiti izraz problema koji ih je dirnuo. Objasnite da njihov čin hrabrosti može poprimiti bilo koji oblik koji žele: mikrodjelovanje, izjava, gesta, događaj, kazališni element. Na primjer, učenici mogu napisati citat na neočitom mjestu u školi ili pozvati ostatak razreda da napravi nijemu figuru "rasizma" svojim tijelima. Budite oprezni i prilagodite se potrebama skupine: ako vaši učenici lako razumiju upute, nemojte koristiti (previše) primjera kako ne biste ugrozili njihovu kreativnost. Ako vidite da se skupina ne osjeća sigurno oko zadatka, ponudite neke primjere kako biste ih ohrabрили da razmišljaju izvan okvira. Ponudite dodatne materijale za njihov rad (biografije svjedoka, povijesni kontekst) i neke savjete za početak rada, navedene u nastavku.

Savjeti za početak:

Prilikom pripreme čina hrabrosti uzmite u obzir sljedeća pitanja. Možete ih napisati na ploči ili ispisati male kartice i podijeliti među skupinama/parovima.

1. Što želimo reći?
2. Gdje to želimo reći?
3. Kako to želimo reći? ("kako" podrazumijeva "što" i "gdje")

[1] Ova aktivnost temelji se na radu: Guimarães (S.) i Reis (R.), 'Zauzmi podij. Izvođenje s nefikcijskim materijalom: Portugalski glasovi i riječi u tranziciji od diktature do demokracije'.

Dok parovi/male skupine rade, nastavite ih obilaziti, nudeći podršku ako je potrebno. Važno: ne bi trebali tražiti rješenja ozbiljnih društvenih problema koji su upravo imenovani, već pronaći način prikazivanja/izražavanja onoga što ih je najviše dojmilo. Vrlo je važno da se učenici osjećaju osnaženima izraziti svoje mišljenje i smisliti čin hrabrosti koji može biti izvan okvira tradicionalnih aktivnosti na koje su navikli u školi (30 min).

Pobrinite se da svaka mala skupina ima vremena predstaviti svoju točku hrabrosti (10 min).

Korak 6: Izvješće (5 min)

Pozovite učenika da sjednu u krug te odaberite pitanje najprikladnije za kratak osvrt na iskustvo. Osigurajte da svaki učenik koji želi podijeliti svoje mišljenje za to dobije mogućnost. Postavite pitanje i potaknite učenike na odgovor. Evo nekoliko primjera:

- Što vam je bilo najizazovnije u izvođenju/planiranju vašeg čina hrabrosti?
- Što vam je izvođenje/gledanje današnjih činova hrabrosti donijelo?
- Koju biste misao/doživljaj/osjećaj izdvojili s današnje aktivnosti?

U izvješću također možete prokomentirati zašto određeni fragmenti nisu odabrani.

Prijedlog za duži projekt: Koja je povijest vaše ljutnje?

Ako su vas inspirirala pitanja i aktivnosti, a imate mogućnost na njima raditi kroz duže vrijeme, možete uključiti svoje učenike u istraživanje o uzroku njihove ljutnje. Imajte na umu da ovo nije introspektivna aktivnost. Treba je pripremiti i predstaviti kao istraživački projekt u kojem pozivate svoje učenike da istraže problem koji ih ljuti s povijesne perspektive.

1. Odredite svoju ljutnju u vremenu i prostoru. Pozovite svoje učenike da prepoznaju/nabroje trenutke ili povijesne događaje kada su ljudi bili potaknuti sličnim problemom kao onaj koji vas ljuti.
2. Kratko povijesno istraživanje: Pozovite svoje učenike da odaberu jedan trenutak ili događaj o kojem bi voljeli saznati više. Nakon što odrede događaj koji žele istražiti, predložite im da započnu povijesno istraživanje sljedećim pitanjima: Što već znate o ovom posebnom trenutku u vremenu? Što želite saznati? Što želite naučiti (npr. ako je učenik revoltiran siromaštvom, može istražiti događaj u povijesti koja održava tu ljutnju, a potaknulo je ljude da nešto poduzmu, primjerice Francuska revolucija).

Prilog 4: Kratke biografije svjedoka za Aktivnost 3

Lisbeth Ruiz Sanchez

Lisbeth Ruiz Sanchez (35) rođena je i odrasla na Kubi. Kao dijete bila je dio Pioneros de la Batalla de Ideas, prosvjednog pokreta koji je organizirao Fidel Castro 1999. godine za povratak Eliána Gonzáleza. Magistrirala je komunikacije na Sveučilištu u Havani. Na Kubi je radila za nacionalni radio i televiziju od svoje 10. godine. Nastanila se u Belgiji 2015. nakon što je prvi put napustila Kubu na putovanje oko svijeta s Up with People, američkom neprofitnom organizacijom. Živi u Antwerpenu sa svoje 3 djece i radi kao digitalni trgovac.

Slobodanka Moravčević

Slobodanka Moravčević (47) je srpsko-belgijska državljanka. Odrasla je u dijelu bivše Jugoslavije koji je kasnije postao Republika Srbija. Slobodanka je ostala u Beogradu tijekom rata na području bivše Jugoslavije. Kao studentica bila je aktivna članica OTPOR-a, nenasilnog prosvjednog pokreta protiv srpske vlasti koju je kontrolirao Milošević. Nakon što je neko vrijeme živjela u Meksiku, upoznala je svog sadašnjeg supruga Belgijanca 2014. godine i preselila se u Belgiju. Slobodanka trenutno radi kao predavačica srpskog jezika na Sveučilištu u Gentu. Pravoslavka je.

Lucia Bartošová

Lucia Bartošová (50) rođena je u Bratislavi, u tadašnjoj Čehoslovačkoj. Aktivno je sudjelovala u studentskim prosvjedima tijekom jeseni 1989. Svjedočila je pregovorima između učenika i uprave o pravilima u njezinoj srednjoj školi tijekom Baršunaste revolucije. Studirala je farmaciju na Sveučilištu u Bratislavi početkom 90-ih. Prvo iskustvo sa Zapadom stekla je kada je 1993. radila kao dadilja u Aurichu blizu Stuttgarta. Odlučila se preseliti u Češku 1999. godine.

Petros Pizanias

Petros Pizanias (77), profesor emeritus na Jonskom sveučilištu, rođen je u Ateni, u Grčkoj, u četvrti Gargaretta, 1947. godine. Tijekom diktature provodio je otpor. Kako bi mogao normalno živjeti, pobjegao je u Francusku kada mu je bilo 20 godina. U Parizu je postao član skupina otpora protiv grčke diktature. Studirao je sociologiju i povijest. Kada se vratio u Grčku, bio je vrlo aktivan član lijeve političke stranke. Danas piše članke o trenutnoj političkoj situaciji i kvaliteti demokracije.

Andrés Ruiz Grima

Andrés Ruiz Grima iz Španjolske (73) umirovljenik je koji povremeno radi kao jedriličar. U svojim 20-ima bio je zatvoren zbog svog aktivizma protiv Francova režima, a također je bio uključen u organizaciju Yayoflautas (organizacija djedova i baka) unutar pokreta 15M-indignados (2011.) te nezavisnom pokretu za katalonski uzlet (2017.). Blizak anarhističkim idejama, ne glasa i zalaže se za participativnu demokraciju.

Željko Rogina

Željko Rogina (65) odrastao je u istočnoj Slavoniji, u Hrvatskoj, gdje još uvijek živi. Umirovljeni je profesor filozofije, etike i logike. Primljen je u Savez komunista kao srednjoškolac, ali razočaran sukobima unutar partijskog vodstva i nacionalne retorike, dao je ostavku 1990. godine i odlučio više ne sudjelovati u politici. Tijekom promjena u Hrvatskoj pridružio se vojski kao

dragovoljac i služio do lipnja 1992. godine. Kada je njegova jedinica raspoređena na bojišta u Bosni i Hercegovini, odlučio se vratiti i početi raditi u školi.

Juozas Malickas

Juozas Malickas (52) litavski je učitelj povijesti. Koristi svoju životnu priču kako bi povezoao prošlost i sadašnjost Litve. Odrastao je diljem Litve, a potom je emigrirao u SAD na 20 godina prije nego što se vratio u Litvu 2020. godine. Juozas nudi izravnu perspektivu na sovjetsku Litvu i Litvu nakon neovisnosti, također ističući promjenu iz malog grada u dinamični Vilnius današnjice.

Amir Mohammadi

Amir Mohammadi (39) došao je u Nizozemsku 2016. kao izbjeglica iz Irana. Nije dobio boravišnu dozvolu, ali se nije mogao ni vratiti, pa je šest godina živio kao nedokumentirana osoba. Na kraju je ipak dobio boravišnu dozvolu. Amir bolje od bilo koga zna kako je živjeti bez prava.

Jeangu Macrooy

Jeangu Macrooy (30) je pjevač i tekstopisac. Kada je došao u Nizozemsku s 20 godina u potrazi za više slobode, bio je zapanjen razlikom u prosperitetu u usporedbi sa svojom domovinom Surinamom i nedostatkom svijesti da je to rezultat nizozemske kolonijalne prošlosti. Bio je šokiran kada je saznao da Ketikoti, proslava ukidanja ropstva, slavi samo mala skupina ljudi. Predstavljao je Nizozemsku na Eurosongu s prosvjednom pjesmom o ropstvu, djelomično pjevanom na Sranantongo, koja je dobila podijeljene reakcije.

Maria Filomena Manuel

Maria Filomena Manuel (62) rođena je u Angoli i preselila se u Portugal 1976. godine (dvije godine nakon demokratske revolucije). Svjedočila je važnim promjenama u portugalskom demokratskom režimu. Osnovala je zadrugu u kojem ima svoj restoran. "Filó" je mjesto susreta za migrante iz afričkih zemalja, studente i ljude s niskim primanjima. Udruga Filó COCHILÓ sigurno je mjesto gdje migranti, s dokumentima ili bez njih, iz Angole, Mozambika ili Zelenortskih Otoka, mogu pronaći prostor za druženje, raspravu i objed.

Milice Ribeiro Dos Santos

Milice Ribeiro Dos Santos (79) umirovljena je psihologinja i obiteljska terapeutkinja iz Portugala. Iz protudiktatorske obitelji, otišla je u egzil u Pariz, Francuska, 1964. godine sa svojim dečkom koji je bježao od obveznog novačenja za portugalski rat u afričkim kolonijama. Vratila se u Portugal 1975. godine, godinu dana nakon demokratske revolucije. Borila se za prava institucionaliziranih mladih ljudi i za ženska prava na spolno zdravlje u zemlji u tranziciji iz konzervativnog katoličkog konteksta diktature.

Prilog 5: Video zapisi za Aktivnost 3

Lisbeth Ruiz Sanchez
(Belgija)

I uvijek smo osjećali, dok je Fidel Castro tu, sve će biti u redu. On će nas spasiti. Ali što kada Fidel Castro više nije tu? On je ljudsko biće, umrijet će u nekom trenutku. Mislim da smo dugo vremena ignorirali tu stvarnost. Fidel Castro će biti tu cijeli naš život. I htjet će sve popraviti jer je vrlo pametna osoba. I ponekad griješi, ali može ispraviti sve, može sve popraviti. I u jednom ga trenutku više nije bilo. I onda je počela improvizacija. I onda su ljudi izgubili vjeru da će sve biti u redu. Mi to više nemamo na Kubi. Za mene je bilo vrlo teško zadnji put kad sam bila tamo prošle godine. Rekla sam ti o pozitivnom raspoloženju Kubanaca, koji su uvijek veseli. Nisam to vidjela zadnji put na Kubi, prvi put u toliko godina. A imali smo čak i teža vremena na Kubi. Devedesetih godina, ja bih rekla da je bilo čak i teže nego sada. Ali imali smo Fidela Castra. Imali smo nadu. A Kubanci su to sada izgubili. Nemaju više nade. Ne možeš živjeti bez nade, bez mogućnosti da gledaš naprijed. Više ne mogu gledati naprijed, to je jednostavno preteško. I zato što je sada ovako, vidim da ljudi samo govore: izaći ćemo na ulice, prosvjedovat ćemo. Nešto se mora promijeniti, sada! Vidim da to dolazi.

Milice Ribeiro Dos Santos
(Portugal)

Pa... Mislim da su moje brige više društvene nego osobne. Pomisao da živimo u društvu koje bi moglo biti potpuno drukčije i da se ne donose zakoni da se to promijeni, to je skandal. Kako to da nemamo bolje zakone? Kako to da... Kako može postojati toliki jaz između niskih plaća i velikog novca? A jaz se nastavlja širiti u Portugalu. Samo treba pogledati najskuplje automobile i koliko ih imamo ovdje. I nakon Covida su bankarske dobiti porasle. Kako to da nemamo zakone da to zaustavimo? I kako to da socijalistička većina u parlamentu ne može donijeti te zakone? I neće? Moramo se boriti da promijenimo našu zemlju, tako da ona pruža bolji život svima. Mislim, više sreće i manje društvene nejednakosti. Ne kažem da su ljudi prestali, vode se važne borbe. Mislim da demokraciju također čini kultura. I na tom planu, moramo ispitati što institucije i mediji rade, tako da potičemo obnovljenu kulturu političke znatiželje i angažmana.

Juozas Malickas (Litva)

Dugo sam živio u SAD-u. Nikada nisam prihvatio da je u redu biti beskućnik. Uvijek me plašilo vidjeti beskućnike, ljude bez zdravstvene zaštite ili one koji gube domove jer se razbole, to ne mogu opravdati u Americi. To jednostavno nije ispravno. Kako ja to vidim, ako osoba završi na ulici, nešto je pošlo jako krivo u njenom životu. Neki kažu da osoba živi na ulici jer je to izabrala, da je svjesno odlučila tako živjeti. Ali ako netko svjesno odabere živjeti na ulici, onda nešto nije u redu s njegovim umom. Takva osoba nije psihički zdrava. Potrebna joj je pomoć, a ne napuštanje na ulici. Ja sam osobno radio s ljudima mentalno oboljelima od rođenja. I pogledajmo prirodu – čak i najmanja životinja traži sklonište, ne odlazi na ulicu i ostaje tamo. Naša

	nespremnost da pomognemo, kada to opravdavamo rekavši da su oni sami izabrali taj život, zapravo je samo naša želja da ne pomognemo. Čak i dok sam to gledao u Americi, nikada... Bilo mi je kao nož u srce, uvijek sam primjećivao taj problem. Nije bilo da prođem i ne vidim.
--	---

Amir Mohammadi (Nizozemska)	Razočaran sam u Nizozemsku jer su mnogi nedokumentirani ljudi na ulici. Da, 100% sam razočaran. Ali više sam razočaran u politiku, u neke političke stranke. One mogu vidjeti patnju ljudi u Nizozemskoj. Spavaju pod mostovima. Tristo tisuća ljudi u Amsterdamu, isto toliko ljudi u Rotterdamu. Ostatak Nizozemske, ne znam koliko ih je nedokumentiranih. Obično dolaze u ova dva područja kako bi dobili nekakvu pomoć. Pa kako se, kao politička stranka, usuđuješ vikati "Ja podržavam izbjeglice"? Ostavio si ih na ulici, otvaraš granice i dovodiš nove ljude tamo. Znaš, to me više razočaralo. Rekao sam da se borimo s ogromnim problemom ljudi koji su u Nizozemskoj i pate. Ti ih samo ignoriraš, zabranjuješ im pristup svim socijalnim uslugama i stvarima koje mogu imati, i samo tražiš i kažeš: "Oh, moramo držati granice otvorenima i dovesti još ljudi", a ti ljudi također bivaju odbijeni i postaju nedokumentirani. Dakle, to je bila ogromna prevara političkih stranaka 2021. godine koju su izabrane. Sretan sam što je vlada srušena.
--	--

Jeangu Macrooy
(Nizozemska)

Mislim da to nije pošteno jer su moji preci radili na plantažama. Krvarili su jer su bili maltretirani. Iz tog tla izrasli su usjevi koji su donijeli puno bogatstva. A pjevam i u drugom dijelu o tome da sam ovdje, šetam okolo. Zlato je metafora za prosperitet i razvoj. Također sam suočen u Nizozemskoj s tim koliko je bogata i prosperitetna Nizozemska i koliko su ovdje stvari dobro regulirane. I znajući da mnogo od tog bogatstva dolazi od kolonijalizma, od trgovine robljem, od plantaža u Surinamu, bilo je vrlo suprotstavljeno. Također, kada razmišljam o vezi između Surinama i Nizozemske. Na papiru, Surinamci su zapravo sada stranci i odnosi se prema njima tako, kada pogledate viznu politiku, na primjer.

Andrés Ruiz Grima
(Španjolska)

Država, demokratska država, legitimizira se putem glasova svakih nekoliko godina. Ali onda, ako želiš preispitati politiku koju provodi, a koja nema nikakve veze s onim što su obećali da bi dobili tvoj glas, i izađeš na ulice demonstrirati, tada te policija napada i kriminalizira. Ne napada onoga tko je izazvao taj skup ili tu demonstraciju zbog nepoštivanja zakona. A da ne spominjem, mislim, što se događa s nezaposlenošću, što se događa sa stanovanjem, što se događa sa zdravstvom. Sve nam krađu u demokraciji. Jedan drug, sjećam se, netko je ispričao, je rekao: "Sve što su rekli da će komunizam učiniti, kapitalizam radi, a vi ništa ne poduzimate." "Ali", rekao bih ljudima: "Ali što zapravo imate?" Osim hipoteke, što imate?

Slobodanka Moravčević
(Belgija)

Kada moja prava, moja ljudska prava, nisu bila dovoljno poštovana, onda sam osjetila da moram nešto poduzeti. To je bilo u studenom 1996., kada je Milošević ukrao izbore, ali možda je samo malo dotjerao brojke. I to nije bilo, ne, to nije u redu. To ne može biti. Imali smo... u redu, imali ste TV, imali ste sve medije, imali ste sve prilike da dobijete mnogo glasova. Ipak, ljudi su vam rekli ne. A sada? Morali smo nešto poduzeti. Ja sam tada imala 18 godina. Počela sam studirati s 18, 19. Sjećam se prvog puta kada sam čula ovu vijest. I drugi ljudi su je čuli...i spontano smo htjeli izaći reći 'hajde, ovo stvarno nije dobro'. Sjećam se, imala sam staroslavenski jezik, to je bio studeni, akademska godina u Srbiji počela je krajem listopada. To je bio možda moj prvi ili drugi tjedan studija kao brucošice. Samo sam izašla i onda je došao profesor. Pitao me: 'Kamo ideš, gospođice?' Mislila sam da je to normalno za akademski svijet, za ljude koji su tako... 'Da, idem na demonstracije.' 'Protiv koga?' 'Protiv Miloševića'. Ponašao se tako. Taj čovjek je bio član Miloševićeve stranke i pitao me: 'Kako se zoveš'? Rekla sam mu. A on: 'Zapamtit ću'. Da, to stvarno... I učinio je to. Imala sam toliko problema s polaganjem ispit. Bila sam jedan od 18 osoba koje su bile tamo. Mnogi od njih su kasnije postali vođe studentskog pokreta i zatim političari, poput Čede Jovanovića i drugih. Za mene je to bilo kao s Kalimerom, kada kaže: 'Ovo stvarno nije u redu'. Moram reći, ovo nije u redu. I od tog dana, uvijek sam bila na ulici. Moj brat također. Studirao je medicinu. Bio je i šef pokreta svog fakulteta. Onda se pridružio moj tata. On je također bio uključen u OTPOR. Da, kao obitelj, bili smo jednostavno toliko zauzeti...demonstracijama protiv nedemokracije, protiv Miloševića, protiv rata, protiv svih tih stvari. I zbog toga smo morali platiti cijenu. Ne samo ja sa svojim ispitom. To vjerojatno nije bilo toliko važno. Ali moj brat nikada nije mogao specijalizirati. I to je, Naravno, važno. A bio je jedan od najboljih studenata. Jedan od prvih deset studenata po ocjenama. I htio je studirati kirurgiju.

	Ali nije mogao specijalizirati. Također nije mogao ostati u Beogradu. Moj tata više nije mogao raditi. Došla je neka vrsta mafije. Izgubili smo toliko... novca i svih stvari, zbog toga što smo imali mišljenje. Ali u redu, naša ideja je bila da je to u redu.
--	--

Lucia Bartošová (Češka)	Pa, baš kao što ja to vidim... Čini mi se da su upravo ljudi koji su se naljutili, obični ljudi, bili ti koji su se zasitili i odlučili napraviti promjenu. Ljudi su bili ljuti jer su samo tukli studente i shvatili su to osobno, kao da su im vlastitu djecu pretukli. I na kraju, bilo im je stalo. Izašli su na ulice u tim hladnim danima i jednostavno rekli, pa, to nije način...
--------------------------------	--

Željko Rogina (Hrvatska)	Sustav inspiriran nordijskim zemljama s jakom državom blagostanja i progresivnom poreznom stopom gdje bi najbogatiji najviše doprinosili društvenim potrebama, to nismo dobili. Također sam vjerovao da ćemo imati vladavinu prava. Do danas još uvijek nemamo državu kojom ima vladavinu prava, a sada ne razgovaramo o tome. Iz bezbroj je primjera očito da ako neka siromašna duša razbije izlog i ukrade 5 kutija cigareta, brzo će završiti u zatvoru. Ako neki poslovni čovjek ili ministar ukrade milijune eura, onda, naravno, ne samo da neće završiti u zatvoru, nego će mu se možda privremeno zabraniti bavljenje politikom, ali još uvijek će biti uvaženi građanin, otvorit će privatni posao.
---------------------------------	--

Željko Rogina (Hrvatska)

S druge strane, iritiraju me oni koji kažu da je to bilo mračno doba. Doba potpunog totalitarizma, diktature. Svi smo živjeli u logoru određeno vrijeme. Zanimljivo, oni koji su bili u tom logoru ili u toj komunističkoj tami... završili su školu, studirali u tom sustavu o trošku društva, živjeli u državnim stanovima gotovo besplatno, mnogi su imali stipendije, nakon toga dobili su posao, većina je dobila društvene stanove nisu kupili nego su živjeli o trošku društva. Možda da bih ilustrirao tu ekonomsku jednakost ili nejednakost, kako su se situacije rješavale i kako su ljudi bili zaposleni u društvu tada... Jedan od mojih bliskih rođaka bio je kronični alkoholičar. U građevinskoj tvrtki upravljao je bagerom, buldožerom, prilično odgovoran posao. Onda bi došao pijan pa bi izbivao s posla 5-6 dana pa nisu znali što s njim, ponekad bi se pojavio, ponekad ne. Naravno, u današnjoj tržišnoj ekonomiji, poslodavac bi ga odmah otpustio, i to s pravom. Tada bi se sastali radnički savjet, direktor i nadređeni, onda bi ga kolege nagovarali da potraži liječenje pa bi ga poslali u Vrapče u psihijatrijsku bolnicu na mjesec ili dva, onda bi godinu dana bio dobro i sve bi počelo ispočetka. Nisu znali što s njim pa su ga samo zadržavali tamo. Naravno, produktivnost je bila niska zbog toga jer je bio suvišan tamo, ali imao je dvoje djece kod kuće, suprugu i kako da oni odjednom postanu socijalni slučaj? Drugim riječima, u tom sustavu radnik nije bio roba. Ono što danas zovu radnom snagom koja se može iskoristiti i odbaciti kada više nije potrebna.

Maria Filomena Manuel
(Portugal)

Jer novac vlada. Nepoštenje vlada. Ne stvarnost nekoga tko se mora maskirati da bi ostavio dojam. Je li to sloboda? Ne. Ljudi se moraju maskirati da bi ostavili dojam... i kretali se svijetom. Još uvijek živimo u maskaradi! Jer danas ne smiješ reći crn, ne smiješ reći negro... Ne smiješ... Ne smiješ reći da je netko gej, da je ona lezbijka ili što god... I tako postoje maske koje služe kao kamuflaža i ljudi žive pod tim maskama, a ti ne možeš znati je li netko iskren ili nije. Baš kao s novcem. Novac je novac... On stvara nepoštenje. I ljudi također ulaze u tu farsu. Nije kao da... mogu pogledati nekoga i znati je li iskren prema meni. Ne, nisu. Nepošteni su. Gledaju me... Ne dobivam ono "Dobro jutro!" s osmijehom, samo "Dobro jutro" jer me moraju pozdraviti, ovu ženu za koju ne smiju reći da je 'crna' ili je uvrijediti... na bilo koji način. Duboko u sebi, kada kažu "Ima prava za ove ljude!", "Ovo se mora učiniti", to pomaže prikriti stvari i mi nastavljamo živjeti farsu.

Petros Pizantias (Grčka)

Za mlade ljude sada, ono što bih im prvo rekao je: naljutite se, izađite na ulice i, ako je potrebno, dignite galamu. Vi ste najveće žrtve društva koje ubrzano propada i platit ćete cijenu ili značajnim pogoršanjem svog života ili prisilom da emigrirate negdje samo da biste živjeli kao ljudska bića, ništa više. Zato se naljutite, naljutite se ponovno i izađite na ulice. Nema načina da se išta postigne bez toga. Dokaz iz moje vlastite prošlosti, koja je prošlost cijelog grčkog društva. Demokracija se vratila padom Hunte, ne zato što su Karamanlis ili Papandreou došli ovamo, nego zato što su milijuni Grka izašli na ulice. Tako bi trebalo biti i danas.

Usuđujete li se proturječiti svojim učiteljima?

Aktivnost

Aktivnost: Usporedba svjedočanstava

Prilozi

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka

Prilog 2: Izjave svjedoka

Prilog 3: Radni listić za učenike

Linkovi

Isječci

Naracija za *Usuđujete li se proturječiti svojim učiteljima?*

Aktivnost:

Usporedba svjedočanstava

Bohumil Melichar i Václav Sixta

Sljedeća aktivnost temelji se na usporedbi dvaju svjedočanstava – o socijalističkoj praksi obrazovanja u običnoj školi u Sejnyju u Poljskoj i svjedočanstva o Baršunastoj revoluciji u srednjoj školi u Bratislavi (Čehoslovačka). Učenici analiziraju oba izvora te, koristeći metodu istraživačkog rada, otkrivaju u kojoj mjeri učenici njihove dobi mogli doživjeti demokraciju unutar diktature te koliko se promijenila njihova mogućnost utjecaja na rad škole tijekom revolucije. U završnoj raspravi zajednički ocjenjuju u kojoj mjeri škola kao institucija može funkcionirati demokratski, uspoređujući vlastita svakodnevna iskustva sa situacijom učenika prije i tijekom revolucije.

Aktivnost: Usporedba svjedočanstava

Dobna skupina: 14 – 17 godina

Trajanje: 45 – 60 minuta

Materijali: Bijela ploča, radni listić za učenike ([Prilog 3](#)), projektor, školski pametni uređaji ili mobiteli učenika, [isječak](#), [naracija](#), tekstovni fragmenti ([Prilog 2](#)) i kratke biografije svjedoka ([Prilog 1](#)).

Isječci:

[Isječak 1: Krzysztof Tur \(Poljska\).](#)

[Isječak 2: Krzysztof Tur \(Poljska\).](#)

[Isječak 3: Lucia Bartošová \(Češka\).](#)

[Isječak 4: Lucia Bartošová \(Češka\).](#)

Ishodi učenja:

Kroz ovu aktivnost, učenici će:

- Moći opisati mehanizam ideološke instrumentalizacije obrazovanja tijekom socijalističke diktature i mogućnosti učenika da utječu na nastavu.
- Otkriti kako se izravna demokracija provodila u školama tijekom revolucije.
- Razviti vlastitu povijesnu svijest i ojačati sposobnost opažanja povijesnih promjena analizom i interpretacijom svjedočanstava.
- Razmisliti o stupnju demokratskog sudjelovanja u školskom okruženju te ojačati svoju sposobnost aktivnog građanstva.
- Unaprijediti sposobnost izražavanja složenih ideja u raspravama s vršnjacima.

Korak 1: Oluja ideja (5 min)

- Koje situacije ili ponašanja povezuješ s frazom "proturječiti učitelju"?
- Sjećaš li se nekog filma ili drugog djela koje obrađuje sukob između učenika i nastavnika?

Organizacija rada

Započnite aktivnost pitanjem za sve učenike: "Usuđujete li se proturječiti svojim učiteljima?" Učenici iznose različita iskustva, a ključne poruke zabilježe na ploči. Cilj je otkriti što učenici zapravo podrazumijevaju pod "proturječiti učitelju". Pop kultura i njezin prikaz sukoba između nastavnika i učenika također mogu pomoći. Ako se malo više vremena može posvetiti aktivnosti, oluju ideja može se započeti prikazom naracije koja prikazuje školsko iskustvo različitih svjedoka koji su prošli tranziciju od diktature do demokracije.

Korak 2: Analiza i rasprava o Izvoru 1 (15 min)

Pogledajte svjedočanstva Krzysztofa Tura, pročitajte informacije o školovanju tijekom socijalizma i kratku biografiju svjedoka, a zatim odgovorite na sljedeća pitanja:

- Kako svjedok ocjenjuje nastavu u socijalizmu? Po vašem mišljenju, je li se nezadovoljni učenik mogao oduprijeti opisanom načinu nastave?
- Je li škola pomogla svjedoku da shvati kako svijet oko njega funkcionira? Što podrazumijevaš pod „indoktrinacija“?
- Koju ulogu su imali nastavnici u nastavnom procesu? Što misliš da znači da je obrazovanje bilo pod kontrolom Komunističke partije?

Kontekstualne informacije

Obrazovanje u socijalističkim zemljama, politički povezanim s dominantnim Sovjetskim Savezom, bilo je namjerno usko povezano sa službom vladajućih komunističkih partija. Nastavni je plan bio osmišljen kako bi se, uz akademske kompetencije i znanje, podučavala marksističko-lenjinističku ideologiju. Obavezni dio svih razina obrazovanja bio je i nastavni program ruskog jezika zajedno s geografijom i kulturom Sovjetskog Saveza, što je trebalo ojačati osjećaj pripadnosti poljske ili čehoslovačke zajednice SSSR-u. Političke teme smatrale su se izrazito osjetljivima. Njihovo osporavanje ili rasprava njims između nastavnika i učenika praktički je bila nezamisliva.

Organizacija rada

Učenici mogu analizirati izvore i odgovoriti na pitanja pojedinačno ili u malim skupinama. Pustite snimku svjedočanstva cijelom razredu, a zatim omogućite učenicima vrijeme za samostalni rad. Možda će morati ponovno proučiti neki fragment. Preporučujemo da se osiguraju školski mobilni uređaji ili da učenici koriste vlastite pametne telefone. Učenicima osigurajte tekstualni zapis svjedočanstva, kratak sažetak povijesne situacije i biografiju svjedoka. Na kraju ovog koraka, pozovite učenike da podijele svoje odgovore, moderirajte raspravu i zapišite ključna otkrića na bijeloj ploči, uz rezultate oluje ideja.

Korak 3: Analiza i rasprava o Izvoru 2 (15 min)

Pogledajte svjedočanstva Lucije Bartošove, pročitajte informacije o školovanju tijekom socijalizma i kratku biografiju svjedoka, a zatim odgovorite na sljedeća pitanja:

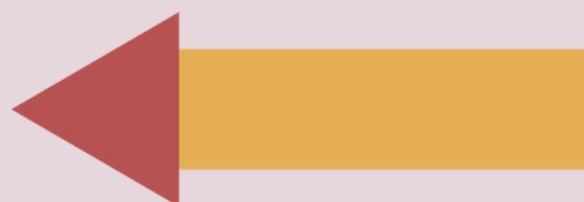
- Kako su se promijenili stavovi nastavnika prema učenicima srednjih škola nakon revolucije u studenom 1989.?
- Koja su nova prava učenici stekli tijekom jeseni 1989.?
- Kakav je bio proces pregovaranja o većem stupnju demokracije u školi?
- Kako je ta demokracija trebala biti ostvarena?

Kontekstualne informacije

U studenom 1989, Lucija Bartošová bila je učenica prvog razreda gimnazije u Bratislavi. Često se spominje uloga studenata u početnim fazama Baršunaste revolucije, dok aktivnosti učenika u srednjim školama ostaju u sjeni. Ipak, ti mladi ljudi, naviknuti na izrazito hijerarhijski i nedemokratski sustav obrazovanja, često su uspijevali radikalno promijeniti nastavni program tijekom studentskih prosvjeda i prisiliti prestanak nastave nepopularnih predmeta pod utjecajem socijalističke ideologije.

Organizacija rada

Organizirajte rad na isti način kao za analizu i interpretaciju Izvora 1. Ovdje se radi o istim misaonim operacijama, što omogućava usporedbu dvaju izvora te opis promjene položaja učenika tijekom socijalizma i revolucije.

Korak 4: Promišljanje (10 min)

Raspravite o sljedećim pitanjima:

- Jeste li se ikada susreli sa situacijom koja vas podsjeća na situacije s ovoga sata?
- Je li prihvatljivo slobodno raspravljati s učiteljem u vašoj školi?
- U kojoj mjeri se položaj učenika u vašoj školi razlikuje od onoga što je svjedok opisao u Izvoru 1?
- U kojoj mjeri se položaj učenika u vašoj školi razlikuje od uloge koju su imali u Bratislavi u jesen 1989.?
- Koji bi stupanj unutarnje demokracije svaka škola trebala imati?
- Je li ispravno da učenici utječu na nastavni program glasovanjem?

Organizacija rada

Aktivnost završite raspravom temeljenom na usporedbi položaja današnjih učenika i dvaju svjedoka. Ta usporedba omogućit će učenicima da razmisle o granicama demokracije i njezinoj ulozi u svakodnevnom radu njihove škole. Budući da je dostupno samo deset minuta, možda nećete moći obraditi svih šest pitanja, stoga odaberite nekoliko. Preporučujemo uključivanje pitanja 5 i 6 kako bi se učenici potaknuli na raspravu o mogućnosti demokratskog načina nastave. Zamolite učenike ili male skupine da odgovore na odabrana pitanja te im dajte vremena za rad, a zatim moderirajte raspravu u kojoj učenici odgovaraju pred cijelim razredom. Ne bojte se dopustiti da učenici odgovaraju jedni drugima. Svakako pozovite i druge da podrže stavove svojih kolega dodatnim argumentima ili da ih pokušaju osporiti ako stvari smatraju drugačijima. Sve odlučne izjave zapišite na ploču te zaključite raspravu sažimanjem rezultata debate. Idealno bi bilo postići različita mišljenja o mjeri u kojoj učenici mogu utjecati na nastavu u školi te gdje je granica između diktature i demokracije u ovom kontekstu.

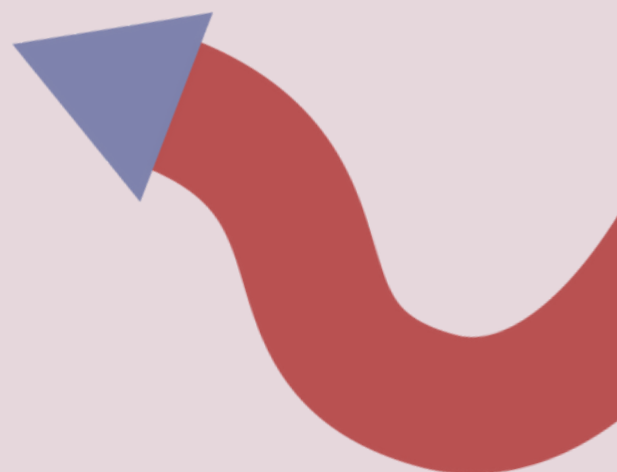
Prilog 1: Kratka biografija svjedoka

Krzysztof Tur

Krzysztof Tur (57) je poljski učitelj i aktivist, član lokalne vlasti. Rođen je u Sejnyju, na poljsko-litvanskoj granici, otišao je studirati u Poznań, a tijekom promjene vratio se u svoj rodni grad i započeo rad na obrazovnom sustavu u raznolikoj lokalnoj zajednici. Kao učitelj i ravnatelj škole, odgajao je prve generacije mladih koji su odrastali u novom sustavu i nastavlja to činiti do danas.

Lucia Bartošová

Lucia Bartošová (50) rođena je u Bratislavi, u tadašnjoj Čehoslovačkoj. Aktivno je sudjelovala u studentskim prosvjedima tijekom jeseni 1989. Svjedočila je pregovorima između učenika i uprave o pravilima u njezinoj srednjoj školi tijekom Baršunaste revolucije. Studirala je farmaciju na Sveučilištu u Bratislavi početkom 90-ih. Prvo iskustvo sa Zapadom stekla je kada je 1993. radila kao dadilja u Aurichu blizu Stuttgarta. Odlučila se preseliti u Češku 1999. godine.

Prilog 2: Izjave svjedoka

Krzysztof Tur (Poljska)

Pitao si me o svijetu u kojem sam rođen, a ja ga odmah uspoređujem sa šarenim svijetom koji sam poznavao iz onih šarenih, geografskih časopisa, jedinih koji su mi bili dostupni. A u njima dugo, dugo nije bilo društveno-političkog svijeta. Bila je to doslovno željezna zavjesa, u svemu. Nije postojalo okruženje koje bi nam, tada djeci, otvorilo oči prema tome. A u školi, kao što je to već u školi, da, bila je indoktrinacija, tako to moraš nazvati, i bila je intenzivna... proslave Oktobarske revolucije, prvomajske parade i takvo ispiranje mozga za djecu. Naravno, i ja sam sudjelovao jer sam bio prilično dobar u recitiranju, ali nekako podsvjesno, mogla se osjetiti ukočenost i neka lažnost u tome. Mislim da mi nisu ostale neke lijepe uspomene s tih događaja.

Krzysztof Tur (Poljska)

Ovo su počeci, gdje je škola indoktrinirala, gdje je škola iskrivljavala. Sjećam se, kad je u petom razredu ruski jezik postao obavezan, bilo je učiteljica koje su također imale prezimena koja su zvučala ruski. Ne znam jesu li bile ruskog podrijetla, ali sigurno je bilo tako, kao što je sve na razini škole bilo politički usmjereno, tako ja to vidim. Zadržat ću ta imena u tajnosti jer ih se, naravno, sjećam, ali poštujem te svoje stare učiteljice. Te ruske gospođe nisu mi učinile ništa loše, njima dugujem to što i danas donekle razumijem ruski, ali nažalost, to je bio jedan od alata te indoktrinacije i iskrivljavanja svijeta.

Lucia Bartošová (Češka)

Godine 1989. imala sam 15 godina pa sam zapravo tek počinjala srednju školu. Prva tri mjeseca srednje škole još su bila socijalistička, a onda je došla stvarno brza promjena nakon revolucije, nakon studentske revolucije. Sve se promijenilo u školi. Jednostavno, pristup učitelja prema nama, ono što smo htjeli učiti, nekako smo mogli utjecati na to, razgovarali su s nama, stvarno je postojao dijalog, iako je ravnatelj ironično rekao da bismo trebali imati dijalog ako to želimo. Ali definitivno je sve bilo bolje za mene. Učenje je postalo zanimljivije, škola je bila sjajna, uživali smo u njoj. Čak smo mogle raspravljati s učiteljima, imati nesuglasice na dobar način, nismo se bojale učitelja.

Lucia Bartošová (Češka)

Da. Dakle, uglavnom smo bili u štrajku pa nije bilo nastave. To je bila prva pozitivna stvar. Djeca su bila apsolutno oduševljena što smo zapravo išli u školu, a u kantini smo štrajkali. Jednostavno smo zahtijevali dijalog, htjeli smo razgovarati s učiteljima. Ali istina je da su uglavnom štrajk vodili učenici četvrtog i trećeg razreda, ja sam bila prvi razred pa smo mi bili tamo kao promatrači, samo smo gledali što se događa, ali bilo je u redu. Zapravo, ravnatelj se nije bojao mase djece, došao je i rekao nam da mu kažemo što želimo od njega. I pokušao je to ispuniti. I jest. Promijeniti nastavni plan, učiniti ga zanimljivijim, ne predavati ono što nikoga ne zanima. Na primjer, u geografiji, slijepe karte Sovjetskog Saveza. Morali smo znati ucrtati gdje se vade neke sirovine i slično, to je bilo čisto besmisleno. A ruski je postao izborni te su zapravo počeli dodavati različite izborne predmete. Po meni, počeli su dodavati više izbornih predmeta na temelju onoga što svaka osoba želi studirati na sveučilištu pa su počeli uvoditi još izbornih predmeta.

Prilog 3: Radni listić za učenike

1) Što misliš da znači "proturječiti svojim učiteljima"? Trenutno dijelite različita mišljenja o ovom pitanju u razredu. Zapiši najzanimljivija opažanja. Možeš nacrtati umnu mapu.

2) Pogledaj svjedočanstvo, pročitaj informacije o školovanju tijekom socijalizma i kratku biografiju svjedoka, a zatim odgovori na sljedeća pitanja:

Kako svjedok ocjenjuje socijalističku nastavu? Po vašem mišljenju, je li nezadovoljni učenik mogao pružiti otpor opisanoj nastavi?

Je li škola pomogla svjedoku razumjeti kako funkcionira svijet oko njega? Što podrazumijevate pod "indoktrinacija"?

Kakvu su ulogu učitelji imali u procesu podučavanja? Što mislite da znači da je obrazovanje bilo pod kontrolom Komunističke partije?

Povratak na svjedočenje

Isječak

Koga smo upravo čuli?

Krzysztof Tur poljski je učitelj i aktivist, član lokalne vlasti. Rođen je u Sejnyju, na poljsko-litvanskoj granici, otišao je studirati u Poznań, a tijekom promjene vratio se u svoj rodni grad i započeo rad na obrazovnom sustavu u raznolikoj lokalnoj zajednici. Kao učitelj i ravnatelj škole, odgajao je prve generacije mladih koji su odrastali u novom sustavu i nastavlja to činiti do danas.

Podaci o obrazovanju u socijalizmu

Obrazovanje u socijalističkim državama, politički povezanima s dominantnim Sovjetskim Savezom, namjerno je povezano s vladajućim komunističkim partijama. Nastavni je plan i program osmišljen s ciljem podučavanja. Obavezni dio svih razina obrazovanja bio je i nastavni program ruskog jezika zajedno s geografijom i kulturom Sovjetskog Saveza, što je trebalo ojačati osjećaj pripadnosti poljske ili čehoslovačke zajednice SSSR-u. Osporavanje ili rasprava između nastavnika i učenika praktički je bila nezamisliva.

3) Pogledajte svjedočanstvo, pročitajte informacije o školovanju tijekom socijalizma i kratku biografiju svjedoka, a zatim odgovorite na sljedeća pitanja.

Kako su se promijenili stavovi nastavnika prema učenicima srednjih škola nakon revolucije u studenom 1989.?

Koja su nova prava učenici stekli tijekom jeseni 1989.?

Kakav je bio proces pregovaranja o većem stupnju demokracije u školi?

Kako je ta demokracija trebala biti ostvarena?

Povratak na svjedočenje

Isječak

Koga smo upravo čuli?

Lucia Bartošová rođena je 1974. u Bratislavi. Aktivno je sudjelovala u studentskim prosvjedima tijekom jeseni 1989. Svjedočila je pregovorima između učenika i uprave o pravilima u njezinoj srednjoj školi tijekom Baršunaste revolucije. Studirala je farmaciju na Sveučilištu u Bratislavi početkom 90-ih. Prvo iskustvo sa Zapadom stekla je kada je 1993. radila kao dadilja u Aurichu blizu Stuttgarta. Odlučila se preseliti u Češku 1999. godine.

Srednjoškolci tijekom Baršunaste revolucije

U studenom 1989. Lucija Bartošová bila je učenica prvog razreda gimnazije u Bratislavi. Često se spominje uloga studenata u početnim fazama Baršunaste revolucije, dok aktivnosti učenika u srednjim školama ostaju u sjeni. Ipak, ti mladi ljudi, naviknuti na izrazito hijerarhijski i nedemokratski sustav obrazovanja, često su uspijevali radikalno promijeniti nastavni program tijekom studentskih prosvjeda i prisiliti prestanak nastave nepopularnih predmeta pod utjecajem socijalističke ideologije.

4) Što znači imati demokratsku školu? Razmislite o sljedećim pitanjima i raspravljajte s vršnjacima.

Jeste li se susreli sa situacijom koja vas podsjeća na situacije s ovog sata?

Je li prihvatljivo slobodno raspravljati s učiteljem u vašoj školi?

U kojoj mjeri se položaj učenika u vašoj školi razlikuje od onoga što je svjedok opisao u Izvoru 1?

U kojoj mjeri se položaj učenika u vašoj školi razlikuje od uloge koju su učenici imali u Bratislavi u jesen 1989.?

Koji bi stupanj unutarnje demokracije svaka škola trebala imati?

Je li ispravno da učenici utječu na nastavni program glasovanjem?

Što utječe na vaš život?

Aktivnost

Aktivnost: Istraživanje različitih perspektiva

Prilozi

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka

Prilog 2: Izjave svjedoka po skupinama

Prilog 3: Pitanja po skupinama

Prilog 4: Izlazna kartica za učenike
(promišljanje).

Poveznice

Isječci

Naracija za Što utječe na vaš život?

Aktivnost

Istraživanje različitih perspektiva

Diana-Maria Beldiman

Ova aktivnost predlaže neke didaktičke aktivnosti koje se mogu koristiti za razgovor s učenicima o demokraciji i totalitarnim/autoritarnim režimima tijekom 20. stoljeća. Materijali su svjedočanstva osoba koje su živjele tijekom totalitarnih ili autoritarnih režima, ali i u demokraciji. Aktivnosti se mogu koristiti za odgovor na pitanje: “Što utječe na vaš život?” Možete koristiti videosvjedočanstva, ali ćete pronaći i pisanu verziju svakog fragmenta na kraju aktivnosti. Svaka skupina fragmenata dolazi s vlastitim radnim listićem koji se može koristiti za skupine učenika u nastavi.

Kako biste privukli interes učenika, možete započeti postavljanjem pitanja: “Što utječe na vaš život?” Učenici mogu podijeliti svoje prve misli, ideje i osjećaje svima, individualno, u parovima ili u manjim skupinama. Zatim možete zajednički pogledati naraciju.

Aktivnost: Istraživanje različitih perspektiva

Ciljna skupina: učenici između 16 i 18 godina

Trajanje: 90 minuta

Materijali: pitanje na aplikaciji Mentimeter *Što utječe na vaš život?* ili ljepljivi papirići , kratke biografije svjedoka (Prilog 1), isjeci, naracija, tekstualni isječak (Prilog 2) i pitanja za učenike (Prilog 3), radni listić za učeničko promišljanje (Prilog 4), slušalice za gledanje videa povezane s učenikovim telefonima ili dostupnim digitalnim uređajima za svaku skupinu, papir veličine A2 ili veći za skupinske umne mape, bojice

Isječci:

Isječak 1: Juozas Malickas (Litva).

Isječak 2: Juozas Malickas (Litva).

Isječak 3: Lisbeth Ruiz Sanchez (Belgija).

Isječak 4: Petros Pizanias (Grčka).

Isječak 5: Nikos Vatopoulos (Grčka).

Isječak 6: Nikos Vatopoulos (Grčka).

Isječak 7: Nikos Vatopoulos (Grčka).

Isječak 8: Ivan Florian (Rumunjska).

Isječak 9: Armandina Soares (Portugal).

Isječak 10: Vladimir Davydov (Litva).

Isječak 11: Vladimir Davydov (Litva).

Isječak 12: Amir Mohammadi (Nizozemska).

Isječak 13: Milice Ribeiro Dos Santos (Portugal).

Isječak 14: Michaela Bedrníková (Češka).

Isječak 15: Andres Ruiz Grima (Španjolska).

Ishodi učenja:

Tijekom ove aktivnosti, učenici će:

- Prepoznati koja okruženja utječu život ljudi;
- Razmisliti o čimbenicima koji utječu na ljudski razvoj tijekom demokratskog režima ili totalitarnog režima;
- Analizirati kako život u totalitarnom režimu može utjecati na perspektive ljudi o različitim svakodnevnim temama;
- Sintetizirati informacije o čimbenicima koji utječu na živote ljudi, kako u demokratskom, tako i u totalitarnom režimu;
- Cijeniti ljudska prava i vladavinu prava specifičnu za demokratski režim.

Korak 1: Uvod (10 min)

Najavite temu i pitajte učenike što utječe na njihov život. Možete koristiti pitanje na aplikaciji Mentimeter ili osigurati ljepljive papiriće na kojima učenici pišu svoje odgovore te ih lijepe na ploču. Nakon što svi učenici postave svoje odgovore, raspravite zajednički zaključak.

Korak 2: Privlačenje učeničke pažnje (10 min)

Podijelite učenike u četiri skupine i dodijelite svakoj skupini određene fragmente koje će gledati (vidi Prilog 2). Ako nije moguće da skupine pogledaju videa, možete im dati da pročitaju transkripte iz Priloga 2. U svojim skupinama, učenici razmišljaju o fragmentima i pokušavaju odgovoriti na sljedeća pitanja:

- Tko su osobe u isječcima?
- O čemu govore?
- Što je utjecalo na njihove živote i zašto?

U zajedničkoj raspravi, neka učenici podijele svoje odgovore i rasprave o sličnostima i razlikama.

Korak 3: Određivanje perspektiva u malim skupinama (25 min)

U istim četirima skupinama, zamolite učenike da pročitaju tekstove dodijeljenih isječaka iz Priloga 2 te odrede što misle da je perspektiva svakog svjedoka. Za raspravu o perspektivama, učenici bi trebali istaknuti glavne i sporedne ideje teksta. Pitanja iz Priloga 3 mogu im pomoći u otkrivanju tih ideja. Potaknite učenike da raspravljaju o svojim odgovorima i organiziraju ih u umne mape koje trebaju odgovoriti na pitanje: “Što je utjecalo na živote svjedoka?”

Korak 4: Zajedničko promišljanje (30 min)

Svaka skupina predstavlja svoju umnu mapu pred razredom. Prezentacija treba biti otprilike dvije minute po skupini. Potaknite slušatelje da bilježe sličnosti i razlike.

Nakon prezentacija svih četiriju skupina, vodite zajedničku raspravu o sličnostima i razlikama koje su primijetili te razmislite o načinu na koji su svjedoci reagirali na utjecaje koje su doživjeli tijekom razdoblja spomenutih u intervjuima. Možete koristiti sljedeća pitanja za vođenje rasprave:

- Do koje mjere su bili pogođeni i na koji način?
- Kakvi su bili njihovi stajališta prema tim utjecajima? Koji su bili njihovi osjećaji i misli kad su živjeli u tom razdoblju? Kako se sada osjećaju?
- Koje su njihove perspektive u vezi određenih događaja u njihovim životima?

Korak 5: Domaća zadaća (5 min)

Kako biste produbili razumijevanje fenomena narušavanja građanskih prava i sloboda, zamolite učenike da napišu kratki esej (300 riječi) o tome kako totalitarni režimi mogu utjecati na živote i slobodu ljudi. Esej može sadržavati odgovore na sljedeća pitanja:

- Koji je bio povijesni kontekst u kojem su građanska prava i slobode narušavani?
- Koje su mjere poduzete za ograničavanje ljudskih prava?
- Kako su se ljudi mogli osjećati u vezi toga?

Korak 6: Izlazna kartica (10 min)

Zamolite učenike da individualno ispune Prilog 4, izlaznu karticu koja bilježi njihova postignuća tijekom sata.

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka

Lisbeth Ruiz Sanchez

Lisbeth Ruiz Sanchez (35) rođena je i odrasla na Kubi. Kao dijete bila je dio Pioneros de la Batalla de Ideas, prosvjednog pokreta koji je organizirao Fidel Castro 1999. godine za povratak Eliána Gonzáleza. Magistrirala je komunikacije na Sveučilištu u Havani. Na Kubi je radila za nacionalni radio i televiziju od svoje 10. godine. Nastanila se u Belgiji 2015. nakon što je prvi put napustila Kubu na putovanje oko svijeta s Up with People, američkom neprofitnom organizacijom. Živi u Antwerpenu sa svoje 3 djece i radi kao digitalna trgovkinja.

Michaela Bedrníková

Michaela Bedrníková (56) farmaceutska je iz Češke. Bila je članica pionirskog komunističkog pokreta u ranom djetinjstvu. Kao srednjoškolka postala je aktivna kršćanka. Bila je članica raznih polulegalnih evanđeoskih omladinskih skupina. Njezini su prijatelji bili disidenti, djeca disidentskih roditelja i rođaci političkih zatvorenika. Sudjelovala je u neslužbenim vjerskim aktivnostima te studentskim prosvjedima u jesen 1989. godine.

Nikos Vatopoulos

Nikos Vatopoulos (64) iz Grčke novinar je u novinama Kathimerini, pisac i fotograf, specijaliziran za urbanu kulturu i atensku urbanologiju. Odrastao je u konzervativnoj buržoaskoj obitelji. Njegovo političko buđenje dogodilo se pod utjecajem pobune na Atenskoj politezničkoj školi tijekom diktature, kada je kao mladi tinejdžer otkrio da nisu svi koji protestiraju “komunisti” ili neprijateljski nastrojeni prema državi. Nije sudjelovao u aktivnostima otpora, ali je bio svjestan potrebe za demokracijom. Vjeruje u inkluzivno i građansko obrazovanje.

Petros Pizanias

Petros Pizanias (77), profesor emeritus na Jonskom sveučilištu, rođen je u Ateni, u Grčkoj, u četvrti Gargaretta, 1947. godine. Tijekom diktature provodio je otpor. Kako bi mogao normalno živjeti, pobjegao je u Francusku kada mu je bilo 20 godina. U Parizu je postao član skupina otpora protiv grčke diktature. Studirao je sociologiju i povijest. Kada se vratio u Grčku, bio je vrlo aktivan član lijeve političke stranke. Danas piše članke o trenutnoj političkoj situaciji i kvaliteti demokracije.

Andrés Ruiz Grima

Andrés Ruiz Grima iz Španjolske (73) umirovljenik je koji povremeno radi kao jedriličar. U svojim 20-ima bio je zatvoren zbog svog aktivizma protiv Francova režima, a također je bio uključen u organizaciju Yayoflautas (organizacija djedova i baka) unutar pokreta 15M-indignados (2011.) te nezavisnom pokretu za katalonski uzlet (2017.). Blizak anarhističkim idejama, ne glasa i zalaže se za participativnu demokraciju.

Juozas Malickas

Juozas Malickas (52) litavski je učitelj povijesti. Koristi svoju životnu priču kako bi povezoao prošlost i sadašnjost Litve. Odrastao je diljem Litve, a potom je emigrirao u SAD na 20 godina prije nego što se vratio u Litvu 2020. godine. Juozas nudi izravnu perspektivu na sovjetsku Litvu i Litvu nakon neovisnosti, također ističući promjenu iz malog grada u dinamični Vilnius današnjice.

Vladimir Davydov

Vladimir Davydov (63), cjeloživotni stanovnik Vilnusa i poslovni konzultant, otkrio je istinu o sovjetskim zločinima, disidentima i litavskoj povijesti tek nakon stjecanja neovisnosti 1990. godine. Odrastao je u obitelji odanoj režimu, a neovisnost mu je donijela dvostruki mač – strah za budućnost litavskih Rusa poput njega, praćen krizom identiteta. Ipak, omogućila mu je otvorene granice i priliku da spozna istinu, putuje i odabere vlastiti put.

Amir Mohammadi

Amir Mohammadi (39) došao je u Nizozemsku 2016. kao izbjeglica iz Irana. Nije dobio boravišnu dozvolu, ali se nije mogao ni vratiti, pa je šest godina živio kao nedokumentirana osoba. Na kraju je ipak dobio boravišnu dozvolu. Amir bolje od bilo koga zna kako je živjeti bez prava.

Armandina Soares

Armandina Soares (80) umirovljena je učiteljica u javnoj školi iz Portugala. Godine 1974. živjela je u Angoli, gdje je 25. travnja svjedočila kraju kolonijalnog rata. U Angoli je, kao učiteljica, bila antikolonijalna i pro-dekolonizacijska aktivistica, boreći se za neovisnost. Nakon povratka u Portugal, bila je vrlo angažirana učiteljica u području onoga što se u 90-ima i početkom novog tisućljeća nazivalo "multikulturalno" obrazovanje, uvijek se boreći za pristup jednakim pravima za romske zajednice.

Milice Ribeiro Dos Santos

Milice Ribeiro Dos Santos (79) umirovljena je psihologinja i obiteljska terapeutkinja iz Portugala. Iz protudiktatorske obitelji, otišla je u egzil u Pariz, Francuska, 1964. godine sa svojim dečkom koji je bježao od obveznog novačenja za portugalski rat u afričkim kolonijama. Vratila se u Portugal 1975. godine, godinu dana nakon demokratske revolucije. Borila se za prava institucionaliziranih mladih ljudi i za ženska prava na spolno zdravlje u zemlji u tranziciji iz konzervativnog katoličkog konteksta diktature.

Ivan Florian

Ivan Florian (52), rođen u Rumunjskoj, bio je vojnik tijekom antikomunističke revolucije 1989. godine. Od 1997. godine radio je u bukureštanskoj javnoj prijevoznčkoj tvrtki. Godine 2010. postao je zviždač u tvrtki, u kojoj je otkrio nekoliko prijevara uprave. U sljedećem desetljeću, otprilike 20 pojedinaca postalo je zviždačima pod njegovim mentorstvom, oblikujući mrežu na nacionalnoj razini. Žalio se u Bruxellesu i podnio peticije o zakonu o zviždačima, vraćajući zakon rumunjskom parlamentu na reviziju.

Prilog 2: Izjave svjedoka po skupinama

Skupina 1

Juozas Malickas (Litva)	Pa, ideju o životu u inozemstvu oblikovala mi je sovjetska propaganda, koja je bila vrlo dosljedna. Objašnjavała je vrlo dosljedno kakav je Zapad – da je zao, da je društvo ideološki neispravno, iako ekonomski možda ne izgleda tako jer se odijevaju bolje i imaju više izbora. Ali, kada je riječ o čovječnosti, živo se sjećam da su vijesti prikazivale beskućnike na američkim ulicama, prikazivale ljude koji su bili pretučeni na ulicama tijekom demonstracija. Vijesti su oblikovale mišljenje da su oni, Amerika, željeli osvojiti nas.
Juozas Malickas (Litva)	Majčina vizija Zapada također je bila negativna – da je društvo socijalno nepravedno, da dopušta beskućništvo, da dopušta da ljudi gladuju. Za nju su to bili razlozi za tvrdnju: „Zato je naše društvo bolje.“ I ja sam dijelio isto mišljenje.
Lisbeth Ruiz Sanchez (Belgija)	A kasnije, kad sam odrastala, uvijek sam ostala s roditeljima. Na Kubi je to tako – kad odrastaš, ostaješ sa roditeljima. Dakle, imala sam slične navike cijeli život jer nisam napuštala kuću. I to je također lijepo. Ponekad u jednoj kući vidiš tri ili četiri generacije koje žive zajedno. Jer financijski nije moguće pronaći vlastiti prostor. Tako si cijeli život tamo i okružen si ljubavlju i toplinom svoje obitelji. Nikada se nisam pitala kako izgleda vanjski svijet. Nisam imala potrebu znati kakav je svijet izvan Kube. Jer to je za mene bila zona udobnosti, moje sigurno mjesto. Jednostavno nisam osjećala

	potrebu za tim. Također smo živjeli u društvenom sustavu u kojem nije bilo dopušteno mnogo toga izvana. Uglavnom preko medija, televizije i radija jer sve dolazi od vlade, nema privatnih medija i ne dobiješ previše predodžbu kako izgleda život izvan Kube. A ako to ne znaš, ne bi trebao ni saznati. Za mene je to značilo: mi smo sretni ovdje. Mislila sam: svi izvan Kube žive više-manje na isti način. To je bio moj mali svijet kad sam bila dijete. Za mene je postojalo 'prije' i 'poslije' 2013. godine, kad sam prvi put putovala oko svijeta. Tada sam vidjela vlastitim očima što se događa izvan Kube i koliko je sve drukčije u drugim zemljama.
--	---

Petros Pizantias (Grčka)	Od 16. do 17. godina osjetio sam potrebu otići, otvoriti se. To znači otprilike 1963. – 1964., razdoblje kada je zemlja doživljavala značajne, intenzivne političke prevrate, i dvije osobe su me upoznale s tim. Jedan od njih bio je moj brat, koji je bio ljevičar od mladosti, čak komunist, član Lambrakis omladine, koji me je vodio i govorio mi što trebam čitati. Nešto što nisam želio čuti, ali sam to učinio jer mi je stariji brat to nametnuo. Također me je vodio u kino gledati važne filmove, koje nisam posebno preferirao, više sam preferirao vesterne, ratne avanture i slično. Kino je bilo vrlo važno za cijelu obitelj. Često smo išli u kino, a roditelji su odlazili u kazalište bez nas. Uz to, čitanje, novine itd. Drugi proces – recimo, ta grupa me na neki način politizirala – natjerao me da shvatim kako je politika važna; to su bile rasprave koje su se odvijale svako nedjeljno jutro u našoj kući, s ocem i njegovim prijateljima, gdje su svi, osim njega samog, bili ljevičari. Raspravljali su, donosili novine, čitali, razgovarali, dok je majka pripremala grickalice, kavu i slično, a ja sam bio tamo i slušao ih.
---------------------------------	---

Skupina 2

Nikos Vatopoulos (Grčka)	Općenito, bio sam dijete koje je mnogo čitalo i, iako 1967. godine nismo imali televizor kod kuće, dobili smo ga 1968. – a možda ćemo o tome kasnije razgovarati – imao sam, smatram, iznadprosječan kontakt s onim što se događalo izvan Grčke. Prije svega, moj otac, koji je govorio engleski, bio je pretplatnik američkog časopisa Time, a sjećam se da nam je časopis tjedno stizao na kućnu adresu. Otac bi ga čitao, davao mi ga je, iako sam bio jako mlad, te bih ja listao stranice. Sjećam se kako sam izrezivao slike ili pokušavao razumjeti neke stvari. Ovo mi je, od malih nogu, ostavilo dojam da postoji toliko zanimljivih stvari daleko od onoga što se događa kod kuće. To mi je mnogo pomoglo, mislim, i zato to spominjem – slike, zvukovi, glazba koju smo slušali kod kuće jer je mom ocu glazba bila draga i dobro je pjevao, ali to nije prenio na nas djecu; mislim, različite vrste glazbe, raznolikost glazbe, strane vijesti – koliko god sam mogao shvatiti kao malo dijete, potaknuli su u meni znatiželju i osjećaj da postoji mnogo stvari koje možda neću moći razumjeti ili vidjeti, ali su definitivno nešto što me očekuje.
--------------------------	--

Nikos Vatopoulos (Grčka)	S druge strane, bilo je vrlo zanimljivo jer je svaki dojam bio svojstven. U to vrijeme nastale su omiljene piratske radijske postaje – naravno, ilegalne i piratske – a strani rock glazbenici i svi progresivni glazbeni pokreti širili su se podzemnim kanalima, opet su se ti pokreti generalizirali i imali ogroman utjecaj na diskografiju. Sva progresivna strana glazba – ne samo pop glazba koja je uvijek bila, jest i uvijek će biti popularna – bile su izuzetno značajne, a sofisticiraniji glazbeni žanrovi, koji su sigurno bili politizirani iz Engleske i Amerike, uspostavili su komunikaciju s grčkom mladeži.
--------------------------	---

Nikos Vatopoulos (Grčka)

Sjećanje na tu tranziciju, kako sam ga opisao i kako je utisnut u mene, a koje sada oživljavam, znači da me je to šokiralo. Možda sam to doživio tiše, ali ipak je imalo vrlo intenzivan utjecaj. Definitivno me je oblikovalo. Stoga smatram da je ta tranzicija, od diktatorskog režima do slobodnog demokratskog, u mojoj generaciji predstavljala i prekid, ali i otvaranje. Barem u mojoj generaciji, oblikovalo me vrlo snažno.

Ivan Florian (Rumunjska)

Ostatak svijeta do nas je dolazio samo putem piratskih snimki, audio za kasetofon i video za gledanje filmova. Nekada su postojale čak i svojevrsne mreže ljudi koji su unajmljivali sobu negdje za prikazivanje videa, kao što se nekad govorilo. To jest, imali su televizor u boji, videokameru i morao si platiti da pogledaš film. Sjećam se i kina u ulici Lipscani, stajao sam dugo u redu samo da pogledam „E.T.“. Bio je to prvi film koji sam pogledao u kinu. Nakon toga, film ‘Rocky’ je postao popularan i sjećam se kako smo počeli trenirati s prijateljima iz susjedstva; išli smo na veleučilište, trčali smo stepenicama i osjećali smo se kao ‘Rocky’. Bio je to naš bijeg iz te situacije. Automatski bismo s čežnjom gledali Coca-Colu ili Pepsi, ono što smo vidjeli u reklamama ili filmovima, i zamišljali kako je tamo, koliko je to dobro

Skupina 3

Armandina Soares (Portugal)

Što se tiče situacije u državi, uvijek smo se nadali da će Salazar nestati s lica zemlje. Težili smo drugačijem životu u Portugalu. Imali smo poneke informacije o tome što se događa... jer su neki od nas slušali onu tajnu radio emisiju, ne mogu se sjetiti imena, tu nelegalnu emisiju. Tako smo znali što se događa. Imali smo pristup knjigama; na primjer, Sartre je bio preporuka za sve nas, kao i Simone de Beauvoir... Imali smo neku ideju o tome što se događa u svijetu. Primjerice, ja i grupa prijatelja često smo išli u knjižaru, pričala sam vam o tome... Mislim da se zvala Divulgação, a uvijek su imali skrivena zabranjena izdanja. Znali su tko smo mi pa smo mogli kupovati te knjige. Imala sam mnogo zabranjenih knjiga. Zapravo, to je jedna od stvari koje sam oduvijek imala. Kad me više ne bude, to će biti problem, što će se dogoditi sa svim tim knjigama? Nema jednostavnog odgovora. Kako ste to radili? Kupovali ste zabranjene knjige? Išli bismo tamo i pitali. Već smo otprilike znali što su imali na zalihi... Htjeli smo te knjige, bez problema... Dobavljali su nam ih, platili bismo i to je bilo to. I već su znali tko smo mi. Često smo tamo išli jer, na sreću, knjige prije toga nisu bile cenzurirane. Knjige su se cenzurirale tek nakon što su tiskane i distribuirane u knjižarama. Uzimali su ih iz knjižara.“

Vladimir Davydov (Litva)

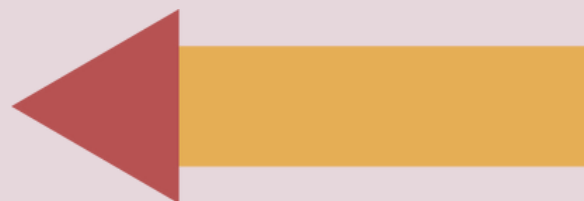
Tijekom sovjetskih vremena, naša je zemlja bila zatvorena i bilo je teško putovati u inozemstvo, to se smatralo gotovo posebnim slučajem. Ljudi su mogli putovati samo u socijalističke zemlje, dok u kapitalističke ne toliko, ali mi smo puno putovali po Sovjetskom Savezu. Bio sam na Krimu, moja je sestra studirala u Sankt Peterburgu pa sam posjetio Sankt Peterburg, Moskvu i druge gradove. Kasnije, tijekom studija, moja su strast bila putovanja i sportski turizam. Posjetio/la sam Kavkaz, Tien Shan, Pamir i razne regije u različitim dijelovima Saveza. Imao sam priliku mnogo putovati i vidjeti kako zemlja izgleda, ali kada je riječ o odlasku u inozemstvo, nismo zapravo sanjali o tome. Za nas je odlazak u inozemstvo, recimo u kapitalističke zemlje, bio gotovo kao danas san o odlasku na Mjesec pa nismo imali velike nade da ćemo upoznati svijet. Budući da nismo znali što je tamo, možda nije bilo velike potrebe za tim; čak nismo imali priliku putovati. Tako nismo imali velike iluzije o demokraciji, shvatili smo da praktički nije bilo izbora jer je ponekad bio samo jedan kandidat. To se često događalo. Tog su kandidata, na primjer, predložile partijski moćnici pa je praktički bio imenovan. Glasovanje je bila samo formalnost jer je rezultat bio preko 90% glasova za jedinog kandidata, jasno je da nije bilo izbora. No, bilo je još nešto: postojalo je određeno povjerenje u vladu. Postojala je indoktrinacija, propaganda i proces učenja u školi i na poslu. Ta se situacija smatrala normalnom, da tako kažemo. Iako smo, s druge strane, shvatili da u stvarnosti nije bilo izbora, nego praktički imenovanje. Mislim da je postojalo službeno mišljenje koje je bilo indoktrinirano, a mnogi su ga dijelili. Naravno, čuli smo da je bilo disidenata, da su neki protestirali, ali tih ljudi je bilo vrlo malo te na kraju nismo u potpunosti razumjeli proteste i razloge iza njih.

Vladimir Davydov (Litva)

Kad sam služio u vojsci, iz praktičnosti sam se pridružio Komunističkoj partiji. Ako si želio napraviti karijeru u Sovjetskom Savezu, morao si biti član Partije.

Amir Mohammadi
(Nizozemska)

U nekim zemljama, osobito u onoj iz koje dolazim, Iranu, i najmanje stvari u životu pomiješane su s politikom. Ne možeš se odmaknuti od politike jer politika može preuzeti kontrolu nad tobom; ona odlučuju o svakom dijelu tvog života, a svaka odluka koju donesu ima posljedice. Tako ljudi automatski biraju između dvaju puteva: ili se povuku i fokusiraju samo na svoj život, zanemarujući stvarnost, ili odluče se boriti i sudjelovati kako bi napravili promjene.

Skupina 4

Milice Ribeiro Do Santos
(Portugal)

Ali također sam rođena u obitelji, u gostoljubivoj obitelji koja je bila u oporbi, kako su tada govorili. Naš obiteljski način života bio je vrlo drugačiji od onoga u okolini – mješavina „drži glavu dolje“, represije, odsustva blagostanja i skupa vrijednosti suprotnih onima u mojoj obitelji. To je stvorilo jedno posebno ozračje... Moji roditelji... Moj otac bio je liječnik, kolekcionar knjiga, ljubitelj umjetnosti. Moja majka bila je domaćica, ali su zajedno stvorili toplo i gostoljubivo ozračje. Sve moje prijateljice i prijatelji rado su dolazili k nama i slobodno raspravljali o različitim temama, čak i s mojim roditeljima, i izražavali svoje ideje. Bilo je to vrlo zdravo okruženje. Naravno, rasprave su bile moguće jedino kod kuće! Sastanci su bili zabranjeni. Čak su i razgovori na ulici pa i poljupci bili zabranjeni. Stoga je moja kuća zapravo bila svojevrsno utočište za skupinu ljudi, to je istina.

Michaela Bedrníková (Češka)

Sjećam se jednom, kad sam bila u drugom razredu, došla sam kući iz škole potpuno uzbuđena jer su nam prikazivali prekrasan film o Lenjinu, vrlo emocionalno snažan. Uzbuđeno sam pričala mami o tome, a ona je kuhala, miješala nešto u tavi i nije me ni pogledala, što je za nju bilo neobično. Dok sam pričala, uopće me nije gledala. A onda je samo kratko prokomentirala. To je bilo moje prvo iskustvo odrastanja u takvom okruženju, ali od tog trenutka dobila sam i temeljnu lekciju, da moji roditelji zapravo ne smatraju taj režim ispravnim i da se jednostavno ne slažu s onim što se događa.

Andres Ruiz Grima
(Španjolska)

U razgovoru s nekim prijateljima raspravljali smo o raznim temama i počeli čitati različite tekstove. Imala sam kritički stav. Očito smo bili pod velikim utjecajem Ruske revolucije, ali imali smo svoje zadržke. Govorili bismo: Revolucija je napravljena za narod i u ime naroda, ali onda se vlast oduzela narodu. Na kraju je preuzima središnji komitet partije. To mi nikako nije imalo smisla. Već sa staljinizmom, a zatim i s onim što smo vidjeli '68. u Pragu i ranije u Mađarskoj '56., stvari su postajale još problematičnije. Ako je to revolucija... A onda pročitaš da je u Rusiji prvotna ideja revolucije bila „sva vlast sovjetima“, a na kraju nije bila sva vlast sovjetima – vlast je prešla u ruke Središnjeg komiteta Komunističke partije. To mi jednostavno nije imalo smisla. Ipak, vjerovao sam da komunizam, kao ideologija, ima mnogo različitih oblika i da bi mogao biti rješenje za čovječanstvo. Ali ako se ne riješi pitanje tko zapravo drži moć, nikamo ne idemo. Sve revolucije propadnu, pogledaj Kinu ili Rusiju, ako to uopće možemo nazvati revolucijama. Shvatio sam da imam određenu slobodarsku sklonost. Prvi kontakt s ljudima iz Komunističke partije ili radničkih sindikata imao je zanimljiv učinak na mene. Kad bih nešto kritički sagledao i iznio svoje mišljenje u nekom polutajnom baru, bez utjecaja CNT-a [anarhistička stranka] odmah bi mi rekli: „Onda si ti anarhist. Ti si utopist.“ A ja bih odgovorio: „Možda sam utopist, možda sam anarhist, ne znam.“ Nikad nisam slijepo prihvatio bilo kakav dogmatizam ili ideologiju. Nikad. Čak ni danas na društvenim mrežama. Ne mašem zastavama, ne promičem ideologije, iznosim svoje mišljenje, uspoređujem informacije i tražim istinu, ali nikada ne prodajem ideologiju kao univerzalno rješenje za čovječanstvo. Vjerujem da vlast mora biti horizontalna ili, u suprotnom, revolucija nije vrijedna. Uvijek će postojati neka elita, bilo da ih zovemo kapitalističkom oligarhijom ili partijskom oligarhijom, koja će preuzeti revoluciju. Uvijek.

Prilog 3: Pitanja po skupinama

Skupina 1

Fragment: Juozas Malickas (Litva)

1. Koju je ulogu imala sovjetska propaganda u oblikovanju javnog mišljenja o Zapadu prema Juozasu Malickasu?
2. Kako se sovjetski prikaz Zapada razlikovao od zapadnih ideala i zašto je to povijesno značajno?
3. Kako se majčina vizija Zapada podudarala s mišljenjem sovjetske vlade?
4. Što ovaj zapis sugerira o izolacionističkoj politici Sovjetskog Saveza u smislu utjecaja na individualna shvaćanja Zapada?

Fragment: Lisbeth Ruiz Sanchez (Belgija)

1. Kako je život s proširenom obitelji oblikovao svjetonazor Lisbeth Ruiz Sanchez i njezina shvaćanja života izvan Kube?
2. Koju je ulogu imala kontrola medija kubanske vlade u oblikovanju Lisbethinog razumijevanja života izvan Kube?
3. Kako su Lisbethina iskustva iz djetinjstva na Kubi promijenila njezino shvaćanje sigurnosti koju je pružao državni sustav?
4. Kakav je utjecaj imao Lisbethin put oko svijeta 2013. godine na njezino shvaćanje života izvan Kube?

Fragment: Petros Pizantias (Grčka)

1. Kako je politička klima u Grčkoj početkom 1960-ih utjecala na svjedokov interes za politiku?
2. Na koji su način obiteljska i društvena okupljanja služila kao sredstvo političkog obrazovanja za svjedoka?
3. Kakav je utjecaj imao svjedokov brat i njegove kulturne sklonosti na svjedokovo rano političko osvješćivanje?
4. Kako su umjetnost i kultura (posebno film i književnost) utjecali na političke stavove u Grčkoj sredinom 20. stoljeća?

Skupina 2

Fragment: Nikos Vatopoulos (Grčka)

1. Kako je pristup časopisu Time i stranoj glazbi utjecao na svjedokovu znatiželju o životu izvan Grčke?
2. Koliko su, prema svjedoku, "piratske" radijske postaje i podzemni glazbeni kanali bili značajni u 1960-im u Grčkoj?
3. Na koji način svjedok sugerira da je iskustvo života pod diktaturom utjecalo na grčku mladež?
4. Što svjedok misli pod "tranzicijom" i kako opisuje njezin utjecaj na njega i njegovu generaciju u smislu emocionalnih i društvenih učinaka?
5. Kako svjedokov zapis pruža uvid u ulogu kulturnog izlaganja (kao što su glazba i časopisi) kao oblik otpora ili mentalnog bijega?
6. Zašto svjedok smatra da su političke i kulturne promjene u njegovoj mladosti imale trajan utjecaj na njega?

Fragment: Ivan Florian (Rumunjska)

1. Kako su piratske kasete i unajmljivanje soba za prikazivanje filmova služili kao veza s vanjskim svijetom za svjedoka i njegovu zajednicu?
2. Zašto je gledanje filma poput „E.T.” ili „Rockyja” bilo nezaboravno iskustvo za svjedoka i kako su ti filmovi utjecali na aktivnosti lokalne mladeži?
3. Koju ulogu su, prema svjedoku, konzumacijski proizvodi poput Coca-Cole ili Pepsija imali u oblikovanju njegovog pogleda na život izvan zemlje? Jesu li oni simboli idealiziranog načina života?
4. Kako svjedokovo iskustvo ilustrira kulturni utjecaj zapadnih medija u zemljama gdje je strani sadržaj bio ograničen?
5. Što otkriva činjenica da je netko stajao satima u redu da pogleda piratski film o društvenom i kulturnom okruženju u njegovoj zemlji?
6. Na koji način je angažman sa stranim medijima i glazbom služio kao oblik otpora, ali i kao osobni "bijeg" za svjedoka?

Skupina 3

Fragment: Armandina Soares (Portugal)

1. Kako su tajne radioemisije i zabranjena literatura pomogli oblikovati svjedokinjino shvaćanje života izvan Portugala tijekom Salazarovog režima?
2. Koju ulogu su pisci poput Jean-Paula Sartrea i Simone de Beauvoir bili u intelektualnom životu svjedokinje i njegovih prijatelja?
3. Kako su svjedokinja i njegovi prijatelji uspjeli pristupiti zabranjenim knjigama i što to govori o sustavu cenzure u Portugalu?
4. Kako svjedokinjino iskustvo sa zabranjenim knjigama i informacijama odražava otpor prema Salazarovom režimu?
5. Što otkriva ovo svjedočanstvo o kulturnom ozračju u Portugalu tijekom Salazarove vladavine, posebice u pogledu dostupnosti i cenzure ideja?

Fragment: Vladimir Davydov (Litva)

1. Kako su svjedokova iskustva putovanja unutar Sovjetskog Saveza utjecala na njegovo shvaćanje svijeta izvan njegovih granica?
2. Koje su prepreke sprječavale sovjetske građane u putovanjima u inozemstvo i kako je to oblikovalo njihovu percepciju stranih zemalja?
3. Kako svjedok opisuje sovjetske izbore i što to otkriva o političkom ozračju u Sovjetskom Savezu?
4. Zašto svjedok smatra da je, unatoč neautentičnim izborima, postojalo povjerenje u sovjetsku vladu? Je li postojala politička praksa koja je jačala odanost vladi?
5. Koji su bili motivi pridruživanju Komunističkoj partiji, prema svjedoku, i kako to odražava karijerne dinamike u Sovjetskom Savezu?
6. Kako svjedokovo shvaćanje disidenata i protesta odražava širi društveni stav prema političkom neslaganju u Sovjetskom Savezu?

Fragment: Amir Mohammadi (Nizozemska)

1. Što Amir misli kada kaže da je “najmanja stvar u tvom životu pomiješana s politikom” u Iranu?
2. Kako Amir opisuje dva glavna pristupa koja Iranci zauzimaju prema politici: neki se povlače, dok drugi aktivno sudjeluju u otporu?
3. Kakav uvid Amirova perspektiva pruža u šire društvene izazove s kojima se suočavaju ljudi koji žive pod politički restriktivnim režimima?

Skupina 4

Fragment: Milice Ribeiro Do Santos (Portugal)

1. Kako se obiteljsko okruženje Milice razlikovalo od opće društvene atmosfere pod represivnim režimom i koju je ulogu njezin dom imao za prijatelje i posjetitelje?
2. Na koji način je Milicein dom služio kao „utočište“ za otvorene rasprave i zašto je to bilo značajno u političkim uvjetima u kojima su živjeli?
3. Koje su vrijednosti Miliceini roditelji usadili u njihovu kuću i kako su te vrijednosti bile u suprotnosti s onima koje je promovirao politički režim u njihovoj okolini?
4. Zašto bi Miliceino iskustvo moglo odražavati širu društvenu dinamiku ljudi u oporbi protiv represivnih režima?

Fragment: Michaela Bedrníková (Češka)

1. Što je reakcija Michaeline majke na njezinu entuzijazam prema Lenjinovom filmu otkrila o stavu njezine obitelji prema političkom režimu?
2. Kako je ovo iskustvo oblikovalo Michaelino razumijevanje stava njezine obitelji prema vladi?
3. Kakvo značenje Michaelina priča ima u pogledu utjecaja državne propagande na malu djecu?
4. Kako Michaelino svjedočanstvo ilustrira generacijsku podjelu u reakcijama na vladinu propagandu u zemljama pod sovjetskim utjecajem?

Fragment: Andres Ruiz Grima (Španjolska)

1. Kako svjedok opisuje početno divljenje prema Ruskoj revoluciji i što je dovelo do kasnijeg razočaranja?
2. Koji su specifični događaji, poput onih u Mađarskoj i Čehoslovačkoj, doprinijeli sumnjama svjedoka u uspjeh komunističkih revolucija?
3. Što svjedok misli pod „horizontalnom“ strukturom moći i zašto smatra da je ona ključna za valjanu revoluciju?
4. Kako su interakcije svjedoka s članovima Komunističke stranke i radničkim komisijama oblikovale njihovo razumijevanje političkih oznaka kao što su „anarhist“ ili „utopist“?

Prilog 4: Izlazna karta za učenike (Promišljanje)

IZLAZNA KARTICA

1. Mladi ljudi koji žive u zemljama s totalitarnim režimima bili su pod utjecajem (navedite barem tri pozitivna ili negativna utjecaja):

2. Netko tko živi pod totalitarnim režimom smatrao je da je život u demokratskoj zemlji

3. Među aspektima koje smatramo korisnima za osobu koja živi u demokratskoj zemlji su:

4. Nakon današnje aktivnosti, smatram da je život u demokratskoj zemlji

5. Današnja aktivnost u jednoj riječi:

Znate li što vaši djedovi i bake misle o mladima?

Aktivnost

Aktivnost: Međugeneracijski dijalog

Prilog

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka

Prilog 2: Izjave svjedoka

Prilog 3: Što demokracija znači za građanina?

Prilog 4: Koja su očekivanja od mladih danas?

Prilog 5: Što znači živjeti u totalitarnom društvu?

Prilog 6: Dokumentarno kazalište – pregled

Poveznice

Isječci

Naracija za “Znate li što vaši djedovi i bake misle o mladima?”

Aktivnost

Međugeneracijski dijalog

Denis Detling i Vassiliki Sakka

Muzej Slavonije i Udruga za podučavanje povijesti Grčke (AHEG)

Aktivnost *Znate li što vaši djedovi i bake misle o mladima?* osmišljena je za učenike od 16 do 18 godina i fokusira se na istraživanje demokracije kroz povijesne i generacijske perspektive. Tijekom 90 minuta učenici će razmišljati o životu pod totalitarnim režimima, razumjeti demokratske principe i analizirati društvena očekivanja postavljena pred mlade. Kroz rasprave, skupne aktivnosti, multimedijske izvore i međugeneracijski dijalog, radionica potiče kritičko razmišljanje, suradnju i empatiju. Zaključuje se olujom ideja konkretnih načina na koje mladi mogu doprinijeti oblikovanju demokracije, čime se potiče aktivna građanska aktivnost i odgovornost.

Aktivnost: Međugeneracijski dijalog

Ciljna skupina: učenici od 16 do 18 godina

Trajanje: 90 minuta

Materijali: Ljepljivi papirići, markeri, kratke biografije svjedoka ([Prilog 1](#)), [videofragmenti](#), izjave svjedoka ([Prilog 2](#)), [Naracija](#), [Prilog 3](#): Što demokracija znači za građanina?, [Prilog 4](#): Koja su očekivanja od mladih danas? i [Prilog 5](#): Što znači živjeti u totalitarnom društvu?

Isječci:

[Isječak 1: Ovidia Sanchez Raquena \(Španjolska\).](#)

[Isječak 2: Petros Pizantias \(Grčka\).](#)

[Isječak 3: Slobodanka Moravčević \(Belgija\).](#)

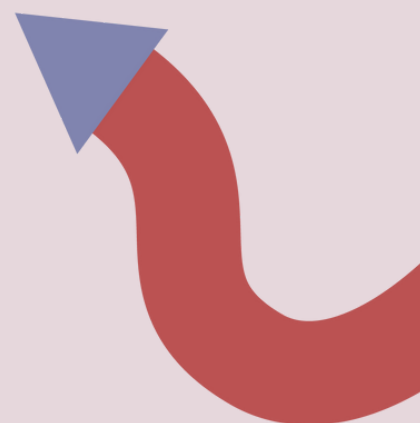
[Isječak 4: Norbert Ngila \(Belgija\).](#)

[Isječak 5: Nikos Vatopoulos \(Grčka\).](#)

[Isječak 6: Željko Rogina \(Hrvatska\).](#)

[Isječak 7: Rasa Kaušakienė \(Litva\).](#)

[Isječak 8: Joanna Miłosz-Piekarska \(Poljska\).](#)

Ishodi učenja:

Kroz ovu aktivnost učenici će:

- Razumjeti život pod totalitarnim režimima u 20. stoljeću.
- Prepoznati uloge i prava građana u demokratskom društvu.
- Vježbati suradničku raspravu i prezentacijske vještine.
- Potaknuti promišljanje o važnosti građanske odgovornosti i aktivnog sudjelovanja u demokraciji.
- Razviti empatiju, cijeniti generacijske razlike i učiti iz prošlih iskustava.
- Procijeniti očekivanja od demokracije i usporediti ih s povijesnim i generacijskim perspektivama.

Korak 1: Uvod (10 min)

Cilj: Uvod

Kratka rasprava s učenicima uz nekoliko usmjeravajućih pitanja:

Što mislite, što vaši roditelji te djedovi i bake danas misle o vama (učenicima ili mladeži općenito), vašem načinu života? Što vam govore? Znete li kakav je bio život vaših djedova i baka prije demokratskih promjena? Jesu li vam o tome pričali?

Tijekom rasprave bilježite što je značilo živjeti prije demokratskih promjena.

Prilog 3 može vam pomoći obogatiti učenikove odgovore.

Nakon rasprave nastavite s gledanjem Naracije i kratko se osvrnite na to tko su svjedoci i što dijele.

Korak 2: Rasprava o demokraciji (15 min)

Cilj: Istražiti učeničke percepcije demokracije.

Podijelite učenike u manje skupine i zamolite ih da zajednički razmisle o odgovoru na pitanje:

Što demokracija znači za tebe? Učenici zapisuju svoje ideje na ljepljive papiriće i lijepe ih na određeni “zid demokracije.” U zajedničkoj raspravi pregledajte i usporedite učenikove ideje s ključnim demokratskim principima navedenim u Prilogu 3. Kako bi usmjeravali raspravu, možete postaviti sljedeća pitanja:

- Koja prava smatrate najvažnijima?
- Jesu li neka od tih prava danas uzimana zdravo za gotovo?

Korak 3: Očekivanja od mladih (15 min)

Cilj: Analizirati što društvo očekuje od mladih.

Podijelite učenike u manje skupine i zamolite ih da kroz oluju ideja odgovore na pitanje:

Što se danas očekuje od mladih u društvu? Učenici zapisuju svoje ideje na ljepljive papiriće i lijepe ih na određeni “zid očekivanja.” Zatim koristite Prilog 4 kao referencu kako biste potaknuli raspravu s razredom. Potaknite učenike da svoje ideje zapisuju na ljepljive papiriće i dodaju ih na “Zid očekivanja.”

Neobvezno proširenje: Ako ostane vremena, možete učenike zamoliti da kategoriziraju svoja očekivanja prema razini važnosti ili prema tome koliko smatraju da su izazovna.

Korak 4: Istraživanje multimedijских zapisa (10 min)

Cilj: Steći uvid o demokraciji iz generacijskih perspektiva.

Pogledajte zajednički videofragmente svjedočanstava u kojima djedovi, bake ili starije generacije dijele svoja mišljenja o mladima i demokraciji. Neka učenici u manjim skupinama razmisle o videima, koristeći povijesne kontekstualne materijale i odgovarajući na pitanja:

- O čemu svjedoci govore?
- Kako se te perspektive uspoređuju s našim vlastitim idejama? (npr. s našim “zidom demokracije” i “zidom očekivanja”)

Neka svaki učenik pred razredom podijeli jednu iznenađujuću ili poticajnu misao koju je čuo.

Korak 5: Međugeneracijska rasprava (15 min)

Cilj: Potaknuti dijalog između učenika i društva.

Vodite raspravu s cijelim razredom koristeći sljedeća pitanja:

- Imate li prava i odgovornosti koje vam trebaju u demokraciji?
- Imaju li djedovi i bake prava?
- Što mislite, što bi se moglo poboljšati u našim demokratskim sustavima danas, a što naši roditelji nisu imali?

Na temelju te rasprave učenici mogu ponovno pregledati svoje ljepljive papiriće na “zidu očekivanja”, izmijeniti ih ili dodati nove.

Neobvezna domaća zadaća (rezultati se mogu podijeliti u sljedećim satovima):
Zamolite učenike da intervjuiraju člana obitelji ili starijeg rođaka i postave mu sljedeća pitanja:

- Što demokracija znači za tebe?
- Što očekuješ od mlađih generacija u demokratskom društvu?
- Koja su očekivanja bila od tvojih roditelja ili djedova i baka?

Korak 6: Zaključak – Sljedeći korak (15 min)

Cilj: Sintetizirati ideje i raspraviti kako mladi mogu aktivno oblikovati demokraciju.

Zajednički raspravite pitanja: *Koju ulogu mladi mogu igrati u stvaranju pozitivnih promjena?* Zajedno osmislite male aktivnosti koje učenici mogu poduzeti da doprinose demokraciji (npr. sudjelovanje u projektima u zajednici, glasanje kad budu punoljetni, inicijative za okoliš). Zapišite te ideje na novi “zid aktivnosti.”

Kao alternativu možete koristiti sljedeću aktivnost (90 minuta)

Alternativna aktivnost[1]: Korištenje tehnika dokumentarnog kazališta (15 min)

Dokumentarno kazalište[2]: kazalište koje se preklapa s javnim prostorom, stvarnošću i životom.

„*Probudite publiku iz sna estetske spokojnosti*“ – Milo Rau

[1] Ovo je dramaturška tehnika koja je obično uključena u projekte dokumentarnog kazališta, ali može se koristiti i samostalno, kao u ovom primjeru. Izgradnja dokumentarnog kazališta zahtijeva više susreta, ali je široko korištena i prikladna kada se radi s usmenim svjedočanstvima.

[2] Za povijest dokumentarnog kazališta vidi PP „Dokumentarno kazalište i škola“

Dokumentarno kazalište u školi[3]

Postavljanje dokumentarnog kazališta u školi zahtijeva istraživanje učenika (npr. prikupljanje svjedočanstava – usmena povijest), sudjelovanje stručnjaka, dokumentiranje istraživanja učenika i raspravu o temi (uživo ili snimljeno), korištenje umjetnosti (slike, plakati, glazba, filmski isječci), postavljanje pitanja o temi te primjenu dramskih tehnika. Pogledajte Prilog 6 za više informacija i primjera dokumentarnog kazališta.

Kako pripremiti dokumentarno kazalište na ovu temu?

Pripremni rad sastoji se od sljedećih koraka: obrada materijala, izražavanje i otkrivanje osjećaja (strah, sram, bijes, poniženje, ponos, frustracija, razočaranje itd.), istraživanje i otkrivanje ili stvaranje novog materijala na temu (npr. novi intervjui s rodbinom, roditeljima, djedovima i bakama, migrantima itd.), postavljanje povijesnog okvira, pronalaženje osi/linija prikladnih za slučaj. Imajte na umu da lokalnost, spol, društvena klasa, potrebe i interesi učenika igraju važnu ulogu.

Dramatizacija je ključni element i izvodi se u novoj predstavi koju pišu učenici. Osnovne linije proizlaze iz postojećeg materijala, dok se dramske tehnike koriste, poput monologa, struje svijesti, glume itd. Dijalog i rasprava dokumentiraju se i popraćeni su multimedijским sadržajima (glazbom, videima itd.).

[3] Temelji se na radu koji je provela Natasha Merkouri (AHEG) s petnaestogodišnjim učenicima za projekt „Changing Democracies“
<https://www.youtube.com/watch?v=XaQED-j7GqI>

Drugim riječima, dokumentarno kazalište kombinacija je stvarnosti i glume (uz element iznenađenja).

Važni elementi

Postavljanje pitanja vrlo je važan čimbenik, kao i rasprava (i debata o rezultatima), postavljanje pitanja stručnjacima (povjesničar, sociolog/antropolog/filmski stvaratelj itd.) i komentiranje izvora: filmova, slika, svjedočanstava, umjetničkih ostvarenja itd. Predstava je svakako potrebna; učenici traže odgovore i pojavljuju se nova pitanja. Zapravo, vi stvarate dokumentarno kazalište (originalnost je važna).

Mogući prijedlog

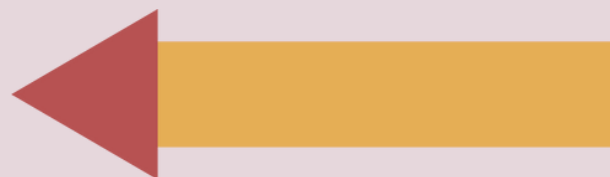
Učenici zajedno započinju komentiranje fraze: “Je li moja demokracija vaša demokracija?” „Što demokracija znači za tebe? Kako i zašto se ljudi bore za demokraciju?” U ovom trenutku vrlo je važno proučiti povijesni okvir te koristiti kartu i slike.

Stručnjak ili povjesničar govori (na videu ili osobno) nekoliko minuta o 1989. godini i raspadu komunističkih režima, kao i o padu diktatura u Grčkoj, Španjolskoj, Portugalu te o migracijskim tokovima 2015. godine. Vi odlučujete na što ćete se fokusirati.

Nakon toga se postavljaju nova pitanja, poput: „Kakvi su bili uvjeti pri ulasku u zemlje za ljude koji dolaze iz drugih mjesta/država?” Četiri – pet učenika prikazuje iskustva, osjećaje, odlučnost, uz rodni pristup. Filmski isječci na tu temu puštaju se u pozadini bez zvuka.

U tom trenutku može se uključiti sociolog, kao stručnjak, videom ili osobno.

Predstava također može uključivati očekivanja, snove, težnje, neuspjehe, frustracije, izražene kroz monolog ili dijalog koji odražava misli i osjećaje, probleme identiteta i osjećaje pripadnosti, ili pitanja poput: “Što je pošlo po zlu, ako uopće?”

Iz toga slijedi primjer: Druga generacija migranata ponovno se povezuje sa svojom državom podrijetla. Ponosni na svoja imena, svoju kulturu: glazbu, kazalište, nematerijalnu kulturu, pop kulturu. Kao studiju slučaja mogu se koristiti migranti albanskog podrijetla i drugi (npr. azijskog, afričkog podrijetla) u Grčkoj i/ili drugim zemljama. Možemo pogledati svjedočanstvo Nika, grčko-nigerijskog mladića: <https://www.istorima.org/sign-in> (“Crn i Grk”). U kontekstu izvornog pitanja “Je li moja demokracija vaša demokracija?” uspoređujemo ga s intervjuima svjedoka migrantskog podrijetla iz projekta Changing Democracies.

Na kraju slijedi izvedba zaključka: nekoliko odgovora, više pitanja, mnogo toga za promišljanje.

Tematske kategorije/teme

Moguće tematske kategorije mogle bi biti: 1. Otpornost-borba-strah-radost-nada: težnja za demokracijom, 2. Faza tranzicije, 3. Očekivanja, težnje, frustracije, 4. Post-demokracija[4], uključenost, ljudska prava i “građani drugog reda”, lažne vijesti, kontrola medija itd., 5. Mladi i stari, 6. Što možemo učiniti?

Usporedne aktivnosti za učenike

Ovo su neki prijedlozi kreativnih aktivnosti, koje mogu pokrenuti učenike i biti promišljajuće:

1. Zapišite misli i osjećaje.
2. Odaberite osobu (izmišljenu ili stvarnu) i zamislite njezin svakodnevni život prije i poslije tranzicije. Ili mladu osobu nakon 10 godina.
3. Pronađite na karti mjesto, imena i kretanje spomenutih osoba.
4. Raspravljajte s kolegama iz drugih država i usporedite njihova iskustva i sjećanja iz povijesti njihovih obitelji s onima svjedoka. Provedite intervju s članovima njihove obitelji.
5. Prikažite srž svojeg istraživanja kroz umjetnost (pjesmu, slobodni tekst, sliku, dramu itd.).

[4] Crouchova definicija: “Post-demokratsko društvo je ono koje i dalje ima i koristi sve institucije demokracije, ali u kojem one sve više postaju formalnost. Energija i inovativna pokretačka snaga prelaze iz demokratske arene u male krugove političko-ekonomske elite.” Crouch navodi da ne “živimo u post-demokratskom društvu, već smo se k njemu kretali” (Colin Crouch, 2004. Post-democracy, Cambridge: Polity Press).

Primjer: Izmišljena rasprava/debata između starijih i mlađih

Argumenti starijih protiv argumenta mlađih

Predlaže se da učenici sami odaberu svoje argumente i raspravljaju. Njihovi argumenti trebali bi se temeljiti na odabranim fragmentima i biti prikazani kroz igranje uloga, u brzom, gotovo staccato stilu[5]. Primjer:

G: Mi nismo imali slobodu – ti ne razumiješ što sloboda znači. Ne znaš što znači nemati osnove (hranu, odjeću, mogućnost putovanja). Borili smo se za sve to.

Y: Mi imamo slobodu, ali nemamo mogućnosti. Vi niste bili nezaposleni kao mi danas.

G: Borili smo se za osnovna ljudska i politička prava.

Y: Danas prava nisu zajamčena svima. Pogledaj manjine i isključene...

G: Imate slobodan pristup informacijama, dok smo mi imali cenzuru.

Y: Danas je mnoštvo lažnih vijesti... Pluralnost ne znači nužno slobodu.

G: Brinete o materijalnom; novim automobilima, novoj tehnologiji, skupoj odjeći..."

Y: Misliš da su mladi homogena skupina? Postoji mnogo razlika. Ne zanima sve mlade navedeno.

G: Provodite mnogo vremena na društvenim mrežama.

Y: To je sredstvo komunikacije. Teško ti je to shvatiti...

G: A što je s rastućim rasizmom? Ravnodušni ste i neaktivni...

Y: Ne, nismo; mi smo inkluzivnija i tolerantnija generacija, borimo se na različite načine.

G: Ne mislim da se vi borite; morate češće izlaziti na ulice, biti odlučniji.

Y: Borimo se za stvari koje je vaša generacija uništila; okoliš, više ljudskih prava itd.

G: Uzimate stvari zdravo za gotovo; demokraciju, slobodu, pravo glasa.

Y: Jeste li zaista raspravljali s nama o današnjim problemima? Hoćete li poslušati što imamo za reći?

G: Volio bih čuti što imaš za reći. Kako se osjećaš kad pomisliš na svoj život za 20 godina? Što misliš o svojoj zemlji? O demokraciji?

[5] Ovo je primjer izmišljenog dijaloga kojeg učenici trebaju sami kreirati.

Možete odabrati slike kako biste obogatili argumente – fotografije demonstracija, sukoba, mladih koji listaju svoje pametne telefone, luksuznih automobila itd. Kako se debata odigrava, slike se prikazuju u pozadini bez zvuka.

1. Odaberite nekoliko fragmenta iz svjedočanstava (Prilog 2) i oblikujte argument kojim se suprotstavljate svjedoku (Petros Pizanias, Ovidia Sanchez Raquena, Slobodanka Moravčević, Norbert Ngila).
2. Pročitajte fragment Nikosa Vatopoulou (Prilog 2) i odgovorite na pitanja koja postavlja mladima (“Jako bih volio slušati ...”).
3. Dok čitaju fragmente, upitajte učenike mogu li prepoznati razlike ili sličnosti među državama koje imaju različita iskustva iz više političkih režima? Kako se ljudi odnose prema mladima? Što se od njih očekuje?
4. Poslušajte pjesmu “Oda Georgiu Karaiskakiju”, koju je Grčkoj Dionysis Savvopoulos napisao tijekom diktature u (inspiriranu događajima iz svibnja 1968. dok je bio u Parizu). To je oda mladima koji se odupiru, ali prikrivena imenom heroja Grčke revolucije (1821.), istovremeno namijenjena Che Guevari. Time je pjesma izbjegla cenzuru i postala izuzetno popularna. Autor je u uvodu čak stavio narodnu glazbu. <https://www.youtube.com/watch?v=YlISrIFbos&t=22s>

Ista osoba sada kritizira radikalnu mladež, sada kada ima 80 godina! Postoje li slični slučajevi u tvojoj zemlji?

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka

Slobodanka Moravčević

Slobodanka Moravčević (47) je srpsko-belgijska državljanka. Odrasla je u dijelu bivše Jugoslavije koji je kasnije postao Republika Srbija. Slobodanka je ostala u Beogradu tijekom rata na području bivše Jugoslavije. Kao studentica bila je aktivna članica OTPOR-a, nenasilnog prosvjednog pokreta protiv srpske vlasti koju je kontrolirao Milošević. Nakon što je neko vrijeme živjela u Meksiku, upoznala je svog sadašnjeg supruga Belgijanca 2014. godine i preselila se u Belgiju. Slobodanka trenutno radi kao predavačica srpskog jezika na Sveučilištu u Gentu. Pravoslavka je.

Nikos Vatopoulos

Nikos Vatopoulos (64) iz Grčke je novinar u novinama Kathimerini, pisac i fotograf, specijaliziran za urbanu kulturu i atensku urbanologiju. Odrastao je u konzervativnoj buržoaskoj obitelji. Njegovo političko buđenje dogodilo se pod utjecajem ustanka na Atenskoj politehničkoj školi tijekom diktature, kada je, kao mladi tinejdžer, otkrio da nisu svi koji protestiraju "komunisti" ili neprijateljski nastrojeni prema suštini države. Iako nije sudjelovao u aktivnostima otpora, bio je svjestan potrebe za demokracijom. Vjeruje u inkluzivno obrazovanje i građansko obrazovanje.

Norbert Ngila

Norbert Ngila (66) je Kongolac i Belgijanac. Prvih 28 godina svog života proveo je u Kongu, tada zvanom "Zair", gdje je Mobutu uspostavio svoj totalitarni režim. Nakon što je stekao diplomu iz geografije na Sveučilištu u Kinshasi, počeo je raditi kao učitelj. Dobio je stipendiju za studij u Belgiji 1986. godine. Iako mu je plan bio vratiti se i živjeti u Kongu, ostao je u Belgiji zbog nesigurnosti režima u svojoj domovini. Radi za Sankaa, krovnu organizaciju za afrička udruženja. Živi u Antwerpenu sa suprugom i dvije kćeri.

Petros Pizanias

Petros Pizanias (77) je emeritus profesor na Jonskom sveučilištu, rođen u Ateni, Grčka, u kvartu Gargaretta, 1947. godine. Tijekom diktature sudjelovao je u određenim oblicima otpora. Da bi mogao disati, pobjegao je u Francusku sa 20 godina. U Parizu je postao član otporničkih skupina protiv grčke diktature. Studirao je sociologiju i povijest, a nakon povratka u Grčku bio je vrlo aktivan član ljevičarske političke stranke. Danas piše članke o trenutnoj političkoj situaciji i kvaliteti demokracije.

Ovidia Sanchez Raquena

Ovidia Sanchez Raquena (76) dugi niz godina bila je uključena u organizacije zajednice tijekom tranzicije u Španjolskoj. Rođena je u Andaluziji i migrirala između španjolskih gradova kako bi pobjegla od siromaštva. Kad je stigla u Sabadell (grad u blizini Barcelone), aktivno se uključila u inicijativu u kvartu (Associació de Veïns Torre-Romeu) kako bi osigurala pristup osnovnim pravima (npr. vodovod).

Željko Rogina

Željko Rogina (65) odrastao je u istočnoj Slavoniji, u Hrvatskoj, gdje još uvijek živi. Umirovljeni je profesor filozofije, etike i logike. Primljen je u Savez komunista kao srednjoškolac, ali razočaran sukobima unutar partijskog vodstva i nacionalne retorike, dao je ostavku 1990. godine i odlučio više ne sudjelovati u politici. Tijekom promjena u Hrvatskoj pridružio se vojski kao dragovoljac i služio do lipnja 1992. godine. Kada je njegova jedinica raspoređena na bojišta u Bosni i Hercegovini, odlučio se vratiti i početi raditi u školi.

Rasa Kaušakienė

Rasa Kaušakienė (55) je učiteljica povijesti iz Litve. Rasa je proživjela razdoblje neovisnosti Litve tijekom 1990-ih i promatrala ga iz različitih perspektiva i položaja. Kao studentica pete godine sveučilišta u to vrijeme, suočila se s velikom nesigurnošću glede budućnosti. Njezino iskustvo odražava izazove s kojima su se suočavali mnogi mladi ljudi i studenti, kao i mlade majke tijekom tog razdoblja. Često su se osjećali izgubljeno, pod pritiskom i podijeljeno usred brzih promjena.

Joanna Miłosz-Piekarska

Joanna Miłosz-Piekarska (69) je poljska pjesnikinja i spisateljica, nećakinja Czesława Miłosza (poljskog disidenta kojeg je komunistička vlada zabranila, dobitnika Nobelove nagrade za književnost). Rođena u Varšavi, kao tinejdžerica napustila je Poljsku i otišla u Veliku Britaniju, a zatim u Australiju. U svojim djelima istražuje teme mladosti u vrijeme poljskog komunizma, australske emigracije i čežnje za domovinom, kao i teškoće i radosti sudbine obilježene životom između dvije različite stvarnosti. Trenutno živi u Melbourneu, gdje vodi glumačku agenciju.

Prilog 2: Izjave svjedoka

Olivia Sanchez Raquenes
(Španjolska)

„Ne žele. Mi im kažemo, a oni odgovore: ‘To je stvar za bake i djedove’, kažu: ‘Ne mene’. I vidiš ih kako vani ništa ne rade – samo se šetaju po parkovima, puše ili piju pivo, ili što već. Ne, ne vidim da žele slijediti naše stope. Ja želim dati otkaz u kulturnom centru, znaš? Želim se povući od udruge u kvartu, a ne možemo naći nikoga tko bi se uključio. Na svu sreću, djevojka jednog od mojih sinova, dolazi nam pomoći s projektom jer radi mnogo toga za nas, pa tako mogu biti ovdje i tamo jer nam pomaže. Mi joj plaćamo – plaćamo joj za sate koje je tamo. Ali mi ne dobivamo plaću. Nikada nismo zaradili ni cent i ni ne želim, jer smo volonteri. Ne ulazimo u te poslove da bismo zarađivali novac; zapravo, ulažemo svoje resurse. Zato vam kažem – ljudima ne pada na pamet. Ljudi žele samo lijepe automobile, odnosno, žele novac u džepovima da ga troše.

Petros Pizantias (Grčka)

Za mlade ljude sada, ono što bih im prvo rekao je: naljutite se, izađite na ulice i, ako je potrebno, dignite galamu. Vi ste najveće žrtve društva koje ubrzano propada i platit ćete cijenu ili značajnim pogoršanjem svog života ili prisilom da emigrirate negdje samo da biste živjeli kao ljudska bića, ništa više. Zato se naljutite, naljutite se ponovno i izađite na ulice. Nema načina da se išta postigne bez toga. Dokaz iz moje vlastite prošlosti, koja je prošlost cijelog grčkog društva. Demokracija se vratila padom Hunte, ne zato što su Karamanlis ili Papandreou došli ovamo, nego zato što su milijuni Grka izašli na ulice. Tako bi trebalo biti i danas.

Slobodanka Moravčević
(Belgija)

Ali vi ste mladi. Ne shvaćate. Vidite čudne stvari. I rekla sam vam da sam odrasla u nekoj vrsti bajke. Zaista nisam mogla precizno vidjeti sve te stvari, ali kasnije sam morala shvatiti. Bila sam novinarka i radila u Radio Beogradu. Zaista sam htjela razumjeti što se događa; intervjuirala sam mnoge ljude koji su došli u Srbiju iz drugih zemalja, s onima koji su prošli kroz strašne stvari. Na primjer, intervjuirala sam čovjeka koji je bio u nekoj vrsti ratnog zatvora. To mi je bilo izuzetno važno shvatiti. Možda ste, nekako, budni, ali polako shvaćate da su svi ti ljudi oko vas i blizu vas prošli kroz toliko toga. Naravno, bila sam zauzeta svojim političkim protestima. Mislila sam učiniti nešto dobro za sve, a ne samo za sebe, smatrala sam da je to obavezno za svakog čovjeka. Volim to, kad si mlad, moraš se tako osjećati. A smatram da je šteta što mladi danas, ne samo ovdje, nego i u Srbiji i svugdje, rade samo osnovne, nevažne stvari – TikTok? Nemaju ideale. Mislim da je to veliki problem za naše društvo. Ta iskra mora doći od mladih, a naša mlada generacija spava. Ili su depresivni ili jednostavno nemaju pojma odakle početi. Možda će, poput mene, otkriti stvarnost tek nakon dvadeset godina, iskoristili su me i tako dalje. To što smo zaustavili Miloševića, bila je neka vrsta demokracije, slobode. Nikada u potpunosti, ali jedan korak je bolji nego nijedan.

Norbert Ngila (Belgija)

Žao mi je što sam bio u tom sektoru gotovo 20 godina, uvijek sam pokušavao podići mlade, razgovarati o demokraciji, raditi ovo i ono, ali osjećam neku vrstu otpora, i ne znam odakle dolazi... To je vrlo teško. Ljudi nemaju interesa; zanimaju ih druge stvari, glazba, sport, i slično, ali imaju vrlo malo interesa za demokraciju, za to kako sustav funkcionira, koja je uloga mladih, što afrički mladi mogu učiniti u ovom društvu da poboljšaju svoju situaciju. Ne zanima ih to baš i mislim da je to veliki problem.

Norbert Ngila (Belgija)

Važno je razgovarati s mladima o tome jer je Belgija demokratska zemlja. Ako ste izvan sustava, život će vam uvijek biti težak. Da biste nešto postigli, morate biti unutar sustava. Dakle, morate prakticirati demokraciju. Kako to učiniti? Morate naučiti kako sustav funkcionira, morate naučiti demokracija funkcionira. Morate slušati. Ali ako kažete: “Ja sam izvan sustava, želim samo glazbu, ne želim sudjelovati u raspravama o demokraciji, ne želim se priključiti političkoj stranci, ja sam neutralan.” To nije dobar način za postizanje emancipacije.

Nikos Vatopoulos (Grčka)

Ne volim davati savjete jer smatram da će ljudi raditi ono što žele, bez obzira na tuđe mišljenje. Dajete savjete, ali ono što je vama važno možda neće biti jednako važno nekome drugome. Jako bih volio razgovarati s nekim novim, koji je, naravno, već ostvario nešto, ali zamislimo hipotetski da imam sugovornika koji ima dvadeset godina, rođenog u 21. stoljeću. Jako bih, jako bih volio slušati, a ne im govoriti – slušati jer sam siguran da čak i u tim mladićima i djevojkama postoji snažan romantizam koji bi nas mogao iznenaditi u budućnosti. Siguran sam da postoji ogromna osjetljivost. Kao što sam ranije spomenuo, postoji i previše tehnokratske percepcije, udaljenosti od povijesne svijesti – što možda je istina jer je to opći klimatski trend. Ali, želio bih slušati i automatski bih napravio neke usporedbe. Uglavnom bih volio čuti kakav život žele za sebe za 20 godina – kako bi željeli živjeti, što misle o Grčkoj ili, ako ih nešto dirne što dirne i mene, možemo raspravljati o stvarima koje smatram moćnima. Za mene je to, ideja Grčke, s osjećajem primarne jednostavnosti, onim što nazivamo pogledom s litice i izjavom “Evo, ovo je Grčka”, biti nešto svoje, imati vlastitu domovinu, to je koncept koji me duboko dira. Bilo bi mi zanimljivo istražiti to,

	a ne samo slušati. Ne bih bio zainteresiran samo za prenošenje iskustava. Ako me netko zamoli da prenesem iskustvo, da, mislim da ima smisla – baš kao što tražim od starijih da mi ispričaju svoja iskustva, a ja ih tumačim. Ključ je, kao što smo ranije rekli, interakcija i mogućnost uzimanja nečega od drugih, a ne paralelno postojanje generacija – to je vrlo zanimljivo i plodno.
--	---

Rasa Kaušakienė (Litva)	Za mene, demokracija znači ne bojati se – ne bojati se reći, ne bojati se da ćete nešto reći i da će vas netko pogrešno shvatiti, da biste mogli biti povrijeđeni. Sloboda govora – ako nikoga ne uvrijedite, možete kritizirati. O tome kažem i za Litvu: mi smo demokratska zemlja kada si dopuštamo ismijavati našeg predsjednika ili visokog dužnosnika – samo građanima demokratske zemlje je to dopušteno. Važno je da mladi znaju da prije nije uvijek bilo moguće reći sve što želite, otići gdje god želite, imati što želite te da je mnoge aspekte života ograničavala država – a sada je to gotovo nepostojeće. Danas smo vrlo slobodni i imamo mnogo širi raspon aktivnosti, izbora, načina izlaska, putovanja i upoznavanja svijeta nego djeca iz sovjetskih zemalja. Imamo toliko prilika – sudjelovanje u raznim organizacijama, volontiranje. Samo počnite to raditi, a naš je cilj potaknuti vas da ne odustajete, da ne usporavate. Za one koji ne glasuju ili kritiziraju, uvijek kažem – i mogu to ponoviti – ako niste glasovli, ako niste dali svoj doprinos demokraciji, jednostavno nemate pravo kritizirati jer ste se sami lišili te prilike.
--------------------------------	---

Željko Rogina (Hrvatska)

Kad kažete “mladi”, pretpostavlja se da su mladi homogena skupina, ali to nije slučaj. Onima koji bacaju banane na stadionu kad vide igrača tamne puti, ili onima koji mjere visinu kukuruza – njima ne bih ništa rekao. To su izgubljeni slučajevi, a bojim se da će ih biti još više. Isto tako, ne znam što reći onima koji hodaju ulicom, voze bicikl ili automobil dok gledaju u svoj telefon, inspirirani i zaokupljeni trivijalnostima društvenih mreža.

Joanna Miłosz-Piekarska
(Poljska)

Moj stav prema demokraciji je vrlo jednostavan. Demokracija nije nešto što dobijete na dar. I to se ne smije uzimati zdravo za gotovo. To ne smijete uzimati zdravo za gotovo. Ja bih to, želim to, beskrajno ponavljati mlađoj generaciji, koju – gledam, kao da su se malo razočarali u taj osjećaj slobode ili možda nisu razočarani jer su već rođeni u njoj. Ali, oni to uzimaju sasvim zdravo za gotovo. Tako je i ostalo – to je način na koji stvari stoje. A stariji se bave svojim stvarima – morate mudro razmišljati, pažljivo birati i paziti. Moramo paziti na one koje smo izabrali, a također i na one koji se sami guraju. Jer sloboda se može oduzeti osobi u jednom trenutku (gesta pucketanja prstima). Imamo mnogo primjera toga diljem svijeta.

Prilog 3: Što demokracija znači za građanina?

- Pravo glasa – mogućnost sudjelovanja u izboru predstavnika i donošenju važnih odluka.
- Sloboda izražavanja – pravo slobodno izražavati mišljenja, uvjerenja i stavove.
- Pravo okupljanja – mogućnost organiziranja i sudjelovanja u mirnim protestima i skupovima.
- Pravo na informacije – slobodan pristup informacijama i transparentnost u radu vlade.
- Zaštita ljudskih prava – poštivanje osnovnih prava i sloboda svih građana.
- Jednakost pred zakonom – svi građani su jednaki pred zakonom, bez obzira na društveni status, etničku pripadnost, religiju ili druga obilježja.
- Sudjelovanje u donošenju zakona – kroz izabrane predstavnike građani utječu na kreiranje zakona.
- Odgovornost vlade – vlada je odgovorna građanima i mora odgovarati za svoje postupke.
- Pravo na pravdu i pravnu zaštitu – mogućnost traženja pravne zaštite u slučaju kršenja prava.
- Pravo na obrazovanje – omogućava informirano donošenje odluka i kritičko razmišljanje.
- Socijalna prava – pravo na osnovne socijalne usluge poput zdravstvene zaštite, obrazovanja i socijalne sigurnosti.
- Poticanje građanskog angažmana – motivacija za sudjelovanje u društvenim i političkim procesima u interesu zajednice.

Prilog 4: Koja su očekivanja od mladih danas?

- Aktivno sudjelovanje u društvu – angažman u zajednici kroz volonterski rad, inicijative ili građanski angažman.
- Obrazovanje i osobni razvoj – posvećenost učenju i stjecanju znanja, vještina i kompetencija za buduće izazove.
- Odgovornost – preuzimanje odgovornosti za vlastite postupke i odluke.
- Poštivanje različitosti – otvorenost prema različitim kulturama, uvjerenjima i ljudima.
- Svjesnost o okolišu – briga za okoliš i aktivno sudjelovanje u održivim praksama.
- Razvijanje kritičkog mišljenja – promišljanje o informacijama, društvenim normama i političkim pitanjima.
- Inovativnost i prilagodljivost – spremnost na prihvaćanje promjena i prilagodbu novim tehnologijama i radnim uvjetima.
- Zagovaranje ljudskih prava – promicanje jednakosti, poštivanje i zaštita prava svih ljudi.
- Izgradnja neovisnosti – postupno razvijanje financijske i emocionalne neovisnosti.
- Konstruktivan izraz mišljenja – sudjelovanje u raspravama na pozitivan i produktivan način.
- Solidarnost i empatija – pokazivanje brige za druge i zajednicu te razumijevanje potreba drugih.
- Inicijativa – hrabrost da se pokaže inicijativa u rješavanju problema i stvaranju pozitivnih promjena u društvu.

Prilog 5: Što znači živjeti u totalitarnom društvu?

- Sustav jedne stranke – vlast kojom upravlja jedna politička stranka (npr. komunističke stranke u Poljskoj i Čehoslovačkoj ili fašistički režimi u Španjolskoj i Portugalu te diktatura u Grčkoj).
- Autoritarni vođa – dominacija jedne osobe, poput Francisca Francoa u Španjolskoj, Antônia de Oliveire Salazara u Portugalu ili Josipa Broza Tita u Jugoslaviji (u kontekstu socijalističke Hrvatske).
- Politička represija – progon opozicijskih stranaka i pojedinaca, uključujući masovna uhićenja, mučenja, progon pa čak i pogubljenja.
- Kontrola medija – potpuna državna kontrola nad tiskom, radijem i televizijom radi širenja propagande.
- Cenzura i zabrane – suzbijanje književnosti, umjetnosti (filma, kazališta, glazbe) i znanstvenih istraživanja koja su proturječna ideologiji režima.
- Ograničen pristup obrazovanju – obrazovni sustavi podređeni su ideološkoj indoktrinaciji (osobito u komunističkim i fašističkim režimima).
- Nacionalistička propaganda – slavljenje nacije, države ili vladajuće ideologije (npr. fašistički nacionalizam u Španjolskoj i Portugalu, Grčka).
- Kult ličnosti – podizanje vođe na nedostižnu razinu, idoliziranje kroz javne ceremonije i propagandu.
- Ograničenja vjerskih sloboda – u komunističkim režimima, poput onih u Poljskoj i Litvi, na Crkvu se stalno vrši pritisak ili je progonjena (dok su u fašističkim režimima religije često instrumentalizirane, a Crkva obično surađuje s vlastima).
- Prisilna kolektivizacija – osobito u komunističkim državama poput Poljske i Litve, gdje je poljoprivredno vlasništvo prisilno nacionalizirano.

- Prisilna emigracija – mnogi su morali emigrirati zbog političkog progona ili ekonomskih ograničenja (posebno “odljev mozgova”: znanstvenici, političari, umjetnici).
- Nadzor i represija – uspostava milicija ili tajne policije radi nadzora i represije (npr. PIDE u Portugalu, Guardia Civil u Španjolskoj, UDBA u Jugoslaviji (Hrvatska), Securitate u Rumunjskoj).
- Ekonomska nejednakost i privilegije – odani političkom sustavu uživaju u privilegijama, dok obični građani često žive u siromaštvu.
- Nepovjerenje i informatori – režimi potiču ljude da prijavljuju susjede i članove obitelji vlastima.
- Izolacija od svijeta – ograničeni međunarodni odnosi, osobito očiti u fašističkoj Portugalu i Španjolskoj prije demokratskih reformi.

Prilog 6: Dokumentarno kazalište – pregled

Je li moja demokracija tvoja demokracija?

Dokumentarno kazalište -
pristup

Udruženje za
podučavanje povijesti
Grčke (AHEG)

Υπόθεση Λάραμι, Tectonic Theatre Project (2020)

**Dokumentarno kazalište: kazalište koje se preklapa
s javnim prostorom, stvarnošću i životom.**

“Probudite publiku iz sna estetske spokojnosti.”

Povijest dokumentarnog kazališta

- Ruska revolucija: “Žive novine”, glumljenje novina: propaganda
- SAD-Velika Britanija: dodali koncept subjektivnosti
- “Kazalište nije informativni medij, niti je obrazovni medij, već je medij za sadašnjost ili bolje rečeno za predstavljanje sadašnjosti” Milo Rau, redatelj
- Rimini Protocol kazališna skupina, Milo Rau, Yael Ronen, (od 1980-ih): “pobliže pogledajte teatralnost svakodnevnog života”

➤ Rekonstrukcija

Workers of 'Sovkino' (Soviet cinema) 'live' newspaper
Central State Archive of Film and Photo Documents of the USSR

“Na taj način Rimini Protokoll ne samo da stvara kazališno izoštrene kopije nalaza, već i ponovno osvajaju javni prostor. Osim istraživačkih projekata, postoji brojno aktivnosti koje napuštaju sigurnosnu zonu kazališta. [...] Pod upravom Rimini Protokolla sve postaje jednako stvarno i sumnjivo. Nije dana dramaturgija ona koja osigurava razlikovanje između umjetnosti i stvarnosti, nego promatrač sam postaje stručnjak koji mora pratiti tragove autentičnosti i kazališnosti. [...] Kredo Rimini Protokolla može se sročiti ovako: najbolja umjetnost je sama stvarnost: kopirana, ponovno sastavljena, ogledana u sebi, predstavljena publici na promatranje. ‘Kazalište je medij unutar kojeg sadržaji mogu biti prenijeti’. Tako jednostavno, tako skromno, tako radikalno je polazište Rimini Protokolla. [...] Ako je sve u pitanju život, onda smo svi stručnjaci.”

Rimini Protocol,
“Otvaranje
prošlosti”, 2021

<https://www.rimini-protokoll.de/website/en/text/everyone-s-a-specialist>
Milo Rau, *Svatko je specijalist. Rimini Protokoll i rekonstrukcija stvarnosti*, 2004

Rimini Protokoll, *Ο Αγών μου* (2016)

Rimini Protocol, 2016
Moja borba
(neonacizam)

“Slučaj Farmakonisi :
Zakon vode”
Grčko narodno
kazalište
(Utapanje migranata)

Υπόθεση Φαρμακονήσι ή το Δίκαιο του νερού, Εθνικό Θέατρο (2015)

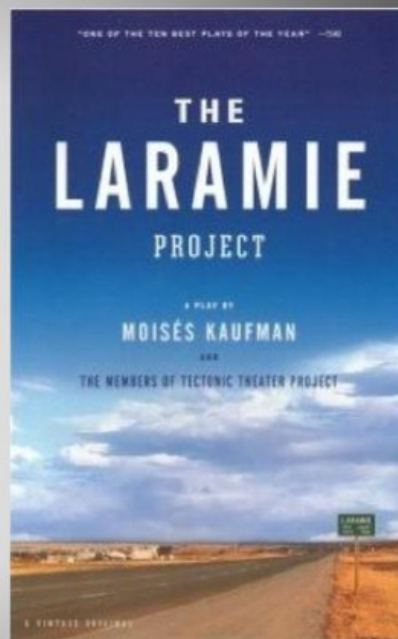
<https://www.youtube.com/watch?v=uGSCtKhBZO0>

„Mračno doba”, Milo Rau. Shaubine, 2015
Leibach: “Svaki čovjek ubija ono što voli.”

Υπόθεση Λάραμι, Tectonic Theatre Project (2020)

Iskustvo radnica
migranata različitog
podrijetla koji rade kao
čistačice. Njihovo je
iskustvo srž kazališnog
komada koje su same
napisale. Originalni likovi
– ne glumice.

"Čist grad":
Onassis
Stegi
Grammaton
kai Technon

Η καθαρή πόλη, Στέγη Γραμμάτων (2020)

Pjesma
Marleno:
"Valpona"
(U čast čistačicama
imigrantkinjama...)

- "Svi zahodi u Ateni su čisti zahvaljujući mojoj mami"
- "..."
- "Njezine ruke su tvrde i pune rana od izbjeljivača"
- "Njezino lice je tvrdo i puno rana od izbjeljivača"
- "od svih izbjeljivača svih Atena"
- "Moja mama ima toliko izbjeljivača na sebi da se slika nje u mom umu gubi"
- "..."
- "Sve naše mame čiste zahode Grčke"
- "I njihova imena su gorka u ustima"
- "Čistoća ih čini nepredstavivima"
- "Nitko ih ne zove po imenu"
- "Ali ime moje mame je ime rijeke"
- "Rijeka suza i rijeka izbjeljivača"
- "I to dolazi odozgo s žurbom"
- "Da očisti, da očisti, da očisti"

Dokumentarno kazalište u školi

Natasha Merkouri, Filologinja i dramska stručnjakinja, AHEG

- Kazališno stanje: razred
- Istraživanje učenika – usmena povijest (svjedočanstva)
- Sudjelovanje stručnjaka, dokumentiranje istraživanja učenika i rasprava o temi (uživo ili snimljeno)
- Umjetnost (slike, plakati, glazba, odlomci iz filmova)
- Pitanja o temi
- Dramatske tehnike

Kako pripremamo dokumentarno kazalište na zadanu temu?

- Priprema: proučavanje izvora
- Izražavanje osjećaja (strah, sram, ljutnja, poniženje, ponos, frustracija, razočarenje...)
- Istraživanje i otkrivanje/stvaranje novog materijala na temu (npr. novi intervjui). Zadati povijesni okvir
- Pronaći osi/linije prikladne za slučaj (lokalnost, rodna sinteza i razredna popularnost, potrebe, interesi)
- Dramatizacija: nova drama koju su napisali studenti; osnovne linije materijala; dramske tehnike kao monolog, struja svijesti, gluma; dijalog i debata popraćene multimedijom (glazba, video itd.)
- Kombinacija stvarnosti i glume (element iznenađenja)

- Postavljanje pitanja
- Rasprava o rezultatima
- Debata
- Komunikacija sa stručnjacima
- Komentiranje izvora: filmova, slika, svjedočanstava, umjetnosti itd.
- Izvođenje
- Odgovori ili dodatna pitanja?
- **Vi** stvarate dokumentarno kazalište

Mogući prijedlog

- Studenti zajednički komentiraju frazu „Je li moja demokracija tvoja demokracija?“ Što demokracija znači za vas?
- Kako i zašto su se ljudi borili za demokraciju? (Povijesti okvir-karta i slike). Stručnjak/povjesničar (snimljeno ili uživo) i 1989. o raspadu komunističkih režima i padu diktatura u Grčkoj, Španjolskoj, Portugalu te migracijski tokovi 2015.
- Četiri – pet učenika prikazuje iskustva, osjećaje, odlučnost, uz rodni pristup. Filmski isječci na tu temu puštaju se u pozadini bez zvuka.
- Antropolog/sociolog uključuje se snimkom ili uživo

Mogući prijedlog

- **Očekivanja, snovi, težnje, neuspjesi, frustracije:** monolog ili dijalog koji izražava misli i osjećaje, identitet i pripadnost. Što je pošlo po zlu, ako išta?
 - **Druga generacija:** ponovno otkrivanje zemlje podrijetla. Ponosni na svoja imena, svoju kulturu: glazbu, kazalište, nematerijalnu kulturu, pop kulturu.
 - **Migranti albanskog podrijetla i drugi (azijskog, afričkog podrijetla). Svjedočanstvo Nikoa, mladog Grka-Nigerijca: <https://www.istorima.org/sign-in> ("Cm i Grk"). Je li moja demokracija tvoja demokracija?*
 - **Izvođenje zaključka:** malo odgovora, više pitanja, puno za razmišljanje i obradu.
- * D. Trump: "Više sam Grk od Giannisa" (Greek Freak). Komentar na krizu identiteta...

Tematske kategorije

1. Otpornost-borba-strah-radost-nada: težnja za demokracijom,
2. Faza tranzicije,
3. Očekivanja, težnje, frustracije,
4. Post-demokracija, uključenost, ljudska prava i "građani drugog reda", lažne vijesti, kontrola medija itd.,
5. Mladi i stari,
6. Što možemo učiniti?

Aktivnosti za studente

1. Zapišite misli i osjećaje.
2. Odaberite osobu (izmišljenu ili stvarnu) i zamislite njezin svakodnevni život prije i poslije tranzicije. Ili mladu osobu nakon 10 godina.
3. Pronađite na karti mjesto, imena i kretanje spomenutih osoba.
4. Raspravljajte s kolegama iz drugih država i usporedite njihova iskustva i sjećanja iz povijesti njihovih obitelji s onima svjedoka. Provedite intervju s članovima njihove obitelji.
5. Prikažite srž svojeg istraživanja kroz umjetnost (pjesmu, slobodni tekst, sliku, dramu itd.).

Hvala!

Forografija: Aggelos Barai
"Albanska migracija"

Što očekujete od demokracije?

Aktivnost

Aktivnost: Rasprava o demokraciji

Prilozi

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka

Prilog 2: Tekstualni fragmenti

Prilog 3: Što demokracija znači za građanina i očekivanja od mladih

Prilog 4: „Je li tvoja demokracija moja demokracija?“
= primjeri javnih rasprava vezanih uz demokraciju

Poveznice

Isječci

Naracija za Što očekujete od demokracije?

Aktivnost

Rasprava o demokraciji

Vassiliki Sakka

Udruga za podučavanje povijesti Grčke (AHEG)

Temeljni cilj ove aktivnosti je potaknuti kritičko razmišljanje učenika te ih pozvati da razmisle i raspravljaju o percepcijama demokracije i današnjim problemima demokracije. Od učenika u dobi od 16 do 18 godina očekuje se da razviju odgovornu građansku svijest i shvate važnost aktivnog sudjelovanja u društvu. Cilj je aktivnosti i unapređenje povijesne svijesti upoznavanjem i promišljanjem o nedavnoj prošlosti i sadašnjoj situaciji u Europi i drugdje, uz oblikovanje očekivanja od demokracije u svijetu u kojem žive.

Kako biste privukli interes učenika, možete započeti postavljanjem pitanja: Što očekujete od demokracije? Učenici mogu podijeliti svoje prve misli, ideje i osjećaje svima, individualno, u parovima ili u manjim skupinama. Zatim zajednički pogledajte Naraciju.

Aktivnost: Rasprava o demokraciji

Ciljna skupina: učenici od 16 do 18 godina

Trajanje: 90 minuta

Materijali: Fragmenti, kratke biografije svjedoka (Prilog 1), izjave svjedoka (Prilog 2), Naracija, radni listić *Što očekujete od demokracije?* (Prilog 3) te radni list *Je li tvoja demokracija moja demokracija?* (Prilog 4).

Isječci:

Isječak 1: Željko Rogina (Hrvatska).

Isječak 2: Željko Rogina (Hrvatska).

Isječak 3: Andrés Ruiz Grima (Španjolska).

Isječak 4: Michaela Bedrníková (Češka).

Isječak 5: Nikos Vatopoulos (Grčka).

Isječak 6: Chee-Han Kartosen-Wong (Nizozemska).

Isječak 7: Michaela Roman (Rumunjska).

Isječak 8: Lisbeth Ruiz Sanchez (Belgija).

Isječak 9: Amir Mohammadi (Nizozemska).

Isječak 10: Jeangu Macrooy (Nizozemska).

Isječak 11: Jeangu Macrooy (Nizozemska).

Isječak 12: Milice Ribeiro Dos Santos (Portugal).

Ishodi učenja:

Kroz ovu aktivnost učenici će:

- Shvatiti koliko je demokracija krhka, promišljajući o životu pod totalitarnim režimima u 20. stoljeću.
- Prepoznati ulogu i prava građana u demokratskom društvu, uzimajući u obzir da se nova očekivanja kontinuirano redefiniraju.
- Prepoznati opasnosti u post-demokratskom dobu.
- Razviti kritičko razmišljanje uspoređujući generacijske perspektive o demokraciji i društvena očekivanja.
- Vježbati suradničku raspravu i komunikacijske vještine.
- Razmisliti o važnosti građanske odgovornosti i aktivnog sudjelovanja u demokraciji.
- Unaprijediti empatiju, cijeniti generacijske razlike i učiti iz prošlih iskustava.
- Procijeniti očekivanja od demokracije i uskladiti ih s povijesnim i generacijskim perspektivama.
- Osobno i društveno učenje (metakognitivno).

Uvod (10 min)

Cilj: Postaviti kontekst za istraživanje života u suvremenim demokratskim društvima.

Započnite kratkim uvodom u koncept demokracije koristeći Prilog 3. Istaknite ključne značajke povezane s demokracijom, poput ljudskih prava, slobode govora, slobodnih izbora nasuprot autoritarnom vodstvu, cenzuri i ograničenim slobodama.

Koristite kartu Europe (ili svjetsku kartu) kako biste prikazali različito podrijetlo i iskustva svjedoka. Koristite osnovni povijesni kontekst kako biste objasnili različite okolnosti.

Korak 1: Što znači demokracija? (15 min)

Cilj: Istražiti percepcije demokracije na temelju svjedočanstava svjedoka.

Pružite učenicima kontekstualne priče ili kratke studije slučaja o ljudima koji su doživjeli prijelaz iz totalitarnog režima u demokraciju, birajući različite geografske regije i pozadine: države istočne Europe, južne Europe te migranti u Belgiji i Nizozemskoj. Neka učenici na kontekstualnim pričama rade u parovima ili manjim skupinama. Trebali bi koristiti odabrane fragmente kako bi raspravljali o sljedećim pitanjima:

- Koja su očekivanja od demokracije prema različitim svjedocima? Što je pošlo po zlu?
- Tko je bio „neprijatelj“ demokracije u različitim zemljama prema iskustvima svjedoka? Što im je nedostajalo dok su živjeli pod autoritarnim režimima?

Korak 2: Rad u skupinama (20 min)

Ovisno o veličini razreda, učenici mogu raditi u manjim skupinama i čitati fragmente (Prilog 2). Zamolite učenike da pronađu sličnosti i/ili razlike u načinima na koje svjedoci definiraju koncept demokracije. Svaka skupina treba obojiti mapu Europe drugom bojom prema zemlji podrijetla svjedoka. Zatim svaka skupina raspravlja i uspoređuje svoja zapažanja o različitim pogledima na demokraciju na temelju pozadinske priče svjedoka (npr. bivše komunističke zemlje, zemlje južne Europe, migranti iz različitih sredina). Vodite raspravu u kojoj cijeli razred uspoređuje i raspravlja zaključke.

Korak 3: Rad u skupinama (20 min)

Cilj: Razmisliti o današnjim problemima demokracije.

Neka skupine olujom ideja odgovore na sljedeća pitanja: *Koji su, prema svjedočanstvima, problemi demokracije danas? Postoji li nešto što biste htjeli dodati?* Učenici će bilježiti svoje ideje i mogu ih zapisivati na ploči (ovo može biti digitalno, npr. korištenjem aplikacije Mentimeter).

Nakon toga, učenici će pogledati isječak iz dokumentarnog kazališta pod nazivom „Je li moja demokracija tvoja demokracija?“ koji prikazuje odgovore učenika na pitanje: „Što demokracija za vas znači?“ (00:43:31 - 00:44:34).
<https://www.youtube.com/watch?v=XaQED-j7GqI&t=13s>.

Zamolite učenike da podijele svoja razmišljanja o videu i o onome što učenici iz videa govore.

Potom neka učenici nastave raspravljati u skupinama (četiri skupine) o nekoliko nedavnih slučajeva javnih debata koje možete pronaći u Prilogu 4: (1) „Tvoje tijelo, moj izbor“, koji je postao viralan neposredno prije i nakon američkih predsjedničkih izbora 2024. godine; (2) „Nema veće nasilje od nezaposlenosti i siromaštva“; (3) Nakon što je Elon Musk kupio Twitter (sada X) ponovno su aktivirani profili koji brane teorije zavjere, mržnju i rasističke izjave u ime „slobode govora“; (4) „Black Lives Matter“ i „Dikeosyni“: dva slučaja (crnci i Romi) povezana s policijskom brutalnošću i kršenjem ljudskih prava.

Korak 4: Rasprava cijelog razreda (15 min)

Prije zajedničke rasprave, definirajte, objasnite i raspravite koncept post-demokracije [1].

Neka učenici raspravljaju o svojim idejama i uspoređuju ih s ključnim demokratskim načelima navedenima u Prilogu 3. Možete postaviti sljedeća pitanja za usmjeravanje rasprave:

- Koja prava smatrate najvažnijima u demokraciji?
- Jesu li neka od tih prava danas uzimana zdravo za gotovo? Jesu li neka prava zanemarena ili podcijenjena?
- Zašto ljudi odlučuju demokratski izabrati političare koji zastupaju nedemokratske ideje?
- Što danas očekujete od demokracije i što ste spremni učiniti da poboljšate njezinu kvalitetu?

[1] Crouchova definicija: „Post-demokratsko društvo je ono koje i dalje ima i koristi sve institucije demokracije, ali u kojem one sve više postaju formalnost. Energija i inovativna pokretačka snaga prelaze iz demokratske arene u male krugove političko-ekonomske elite.“ Crouch navodi da ne „živimo u post-demokratskom društvu, već smo se k njemu kretali“ (Colin Crouch, 2004. Post-democracy, Cambridge: Polity Press).

Dodatna aktivnost

Ako vrijeme dopusti, učenicima možete zadati da snime kratki film temeljen na njihovim odgovorima i odgovorima njihovih vršnjaka na pitanje: *Što danas očekujete od demokracije?* Film se može biti obogaćen slikama i glazbom. Također, njihove misli i ideje mogu se izraziti kroz umjetnička djela poput pjesama, proznog teksta, slika ili dramskih nastupa. Predložite načine za propitivanje i unapređenje demokracije.

Napomena o ocjenjivanju

Mogu se ocjenjivati komunikacijske i jezične vještine, kao i kognitivne vještine te razumijevanje sadržaja.

Metakognitivne vještine teško je mjeriti, ali stavovi, uvjerenja, promišljanje i aktivizam mogu biti dobar pokazatelj.

Prilog 1: Kratke biografije svjedoka

Lisbeth Ruiz Sanchez

Lisbeth Ruiz Sanchez (35) rođena je i odrasla na Kubi. Kao dijete bila je dio Pioneros de la Batalla de Ideas, prosvjednog pokreta koji je organizirao Fidel Castro 1999. godine za povratak Eliána Gonzáleza. Magistrirala je komunikacije na Sveučilištu u Havani. Na Kubi je radila za nacionalni radio i televiziju od svoje 10. godine. Nastanila se u Belgiji 2015. nakon što je prvi put napustila Kubu na putovanje oko svijeta s Up with People, američkom neprofitnom organizacijom. Živi u Antwerpenu sa svoje 3 djece i radi kao digitalni trgovac.

Michaela Bedrníková

Michaela Bedrníková (56) je stručnjakinja za farmaciju iz Češke. Bila je članica pionirskog komunističkog pokreta u ranom djetinjstvu. Kao srednjoškolka postala je aktivna kršćanka i članica raznih polunezakonitih evanđeoskih omladinskih skupina. Njezini su prijatelji bili disidenti, djeca disidentskih roditelja i rodbina političkih zatvorenika. Sudjelovala je u neslužbenim vjerskim aktivnostima te studentskim protestima u jesen 1989. godine.

Nikos Vatopoulos

Nikos Vatopoulos (64) iz Grčke je novinar u novinama Kathimerini, pisac i fotograf, specijaliziran za urbanu kulturu i atensku urbanologiju. Odrastao je u konzervativnoj buržoaskoj obitelji. Njegovo političko buđenje dogodilo se pod utjecajem ustanka na Atenskoj politehničkoj školi tijekom diktature, kada je kao mladi tinejdžer otkrio da nisu svi koji protestiraju “komunisti” ili neprijateljski nastrojeni prema suštini države. Nije sudjelovao u aktivnostima otpora, ali je bio svjestan potrebe za demokracijom. Vjeruje u inkluzivno obrazovanje i obrazovanje o građanstvu.

Andrés Ruiz Grima

Andrés Ruiz Grima (73) iz Španjolske je u mirovini i povremeno radi kao mornar na jedrilici. Bio je zatvoren u svojim 20-im zbog aktivizma protiv Franco režima te je bio uključen u organizaciju Yayoflautas (organizacija djedova i baka) unutar pokreta 15M-indignados (2011.) i katalonskog nezavisničkog uspona (2017.). Blizak je anarhističkim idejama, ne glasa i zagovara participativnu demokraciju.

Amir Mohammadi

Amir Mohammadi (39) došao je u Nizozemsku 2016. godine kao izbjeglica iz Irana. Nije dobio boravišnu dozvolu, ali nije se mogao vratiti, pa je 6 godina živio u sjenkama kao osoba bez dokumenata. Na kraju je ipak dobio boravišnu dozvolu. Amir bolje od svih zna kako je to imati bez prava.

Chee-Han Kartosen-Wong

Chee-Han Kartosen-Wong (41) montažerka je reklama, dokumentaraca i filmova. Kao dijete kineskih roditelja, odrasla je u Borneu, Nizozemska, gdje su bili jedini azijskog podrijetla. Doživjela je puno rasizma. Kada je zatrudnjela, Chee-Han i njezin suprug počeli su tražiti dječje knjige s kojima bi se njihov sin mogao identificirati - ali takvih nije bilo. U dječjim knjigama koje su prikazivale djecu azijskog podrijetla, ona su bila stereotipno prikazana. Ona sama imala je malo uzora u mladosti. Zato je počela pisati inkluzivne dječje knjige.

Jeangu Macrooy

Jeangu Macrooy (30) je pjevač i tekstopisac. Kada je došao u Nizozemsku s 20 godina u potrazi za više slobode, bio je zapanjen razlikom u prosperitetu u usporedbi sa svojom domovinom Surinamom i nedostatkom svijesti da je to rezultat nizozemske kolonijalne prošlosti. Bio je šokiran kada je saznao da Ketu Koti, proslava ukidanja ropstva, slavi samo mala skupina ljudi. Predstavljao je Nizozemsku na Eurosongu s prosvjednom pjesmom o ropstvu, djelomično pjevanom na Sranantongo, koja je dobila podijeljene reakcije.

Milice Ribeiro Dos Santos

Milice Ribeiro Dos Santos (79) umirovljena je psihologinja i obiteljska terapeutkinja iz Portugala. Iz protudiktatorske obitelji, otišla je u egzil u Pariz, Francuska, 1964. godine sa svojim dečkom koji je bježao od obveznog novačenja za portugalski rat u afričkim kolonijama. Vratila se u Portugal 1975. godine, godinu dana nakon demokratske revolucije. Borila se za prava institucionaliziranih mladih ljudi i za ženska prava na spolno zdravlje u zemlji u tranziciji iz konzervativnog katoličkog konteksta diktature.

Željko Rogina

Željko Rogina (65) odrastao je u istočnoj Slavoniji, u Hrvatskoj, gdje još uvijek živi. Umirovljeni je profesor filozofije, etike i logike. Primljen je u Savez komunista kao srednjoškolac, ali razočaran sukobima unutar partijskog vodstva i nacionalne retorike, dao je ostavku 1990. godine i odlučio više ne sudjelovati u politici. Tijekom promjena u Hrvatskoj pridružio se vojski kao dragovoljac i služio do lipnja 1992. godine. Kada je njegova jedinica raspoređena na bojišta u Bosni i Hercegovini, odlučio se vratiti i početi raditi u školi.

Michaela Roman

Michaela Roman (77) umirovljena je rumunjska biologinja i nema političku pripadnost. Početkom 1970-ih bila je izvrsna studentica biologije. Mislila je da će postati istraživačica, ali u to vrijeme nije uspjela, jer je režim blokirao sva mjesta za biologe pa nije imala slobodu birati gdje će raditi ili čime će se baviti u životu. Nakon revolucije, pokrenula je mali posao koji joj je omogućio da sama odgoji dvoje djece, pružajući joj slobodu za to.

Prilog 2: Izjave svjedoka

Željko Rogina (Hrvatska)

Bio sam prisutan, nisam izravno sudjelovao, ali svjedočio sam prijelazu iz jednostranačkog u višestranački demokratski sustav, iz socijalističkog načina proizvodnje u kapitalistički. Sada, kada to sve sažmem, mogu reći da ništa nije crno i bijelo. Kad je riječ o demokraciji u društvu, ona je daleko veća nego što je bila nekad, neusporedivo veća. Ono što prije nismo mogli učiniti ili nam nije bilo dopušteno, sada možemo učiniti. Pitanje je, naravno, čuje li to netko i nalazi li to svoj odjek. Što se tiče ove ekonomske transformacije, iskreno sam vjerovao da je moguća bolji svijet u kojem neće biti onih koji imaju i onih koji nemaju gotovo ništa, ali ispostavilo se da to za sada neće biti slučaj. Tako da se možemo samo nadati da će sustav, koji smo usvojili, vremenom postati demokratskijim i da ćemo pokušati sačuvati barem neke oskudne elemente socijalne države.

Željko Rogina (Hrvatska)

Dakle, pitanje glasi – je li tada u državama postojao ikakav istinski demokratski proces? Naravno da nije. Postojao je nešto što se zvalo sustav delegata, ali to je bilo plagijat prave demokracije u kojoj je svatko mogao glasati i biti izabran, a osobito nije postojao pluralizam mišljenja. Sustav je funkcionirao ovako: radnici i drugi građani na svojim radnim mjestima i lokalnim zajednicama birali su svoje delegate. Ti delegati potom biraju svoje, a oni opet biraju među sobom, sve dok se ne dođe do najviših razina vlasti – naravno, volja građana je potpuno

	izgubljena. Naravno, iznad svega toga, Komunistička partija pažljivo je djelovala ili kako se tada zvalo, Savez komunista, tako da se nisu mogli naći neke disonantni tonovi u tom navodnom izbornom procesu. To je otprilike sve o tome.
--	--

Andrés Ruiz Grima (Španjolska)	Zar itko zna za koga su glasovali? Zar itko zna, u bilo kojoj zemlji na svijetu, osim onih velikih, Trump, Biden – mislim, parlamentare, kongresmene i slično. Tko su oni, kao ljudi? Kako žive? Od čega žive? Trebali bi to biti glasovi ljudi koje vi poznajete, koji vas mogu zastupati, koje možete nadzirati. To bi bila prava demokracija. A da se ide još dalje, to bi bio ugovor, obvezujući ugovor. Ali ne, onaj koji najviše vrijeda, onaj koji ima najviše ekonomskih sredstava za pojavljivanje u medijima, pobjeđuje.
---	---

Michaela Bedrnikova (Češka)	Naravno, bila sam pomalo razočarana jer kada sam imala osjećaj, vjerojatno prilično nerealističan, da će sve biti sjajno, da će svi biti poštenji, a onda sam otkrila... ne znam, trenutak nakon revolucije ljudi su bili pohlepni i opet su iskorištavali situaciju u svoju korist. A onda otkriješ koliko ima korupcije, koliko ima različitih stvari, koliko ima mijenjanja mišljenja i slično. Pa, to je vrlo tužno, naravno. I bilo mi je žao zbog toga, osjećala sam određeno razočaranje. Ali život ide dalje. To je samo nekakav porez na slobodu. Pa, takva je sloboda... Osobno sam imala osjećaj da će sloboda biti povezana s nekom vrstom poštenja ili istinitosti ili čega već u tim ranim danima. Pa pokazalo se da to nije slučaj za svakoga. Dakle, to je bilo razočaranje. Naravno da jest.
------------------------------------	--

Nikos Vatopoulos (Grčka)

Sve to sada ukazuje na promjenu, ne samo političkog i gospodarskog modela, već i načina na koji se ljudi samoodređuju. Mislim da je to šokantna stvar koja se dogodila u našoj eri. Jer u prethodnim desetljećima, takozvanim poslijeratnim desetljećima, unatoč ogromnim problemima koji su prirodno postojali – svaka era ima ogromne probleme – postojalo je široko rasprostranjeno uvjerenje da će svijet nekako napredovati i da ćeš na neki način pronaći posao, da će stvari logično biti bolje za deset godina, da će znanost pomoći, da će tvoja djeca biti bolje obrazovana od tebe, da će odmah pronaći posao i da je potraga za srećom donekle neovisna o tebi. Doći će i uklopiti se. Dobro, sigurno je cijela ova shema previše pojednostavljena, ali želim reći da je barem moja generacija odrasla s osjećajem da svijet napreduje. Svijet će napredovati na ovaj ili onaj način. Kako uzima od svakoga, automatski, s borbom, s konfliktom, sa zahtjevima, s vjerom u rad, s obrazovanjem, na neki način, bit će napretka. Posljednjih godina, to uvjerenje se urušilo. I društvo je steklo mnoge šupljine i mnoge praznine. Dakle, ta fragmentacija društvene percepcije, društvene organizacije svih država, rodila je sve ekstremne fenomene, rekao bih, ideološki, koja su u osnovi potkopala vjeru u demokraciju.

Chee-Han Kartosen-Wong
(Nizozemska)

Nizozemska je društvo s mnogo različitih etničkih pozadina. I svi Nizozemci koji su ovdje rođeni, svi smo jednaki. A tu jednakost možemo postići samo ako svi progovorimo. I prestanemo šutjeti. Jer ja dolazim iz kineske obitelji i moji roditelji su šutjeli. Ali sada manje, usput rečeno. Ali prije su šutjeli jer su mislili da to nije dovoljno važno... i jer nisu htjeli dizati buku. Ali progovoriti nije izazivanje nevolja. Boriti se za svoja prava nije izazivanje nevolja. Svatko bi to učinio. Tko nije jednako tretiran. I nadam se da će nova generacija to nastaviti činiti.

Michaela Roman
(Rumunjska)

Što sam se nadala... Teško je objasniti jer nisam razmišljala o demokraciji jer sam uvijek mislila o vodstvu koje bi bilo... kolektivno... pametno. Pametno. Koje ne čini nepravdu ljudima jer svatko ima svoje patnje. Morala sam se suočiti s toliko nelogičnih stvari, tako da sam uvijek željela... Željela sam da me vode pametni ljudi. Nisam željela voditi ili... nego biti vođena od strane pametnih ljudi. To je ono čemu sam se nadala. Naravno, onda je došla demokracija, pluralizam...

Dakle, u prvim godinama tranzicije svjedočili smo, kao i svi ostali, izgradnji demokracije. Ne znajući puno o demokraciji, učila sam usput. Također me je podučavao Mihai, koji je bio...

Važno je da je formalno sve bilo comme il faut (kako treba). Mnogo stranaka, pluralizam. Pokazalo se da je to smetnja, kao što je i danas. Moramo priznati da više stranaka samo zakomplicira priče.

Iako s malim koracima, s mnogo povrataka unatrag, napredak je postignut. Ne osporavam to. Imamo demokraciju.

Krhku, ali je imamo. I što je najvažnije u ovom svijetu, barem na mojoj razini, imamo slobodu. Dakle, mislim da je to najvažnije. Mogu govoriti, mogu ići kamo želim, mogu se kretati kako želim. Pa mislim da nije... Nema ništa važnije na ovom svijetu

	od slobode. Mislim, to je prioritet. To mislim jer prije nisam imala slobodu i, posljedično, sloboda je ono što mi se najviše sviđa.
--	---

Lisbeth Ruiz Sanchez (Belgija)	Prilike, ne jednake prilike, nego prilike za sve, i pravo ljudi da budu ono što žele biti, da kažu što osjećaju i misle, bez da povrijede druge ljude. Ali sloboda da kažeš što osjećaš. Mislim da mi je to vrlo važno jer mi je to nedostajalo na Kubi. Taj osjećaj da mogu reći što želim, da mogu podijeliti svoje mišljenje. Znam da to ponekad može biti malo opasno, s mrziteljima i društvenim mrežama i svim tim. Ali to je samo osnovno ljudsko pravo, samo reći što osjećaju, što misle. Dijeljenje svog mišljenja vrlo je važno. A također i dobivanje prilika u životu, bez obzira odakle dolaziš, također bi trebao dobiti prilike u svom životu, trebao bi imati dopuštenje biti dio društva gdje također možeš dobiti priliku za odrastanje, za mogućnost da doprineseš. To mi je vrlo važno.
---	--

Amir Mohammadi (Nizozemska)	Demokracija mora biti uključiva. Svatko mora moći govoriti i izražavati se. Ostale stvari u demokraciji su očekivanja, poput slobode govora ili nečeg sličnog. Ali demokracija je da svatko može sjesti za stol i da ne odlučuje samo jedna osoba. To je grupni mozak koji donosi odluku. Da, ali rekao sam da je demokracija kada svi sjede za stolom i donose odluku. Ali demokracija u Nizozemskoj zapravo mi se dokazala u prošlosti, kad sam bio nedokumentiran. Rekao sam da nisam zadovoljan načinom na koji stvari ovdje idu, ali nisam protiv platforme. Platforma je, na primjer, Android, iOS. Dakle, dobiješ neki softver, neke aplikacije u
--	---

	Androidu i iOS-u. Radiš s njima. Neke idu dobro, neke loše. Platforma nema problema. Platforma funkcionira dobro. Platforma demokracije u Nizozemskoj funkcionira dobro. To što sam, dok sam bio nedokumentiran, mogao govoriti u programu uživo na televiziji s političarima. Dakle, prihvatili su me za stol. Pa da, to je demokracija i to je ono za što se zalažemo. Da imamo stvarno uključivo, istinski uključivo društvo i slobodu. Onda se nadam, mislim da smo na dobrom putu. Argumenti za i protiv uvijek postoje, ali to je lijepa stvar demokracije. Umjesto da se ubijaju, oni razgovaraju, raspravljaju, protestiraju.
--	--

Jeangu Macrooy (Nizozemska)	Demokracija je također progovaranje. Također sam u posljednjih nekoliko godina vidio da je promjena moguća. Čak i kad razmišljaš o kolonijalnoj prošlosti. Veliki šok koji sam doživio 2015. godine. Stvarno je vrlo različita era u kojoj smo sada. U kojoj je Nizozemska zapravo vrlo angažirana s tom poviješću. Razmatra kako se možemo nositi s tom poviješću. I... ta promjena dolazi kao rezultat toga što ljudi progovaraju. Činjenica da su ljudi progovorili o kolonijalnoj prošlosti. Mnogo prije nego što sam objavio Gold. Vidim svoj doprinos kao umjetnik, skroman doprinos. Ali to je pokret ljudi koji nastavljaju skupljati hrabrost da progovore o nečemu, što onda osigurava da... Na primjer, 2023., 1. srpnja, na Ketu Koti, kralj se ispričao za povijest ropstva Nizozemske. To stvarno označava... to stvarno označava... novu eru za mene. Razgovori su drukčiji kad kažu "priznajemo... tu prošlost, tu bol... priznajemo koliko je to strašno i priznajemo posljedice koje su uslijedile". Tako možemo i stvarno početi gledati... Koje probleme imamo sada, a koje možemo pratiti unatrag do te povijesti i kako ćemo ih zajedno riješiti.
--	--

Jeangu Macrooy
(Nizozemska)

Demokracija za mene znači vjerovanje u... Moć naših zajedničkih glasova. Stvarno vjerujem u moć naroda. Da je promjena stvarno moguća ako se povežemo i zajedno se izrazimo. I da bismo trebali zauzeti prostor. I biti vrlo sretni što to možemo.

Milice Ribeiro Dos Santos
(Portugal)

Pa, kad razmišljam o svim ovim godinama, ostaje gorak okus, to je neizbježno. Jer živim u zemlji s demokracijom, trenutno imamo čak i socijalističku stranku na vlasti, ali postoje tako velike društvene nejednakosti, toliko toga još nismo postigli. Kad pomislim da 20% stanovništva živi ispod granice siromaštva, ljudi s poslovima koji ne mogu osigurati ni najosnovnije, država u kojoj 1,5 milijuna ljudi nema obiteljskog liječnika, gdje je stanovanje ozbiljan problem i toliko ih živi na ulicama... Naravno da postoji gorak okus. I skoro da poželim reći da nam treba još jedan 25. travnja, i možda bismo onda mogli promijeniti stvari. U demokraciji, trebali bismo svi biti uključene u proces i trebali bismo se brinuti za demokratski proces i osigurati da ostane ukorak s razvojem svijeta i pojavom novim problema. Postoji studija iz 2022., nedavna studija, koja pokazuje da je Portugal dobro stoji u usporedbi s drugim demokracijama, kako na razini građanskih sloboda tako i poštenih izbornih procesa; s druge strane, loše je stoji zbog nedostatka političke uključenosti svojih građana i odsutnosti političke kulture. I to je, zapravo, ključna poruka. Kad razmišljamo o politici u Portugalu, zaključujemo da političke stranke imaju svoje vlastite dinamike moći i da djeluju daleko, daleko od birača, udaljene su od ljudi koji su ih izabrali. Stoga dolazi do pražnjenja političke funkcije i ljudi se osjećaju nesposobnima za političku intervenciju.

Mislim da je to jedan od razloga koji potiču populizam, koji je iznenada procvao u Portugalu jer je uhvatio nelagodu naših građana... koji ne mogu pronaći svoje mjesto u ovoj zemlji.

Prilog 3: Što demokracija znači za građanina i očekivanja od mladih

- Pravo glasa – mogućnost sudjelovanja u izboru predstavnika i donošenju važnih odluka.
- Sloboda izražavanja – pravo slobodno izražavati mišljenja, uvjerenja i stavove.
- Pravo okupljanja – mogućnost organiziranja i sudjelovanja u mirnim protestima i skupovima.
- Pravo na informacije – slobodan pristup informacijama i transparentnost u radu vlade.
- Zaštita ljudskih prava – poštivanje osnovnih prava i sloboda svih građana.
- Jednakost pred zakonom – svi građani su jednaki pred zakonom, bez obzira na društveni status, etničku pripadnost, religiju ili druga obilježja.
- Sudjelovanje u donošenju zakona – kroz izabrane predstavnike građani utječu na kreiranje zakona.
- Odgovornost vlade – vlada je odgovorna građanima i mora odgovarati za svoje postupke.
- Pravo na pravdu i pravnu zaštitu – mogućnost traženja pravne zaštite u slučaju kršenja prava.
- Pravo na obrazovanje – omogućava informirano donošenje odluka i kritičko razmišljanje.
- Socijalna prava – pravo na osnovne socijalne usluge poput zdravstvene zaštite, obrazovanja i socijalne sigurnosti.
- Poticanje građanskog angažmana – motivacija za sudjelovanje u društvenim i političkim procesima u interesu zajednice.

Koja su očekivanja od mladih danas?

- Aktivno sudjelovanje u društvu – angažman u zajednici kroz volonterski rad, inicijative ili građanski angažman.
- Obrazovanje i osobni razvoj – posvećenost učenju i stjecanju znanja, vještina i kompetencija za buduće izazove.
- Odgovornost – preuzimanje odgovornosti za vlastite postupke i odluke.
- Poštivanje različitosti – otvorenost prema različitim kulturama, uvjerenjima i ljudima.
- Svjesnost o okolišu – briga za okoliš i aktivno sudjelovanje u održivim praksama.
- Razvijanje kritičkog mišljenja – promišljanje o informacijama, društvenim normama i političkim pitanjima.
- Inovativnost i prilagodljivost – spremnost na prihvaćanje promjena i prilagodbu novim tehnologijama i radnim uvjetima.
- Zagovaranje ljudskih prava – promicanje jednakosti, poštivanje i zaštita prava svih ljudi.
- Izgradnja neovisnosti – postupno razvijanje financijske i emocionalne neovisnosti.
- Konstruktivan izraz mišljenja – sudjelovanje u raspravama na pozitivan i produktivan način.
- Solidarnost i empatija – pokazivanje brige za druge i zajednicu te razumijevanje potreba drugih.
- Inicijativa – hrabrost da se pokaže inicijativa u rješavanju problema i stvaranju pozitivnih promjena u društvu.

Prilog 4: Je li tvoja demokracija moja demokracija?

„Tvoje tijelo, moj izbor“

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2024/nov/13/your-body-my-choice-maga-men>

<https://www.newyorker.com/news/the-lede/your-body-my-choice-a-new-rallying-cry-for-the-irony-poisoned-right>

“Novo geslo ironijom otrovane desnice”

Manje od dvadeset i četiri sata nakon Trumpova reizbora, mladići su prihvatili slogan koji bi mogao definirati nadolazeću eru rodne regresije: “Tvoje tijelo, moj izbor” (The New Yorker)

Članak raspravlja o tome kako je desnica iskrivila frazu „Moje tijelo, moj izbor“, koja se često koristi u borbi za reproduktivna prava žena.

Fotografija: Alec Perkins,
<https://www.flickr.com/photos/alecperkins/33332921525/>

Black Lives Matter

Fotografija: John Lucia, <https://www.flickr.com/photos/studioseiko/27950807420/>

Leonhard Lenz, CC0, via Wikimedia Commons

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:BlackLivesMatter_protest_Berlin_2020-05-30_25.jpg

Pravda:

Slučajevi brutalnog ubojstva pripadnika crnačkih, romskih i LGBT+ zajednica od strane civila i/ili policije.

Fotografija: Julia Tulke,
<https://www.flickr.com/photos/aestheticsofcrisis/>

Zak/Zackie: LGBTQ+ građanin brutalno ubijen od strane sugrađana i policije, Atena

Fotografija: Unicorn Riot, Maria Louka,
<https://unicornriot.nlja/2022/greek-police-kill-teenager-as-racism-violence-against-roma-people-spikes/>

“Justis for Niko” (Pravda za Nikoa)

Fotografija: Unicorn Riot, <https://unicornriot.ninja/2022/calls-for-justice-for-nikos-sampanis-renewed/>

Pitanja identiteta: Tko je više Grk? Crnac ili D. Trump?

(Lijevo) Fotografija: Gage Skidmore,
<https://www.flickr.com/photos/gageskidmore/53067465959>
(Desno) All-Pro Reels, CC BY-SA 2.0 <<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0>>, via Wikimedia Commons,
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giannis_Antetokounmpo_%2851664127127%29_%28cropped%29.jpg.

Trump smatram kako je “više Grk” od Antetokounmpoa; Giannis odgovara 3. studenog. 2024.

<https://www.thenationalherald.com/%CF%84rump-refers-to-giannis-antetokounmpo-as-the-greek-who-has-more-greek-in-him-the-greek-or-me/>

<https://www.dvidshub.net/image/8840865/departments-defense-augments-us-customs-and-border-protection-removal-flight-efforts>

Migranti u okovima deprotirani su iz SAD-a (23. siječnja .2025)

Fotografija: Louisa Billeter, <https://flickr.com/photos/24761036@N00/54291209052>

Post-demokracija (20. siječnja 2025., dan inauguracije, SAD)

Povijesni kontekst

Hrvatska
Češka
Grčka
Litva
Poljska
Portugal
Rumunjska
Španjolska

Hrvatska

Autor: Denis Detling

Između 1945. i 1990. Hrvatska je bila jedna od republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), koja je funkcionirala kao jednostranačka država pod vodstvom Saveza komunista Jugoslavije (čiji su dio bili republički savezi, a među njima i Savez komunista Hrvatske), na čelu s Josipom Brozom Titom. Tito je dominirao političkom scenom do svoje smrti 1980., nakon čega je Jugoslavija ušla u razdoblje nestabilnosti. Tijekom postojanja Jugoslavije održavan je Titov kult ličnosti.

Iako je Jugoslavija bila definirana kao zemlja naroda i narodnosti, vlada je potiskivala osjećaj nacionalne pripadnosti, nudeći umjesto toga politiku "bratstva i jedinstva". Iako je Jugoslavija imala liberalniju verziju socijalizma u usporedbi s drugim istočnoeuropskim zemljama, političke i građanske slobode bile su ograničene. Država je kontrolirala društveni i ekonomski život. Mediji su bili pod državnom kontrolom, a kritike režima rijetko su se tolerirale.

Međutim, Jugoslavija je uživala viši životni standard u usporedbi s mnogim istočnoeuropskim zemljama, zahvaljujući svom specifičnom modelu samoupravnog socijalizma i otvorenosti prema Zapadu. Građanima je bilo dopušteno putovati u inozemstvo, što je bilo rijetko u drugim socijalističkim državama.

Obrazovni sustav bio je oblikovan u skladu s dominantnom ideologijom. Država je ulagala u opismenjavanje i učinila obrazovanje dostupnim, a većina mladih imala je pristup osnovnom i srednjem obrazovanju.

Kasne 1980-e označile su ključno razdoblje političkih i društvenih promjena u Hrvatskoj. U Hrvatskoj, kao i u drugim jugoslavenskim republikama, rasla je želja za demokratizacijom, što je krizu premjestilo s ekonomskih na međurepubličke i međuetničke odnose. Sve to, zajedno s porastom nacionalizma, dovelo je do slabljenja jugoslavenske federacije, što je u konačnici rezultiralo raspadom Saveza komunista Jugoslavije u siječnju 1990., koji je služio kao ujedinjujuća ideološka i politička snaga u Jugoslaviji.

Krajem 1989. Savez komunista Hrvatske pristao je na službeno uvođenje višestranačja, a taj se proces postupno odvijao i u drugim republikama (osim Srbije i Crne Gore). Početkom 1990. pojavile su se prve opozicijske stranke u Hrvatskoj, zagovarajući demokratske reforme, tržišno gospodarstvo i veći stupanj neovisnosti. Najjača stranka u Hrvatskoj bila je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), predvođena Franjom Tuđmanom. Na prvim višestranačkim izborima u Hrvatskoj u proljeće 1990., komunisti su izgubili vlast, a pobijedio je HDZ, a Franjo Tuđman postao je hrvatski predsjednik. Izbori su se održali i u ostalim jugoslavenskim republikama. U Sloveniji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji pobijedile su stranke koje su se zalagale za promjenu, dok su u Srbiji i Crnoj Gori komunisti zadržali vlast. Nakon izbora započeli su pregovori predsjednika jugoslavenskih republika o preustroju Jugoslavije.

U to vrijeme u Hrvatskoj je rastao nacionalizam i želja za odcjepljenjem od Jugoslavije. Istodobno, došlo je do pobune dijela srpskog stanovništva na hrvatskom teritoriju, koji je, u skladu s rastućim srpskim nacionalizmom, želio zajednički život sa Srbima izvan Hrvatske. Na temelju referenduma održanog u svibnju 1991., Hrvatska je (zajedno sa Slovenijom) proglasila neovisnost 25. lipnja 1991. To je dovelo do otvorenog oružanog sukoba s Jugoslavenskom narodnom armijom i srpskim paravojnim postrojbama. Dok je vodstvo Jugoslavenske narodne armije težilo očuvanju Jugoslavije, vodstvo pobunjenih Srba u Hrvatskoj nije željelo živjeti odvojeno od Srbije. Tijekom rata (1991. – 1995.) veliki je dio Hrvatske bio pod srpskom kontrolom, uključujući i istočni dio zemlje. Rat je rezultirao teškim gubicima, raseljavanjem nesrpskog stanovništva iz okupiranih područja i opsežnim razaranjima. Rat je završio u ljeto 1995., nakon što je Hrvatska vojska u vojnoj operaciji kodnog imena Oluja, vratila kontrolu nad većim dijelom hrvatskog teritorija.

Proces demokratske tranzicije nastavio se tijekom 1990-ih. Nakon prvih višestranačkih izbora 1990., Hrvatska je napustila jednostranački socijalistički sustav i počela uspostavljati demokratski poredak. Tijekom ovog razdoblja, političkom scenom dominirao je HDZ pod vodstvom Franje Tuđmana, prvog predsjednika neovisne Hrvatske. Tijekom rata demokratske je procese zasjenio vojni sukob i politička centralizacija. Iako je formalno postojala višestranačka demokracija, oporba je bila slaba, a mediji su bili pod značajnim državnim utjecajem. U drugoj polovici 1990-ih kritika je bila usmjerena na autoritarne tendencije vlasti, ograničavanje slobode medija te spor napredak u jačanju vladavine prava. Tek nakon Tuđmanove smrti 1999. i promjene vlasti 2000.

Hrvatska je ubrzala reforme usmjerene na jačanje demokratskih institucija i integraciju u europske i međunarodne strukture.

Obrazovni sustav doživio je promjene jer je sadržaj vezan uz jugoslavenski identitet uklonjen iz školskih kurikuluma te, prilagođen novim političkim i društveno-ekonomskim uvjetima, zamijenjen hrvatskom kulturom i poviješću.

Uz političke promjene, Hrvatska je doživjela duboku ekonomsku transformaciju. Tranzicija iz socijalističkog planskog gospodarstva u tržišno gospodarstvo, i iz društvenog vlasništva u privatno vlasništvo, bio je težak i bolan proces. Za razliku od ostalih istočnoeuropskih država u kojima je postojalo državno vlasništvo, u Hrvatskoj su do 1990. gotovo sva poduzeća bila u društvenom vlasništvu (uz prisutnost radničkog samoupravljanja). U tranziciji dio imovine prešao je u državno vlasništvo, a ostatak je privatiziran. Proces privatizacije bio je praćen brojnim nepravilnostima i kontroverzama. Tranzicija je rezultirala drastičnim padom industrijske proizvodnje, gubitkom tržišta, sporim stjecanjem novih tržišta, snažnim porastom nezaposlenosti, osiromašenjem velikog dijela stanovništva, socijalnom nesigurnošću i društvenim raslojavanjem. Ratna razaranja dodatno su pogoršala ekonomsku situaciju, usporila razvoj i povećala nacionalni dug.

Milan Ivanović i Željko Rogina svjedočili su o životu prije demokratskih promjena, ali i o događajima koji su se odvijali tijekom i nakon njih, kritički se osvrćući na ono čemu su svjedočili. Željko Rogina bio je aktivni sudionik rata, a Milan je bio uključen u proces reintegracije. Kao dijete, Tünde Šipoš Živić pozdravila je demokratske promjene početkom 90-ih. Ona dijeli sjećanja svojih roditelja. Međutim, tijekom rata ostala je sa svojom obitelji na području pod kontrolom Srba i svjedočila novoj nedemokraciji, ali i o mirnoj reintegraciji koja je uslijedila, a s njom i demokratskim promjenama koje je doživjela.

Češka

Autor: Bohumil Melichar

Godine 1938. Čehoslovačka je podlegla pritisku agresivne politike njemačkog nacizma. Nakon što su njezini čelnici potpisali Münchenski sporazum, ne samo da su predali pogranična područja s njemačkom manjinom Trećem Reichu, već su se i odrekli sloboda parlamentarne demokracije. U proljeće 1939. Wehrmacht je konačno okupirao cijeli teritorij, a Slovačka je uspostavljena kao neovisna država s konzervativnom fašističkom vladom odanom Berlinu. Šest godina nacističke okupacije bilo je popraćeno materijalnom oskudicom, zastrašivanjem nacionalne elite i terorom protiv demokratskog i komunističkog otpora. Židovska je manjina bila meta genocida i praktički je prestala postojati. Ratne operacije završile su u svibnju 1945. Prag je okupirala Crvena armija, a predsjednik Beneš i predsjednik Komunističke partije Klement Gottwald vratili su se u domovinu. Spontani bijes koji je pozivao na poslijeratnu odmazdu podržao je prisilno protjerivanje njemačke manjine iz pograničnih područja.

Lijeve i središnje političke stranke udružile su se u tzv. Narodnu frontu, koju su postupno preuzeli komunisti uz sovjetsku podršku i od 1948. počeli uspostavljati diktaturu po uzoru na Staljina. Ne samo da su velika poduzeća nacionalizirana, već su i mali obrti i mala obiteljska gospodarstva prisilno kolektivizirana. Disidentima, koji su ovaj proces vidjeli kao krađu, suđeno je zajedno s članovima političke oporbe u montiranim procesima, bili su pogubljeni ili zatvoreni u radne logore. Nekonformistički su umjetnici i intelektualci ili crkveni vođe također bili meta državnog terora. Ostali građani radili su i živjeli u ekonomiji kontroliranoj iz jednog središta koja je favorizirala razvoj teške industrije i inženjerstva ispred potreba običnih potrošača. Nakon Staljinove smrti, otvorila se mogućnost reformiranja socijalizma. Veća sloboda za intelektualce dovela je do nastanka generacije koja je bila kritična ne samo prema nasilnim ekscesima staljinizma, već je i pozivala na veći stupanj demokracije, otvorenosti i slobode u svim sferama života.

Eksperiment je socijalizma s ljudskim licem u Pragu ugušila okupacija vojske Varšavskog pakta u kolovozu 1968. Tenkovske trupe zauzele su cijelu zemlju, a nakon reformističkog krila u Komunističkoj partiji, vlast su preuzeli zagovornici nedemokratske verzije socijalizma. Sovjetski su vojnici izgradili stalnu bazu blizu Praga i ostali tamo do 1991., a u Komunističkoj partiji i na svim višim razinama u svim institucijama provedene su čistke. Za nezadovoljne pojedince, neslaganje s ovom situacijom značilo je ne samo kraj njihovog profesionalnog života, već i uznemiravanje tajne policije, ne samo njih samih već i njihovih obitelji. Nasuprot tome, pristanak je mogao poboljšati karijerne mogućnosti i otvoriti mogućnost sudjelovanja u porastu životnog standarda koji je nova vlada obećala. Zaista, komunisti nedemokratske skupine pozivali su na smirivanje i obnovu "normalnog života" (era 1970-ih i 1980-ih u Čehoslovačkoj naziva se "normalizacija"). U zamjenu za formalnu lojalnost, običnim građanima nudili su ugodan život u kojem nezaposlenost ne postoji, zdravstvena zaštita i obrazovanje bili su zajamčeni i plaćala ih je država, porodični dopust produžen je na tri godine, a provodila se i masovna izgradnja stanova. Samo su neki intelektualci, vjerski autoriteti ili bivši političari odbacili miran obiteljski život proveden u radu, gledanju TV-a, bavljenju sportom i boravku u vikendici izvan gradova. Godine 1977. osnovali su disidentsko udruženje Povelja 77, koje je kritiziralo kršenje osnovnih ljudskih prava koje je provodio komunistički režim.

Dok je disidentstvo slabjelo pod intenzivnim pritiskom Državne sigurnosti, nepisani sporazum između većine građana i Komunističke partije o šutnji u zamjenu za materijalnu dobrobit, doveden je u pitanje 1980-ih. Mlada generacija, koja nije izravno doživjela siromaštvo Velike depresije 1930-ih, borbe Drugog svjetskog rata, staljinističke procese ili pokušaj reforme sustava 1960-ih, počela je zahtijevati ne samo slobodu govora, već i, što je važnije, zasljepljujući zapadni konzumerizam koji su poznavali unatoč Željeznoj zavjesi. Životni standard sporo je rastao, a mlada generacija bila je frustrirana ne samo nemogućnošću da se definira protiv političkog sustava, već i činjenicom da je morala čekati da im se dodijeli stan, da kupe dobar stroj za pranje rublja, automobil ili čak bicikl. Sredinom 1980-ih, u SSSR-u je pokrenut ponovni pokušaj reforme socijalizma, a kao rezultat toga, u Pragu se otvorila rasprava o načelima demokracije, otvorenosti i budućim ciljevima društva. Ali to je dovelo do preispitivanja samih temelja socijalističkog ustroja.

Nekoliko mjeseci nakon što je uzbuđena gomila srušila Berlinski zid i Istočni se blok počeo raspadati, studentske je demonstracije u Pragu policija nasilno ugušila. Val otpora brutalnom gušenju doveo je do prosvjeda širom zemlje, generalnog štrajka i zahtjeva za političkim pluralizmom. Studentska zajednica u Pragu osnovala je Građanski forum kako bi obnovila nastojanja Povelje 77 da uspostavi dijalog s vladom. U Slovačkoj je osnovana slična organizacija pod nazivom Javnost protiv nasilja. Václav Havel, osnivački član Povelje 77, postao je vođa sada vrlo aktivne oporbe. Raspad socijalističke diktature dogodio se vrlo brzo, a u prosincu 1989. Havel je preuzeo predsjedničku ulogu. Slično tome, spremnost kritičara politike Komunističke partije da djeluju zajedno bila je kratkotrajna. U siječnju 1991., Građanski se forum raspao nakon što je ostvario uvjerljivu pobjedu na prvim demokratskim izborima. Tijekom 1990-ih oblikovao se politički spektar, podijeljen na lijeve i desne stranke, što je bilo tipično za parlamentarne demokracije na Zapadu. Istovremeno dok se građanski pokret za promicanje demokracije protiv diktature Komunističke partije raspadao, događao se i nacionalni rascjep države. Godine 1992., nakon dvije godine stalnih napetosti između Praga i Bratislave oko postrevolucionarnog rješenja, čelnici najuspješnijih političkih stranaka na slovačkoj i češkoj sceni dogovorili su se o administrativnoj podjeli zemlje. Stvorene su dvije neovisne države, Češka i Slovačka.

Ključna figura u ovoj transformaciji bio je predsjednik novoosnovane Građanske demokratske stranke, Václav Klaus, koji je kao premijer zagovarao brzu privatizaciju državnih poduzeća i prijelaz cijelog društva na tržišnu ekonomiju u roku od nekoliko godina. Ova "šok terapija" donijela je ne samo brze rezultate, već i socijalnu nesigurnost povezanu s korupcijom, propadanjem mnogih tvornica koje su se tijekom socijalizma smatrale primjerom nacionalne ekonomije i povećanjem nezaposlenosti. Sredinom 1990-ih početna masovna javna podrška ovoj politici počela je biti osporavana spoznajom da zapadni konzumerizam nije automatski dostupan svima. Godine 1996. socijaldemokracija je uspjela, a demokratska je ljevica reintegrirana u sustav političke glavne struje, tvoreći protutežu neoliberalizmu tvoraca privatizacijske sheme. Proces češke tranzicije između demokracije i diktature završio je raspisivanjem referenduma o pristupanju Europskoj uniji 2003. godine, o čemu su simbolično odlučili Václav Klaus, političar odgovoran za događaje prvih godina transformacije te tadašnji predsjednik države i predsjednik Socijaldemokratske stranke te premijer Vladimír Špidla.

Životi svih triju svjedoka - Jiříja Zajica, Michaela Bedrníkové i Lucie Bartosove - bili su pod snažnim utjecajem Baršunaste revolucije. Njihovi životi pod socijalističkom diktaturom promijenili su se gotovo preko noći, doživljavajući kaotično i slobodno doba 1990-ih, u kojem su češko i slovačko društvo tražili novi identitet. Dok je Jiří Zajíc doživio Praško proljeće kao srednjoškolac, kojeg je kasnija represija spriječila da studira željeno područje zbog vjerskih i političkih uvjerenja, Lucia Bartošová i Michaela Bedrníková pripadaju generaciji studentskih aktivista Baršunaste revolucije rođenih 1970-ih. Prvo dvoje svjedoka pripadali su paralelnim društvenim strukturama, u ovom slučaju katoličkoj i protestantskoj crkvi, dok su Lucia Bartošová i njezina obitelj živjeli život koji je većina ljudi u Čehoslovačkoj zamišljala kao "normalan". Svi su bili aktivno uključeni u prosvjede u jesen 1989. i u izgradnju postrevolucionarnog društva.

Grčka

Autorice: Vassiliki Sakka, Maria Fragoulaki

Život prije diktature

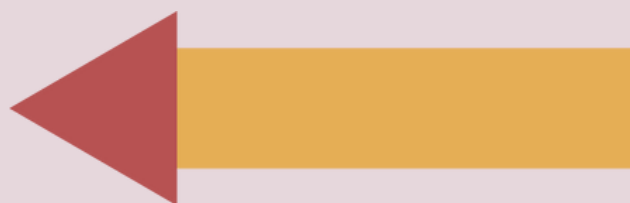
Završetak Građanskog rata (1946. – 1949.) godine 1949. nije donio političku stabilnost Grčkoj. Naprotiv, sve do 1967., kada je nametnuta Hunta (diktatura pukovnika), cjelokupna politička klima bila je nestabilna i pripremala je teren za ustavnu aberaciju. Ustav je predviđao vladajuću demokraciju, uz snažno uplitanje kralja i česte promjene vlasti. Desničarske stranke učvrstile su se u politici. Tipično, stranka Nacionalne radikalne unije (ERE), predvođena Konstantinom Karamanlisom, koji je bio premijer od 1955. do 1963., postavila se kao antikomunistička progresivna unija svih snaga političke desnice, dok je Komunistička partija bila zabranjena. Djelovali su vojni sudovi, a progoni ljevičara, deportacije, zatvaranja, zatočeništva u logorima i pogubljenja bili su nametnuti. Simbolično je bilo pogubljenje Nikosa Belogiannisa i još trojice pod lažnom optužbom za špijunažu već dvije i pol godine nakon službenog završetka građanskog rata, unatoč međunarodnoj mobilizaciji za njihove živote.

Godine 1951. osnovana je EDA (Ujedinjena demokratska ljevica) kao koalicija ljevičarskih stranaka, koja je na izborima 1958. postala službena oporba, što je pokrenulo niz represivnih mjera protiv ljevičara diljem zemlje. Prijevremeni izbori, obilježeni nasiljem i prevarom, održani su 1961. godine. Koalicija konzervativnih centrističkih stranaka pod vodstvom Georgiosa Papandreoua (Unija centra) pojavljuje se kao oporba. Ona osporava rezultat izbora i proglašava takozvanu "nepriznatu borbu". Do 1964., kada je Unija centra postala vodeća stranka na izborima i Georgios Papandreou postao premijer, trajala su dugotrajna politička previranja, uz snažno uplitanje kraljevske obitelji. Vrhunac je bilo ubojstvo Grigorisa Lambrakisa 1963., člana EDA-e i globalnog pokreta za mir i razoružanje, u prometnoj nesreći koju su inscenirali visoki policijski časnici. Vladavina državom Unije centra prekinuta je u srpnju 1965. odlaskom njezinih zastupnika (tzv. Apostazija ili Ioulia). Uslijedilo je razdoblje velikih nemira i političke krize, s čestim promjenama vlasti i prevladavanjem političkog nasilja.

Politička anomalija kulminirala je 21. travnja 1967. državnim udarom skupine prisegnutih vojnih časnika koji su nametnuli diktaturu ("Hunta pukovnika"). Diktatorski režim ukinuo je demokratske institucije, nametnuo ograničenja slobode tiska, govora i okupljanja, a postojala je stroga kontrola obrazovanja i sindikalnih aktivnosti. Obrazovanje je bilo kontrolirano, s naglaskom na nacionalističku propagandu. Obiteljski život bio je konzervativan, orijentiran na tradicionalno podijeljene rodne uloge. U svakodnevnom životu, građani su se suočavali s ograničenjima slobode izražavanja i političke aktivnosti. Cenzura je bila intenzivna, a oni koji su se protivili režimu riskirali su uhićenje, mučenje ili progonstvo, što je obilježilo cijelo razdoblje diktature. Sva tri dostupna grčka svjedočanstva potvrđuju ograničavanje sloboda i posljedičnu klimu nesigurnosti i diskriminacije prema nekonformističkim građanima, posebice prema pripadnicima ljevice.

Tranzicija

Dana 24. srpnja 1974. godine Konstantin Karamanlis pozvan je iz Pariza da preuzme vladu države. Karamanlis je formirao vladu nacionalnog jedinstva i poduzeo korake za obnovu demokracije. Stabilizirao je političku situaciju, vraćajući osobne slobode i nastojao demilitarizirati politiku, istovremeno legitimizirajući Komunističku partiju Grčke, koja je sudjelovala na prvim slobodnim izborima u studenom 1974., na kojima je pobijedila novoosnovana stranka Nova demokracija pod vodstvom Karamanlisa. Dana 8. prosinca 1974. održan je referendum o ustavu, koji je doveo do ukidanja monarhije jer se velika većina Grka opredijelila za neograničenu demokraciju. Novi demokratski ustav iz 1975. jamčio je ljudska prava, parlamentarizam i podjelu vlasti. Sva tri dostupna grčka svjedočanstva naglašavaju "entuzijazam" s kojim je veliki dio stanovništva dočekao razdoblje nakon neovisnosti, očekujući "slobode". Počinjalo je doba intenzivne "politizacije" za "promjenu" - poboljšanje svijeta. "Bilo je to stvarno ludilo, ne zaboravljam zvuk, zvuk, atmosferu, olakšanje koje ne možete ni zamisliti, ekstazu, ekstazu svijeta."

Demokracija ("Metapolitefsi")

Od 1974. do 1981. političkim životom dominirala je desničarska stranka Nova demokracija, dok je 1981. Panhelenski socijalistički pokret (PASOK) pod vodstvom Andreasa Papandreoua pobijedio na izborima, dovodeći lijevi centar na vlast i fokusirajući se na društvene reforme. Od tada je zemlja doživjela relativnu političku stabilnost i demokratsku promjenu vlasti, dok je prijetnja vojne intervencije uklonjena. Društvena prava ojačana su reformama rada, socijalne skrbi i obrazovanja. U svakodnevnom su životu političke slobode u potpunosti vraćene, a sindikati i političke organizacije su se razvijali. Veća prava žena i manjina ugrađena su u zakon. Obrazovanje je postalo dostupnije i modernizirano prema tadašnjim standardima, s ciljem rješavanja nejednakosti. Grčki su građani polagali nade u ekonomski prosperitet i društveni napredak, posebno nakon ulaska države u Europsku ekonomsku zajednicu (EEZ) 1981. godine. Općenito, ovo je razdoblje popraćeno snažnim osjećajem promjene i poboljšanja životnih uvjeta, s građanima koji su željeli sudjelovati u političkom i društvenom životu, iako je u nekoliko slučajeva bilo određenih zastoja, razočaranja i frustracija.

Od 1989. do 2009. prevladavala je stabilnost i dosljednost u političkom životu, unatoč raznim skandalima. Od 2010. godine Grčka se suočila s teškom financijskom i društveno-političkom krizom nakon državnog bankrota i nametanja strogih financijskih ograničenja od strane MMF-a i Izvršnog odbora. Previranja, društveni i politički nemiri, demonstracije i pogoršanje životnih uvjeta, uz nezaposlenost i odljev mozgova, označili su kraj Metapolitefsija. Javno nezadovoljstvo dovelo je do promjene vlasti 2015., kada je prvi put čista ljevičarska stranka pobijedila na izborima i formirala vladu (do 2019.), iako nije mogla izbjeći još jedan memorandum i oštre mjere.

Litva

Autorica: Sandra Gaučiūtė

Život prije demokracije

Prije demokracije, Litva je prošla kroz različite političke sustave vlasti.

- 16. veljače 1918. – Litva je proglasila neovisnost od Njemačke.
- 15. lipnja 1940. – Sovjetski Savez okupirao je Litvu.
- Lipanj 1941. – masovne deportacije u Sibir.
- 1941.-1944. – Njemačka je napala SSSR, prisiljavajući Sovjete na povlačenje. Uslijedila je nacistička okupacija i holokaust, pri čemu je ubijeno 90-95% litvanskih Židova.
- 1944.-1990. – Druga sovjetska okupacija.

Tijekom sovjetske okupacije, osobne slobode u Litvi bile su značajno ograničene. Cenzura je bila raširena, kontrolirajući tisak i političku oporbu. Sloboda govora također je bila ograničena jer je svaka kritika vlade, temeljene na jednostranačkom sustavu, bila kažnjavana. Privatizacija je ukinuta, što je dovelo do nacionalizacije zemlje, poduzeća i imovine. Kolektivizacija je dovela do konfiskacije privatne zemlje i prisilnog uključivanja seljaka u kolektivne farme, a oni koji su pružali otpor deportirani su u Sibir. Sovjetski režim restrukturirao je obrazovanje, uvodeći obvezno školovanje i integrirajući ga u komunistički ideološki sustav.

Uslijedio je ciljani teror protiv Crkve, što je rezultiralo zatvaranjem crkava i značajnim ograničenjima vjerskih sloboda. Sovjetski režim aktivno je ograničavao vjerske prakse.

KGB (sovjetska tajna policija) djelovao je kao glavna sigurnosna agencija Sovjetskog saveza od 1954. do 1991. Međutim, njegovi prethodnici, poput NKVD-a, već su provodili masovne represije, deportacije i pogubljenja u Litvi od 1940. godine. KGB je suzbijao političko neslaganje, nadzirao građane i ciljao one koji su se protivili režimu. Provodio je uhićenja, ispitivanja, mučenja i iznuđivao priznanja. Zatvorenici su suočavani s brutalnim uvjetima, psihološkim pritiskom,

radnim logorima i pogubljenjima. Mnogi su deportirani u Sibir, gdje su trpjeli ekstremne teškoće. Tijekom sovjetske okupacije Litve (1940.-1990.), procjenjuje se da je od 50 do 70 tisuća ljudi ubijeno zbog masovnih pogubljenja, deportacija, radnih logora i političke represije.

Značajni događaji

Deportacije (1940-ih i 1950-ih): Tijekom sovjetske okupacije, SSSR je provodio masovne deportacije Litvanaca u Sibir i druga udaljena područja kako bi uklonio otpor i suzbio nacionalizam. Ljudi su deportirani u vagonima za životinje, a neki od njih nikada nisu ni stigli do mjesta deportacije.

- Lipanj 1941.: Prvi veliki val deportirao je 17 500 ljudi, uključujući bivšeg litvanskog predsjednika Aleksandra Stulginskisa, vladine dužnosnike, učitelje, intelektualce, seljake i svećenike.
- Svibanj 1948.: Deportirane 40 002 osobe.
- Ožujak 1949.: Deportirano 33 736 osoba.
- Listopad 1951.: Deportirano 16 150 osoba.

Mnogi deportirani, uključujući djecu, poslani su u surove radne logore u Irkutsk, Altaj i u blizinu Arktičkog oceana, gdje su mnogi stradali.

Litvanski oružani otpor (Partizanski rat) (1944. – 1953.): Nakon Drugog svjetskog rata, Litvanci su pokrenuli oružani pokret otpora protiv sovjetske okupacije. To je bio najduži gerilski rat u Europi, koji je trajao gotovo cijelo desetljeće. Smatra se kako je između 40 i 50 tisuća boraca sudjelovalo u partizanskoj borbi u Litvi. Raznolik raspon ljudi bio je uključen u ovaj rat, ali većina partizana bili su mladi, između 18 i 30 godina.

U Litvi su partizanske skupine često bile organizirane u manje strukture na temelju područja djelovanja. Savez litvanskih boraca za slobodu (ULFF) osnovan je 1949. godine, s Jonasom Žemaitisom-Vytautasom kao vođom. Sovjetske okupatori odgovorili su oštro, primjenjujući intenzivnu represiju, masovna uhićenja, ubojstva i nasilje nad partizanima i njihovim pristalicama. Procjenjuje se da je tijekom partizanske borbe ubijeno 30 tisuća litvanskih partizana i njihovih pristalica.

Kronika Katoličke crkve (1972. – 1989.):

Kronika Katoličke crkve u Litvi bila je samizdat koja je izlazila od 1972. do 1989., dokumentirajući kršenja ljudskih prava, progon vjernika i represiju nad svećenstvom i javnim ličnostima koje je provodila sovjetska vlada. Postala je

jedna od najznačajnijih disidentskih publikacija u Litvi, razotkrivajući sovjetske zločine i privlačeći međunarodnu pozornost na borbu države za vjersku i nacionalnu slobodu.

Kroniku je pokrenuo otac Sigitas Tamkevičius te se tiskala i distribuirala u potpunoj tajnosti, predstavljajući veliku prijetnju režimu. Mnogi njezini suradnici, uključujući Sigitasa Tamkevičiausa, Alfonsasa Svarinskasa, Jonasa Borutu i Nijolė Sadūnaitė bili su uhićeni, zatvoreni ili prognani. Kronika je odigrala ključnu ulogu u poticanju otpora među Litvancima. Pokazala je da se sovjetskom sustavu može pružiti otpor i da je želja za vjerskom i nacionalnom slobodom ostala snažna.

Prijelaz na demokraciju

Prijelaz Litve iz sovjetske republike u neovisnu demokratsku državu (1988. – 1990.) bio je izazovan proces, obilježen političkom borbom, međunarodnom diplomacijom i masovnim demonstracijama.

- 3. lipnja 1988.: Osnovan je pokret Sajūdis koji je zagovarao litvansku neovisnost.
- 23. kolovoza 1989.: Baltički put, 600 km dug ljudski lanac, simbolizirao je baltičko jedinstvo protiv sovjetske okupacije.
- 24. veljače 1990.: Litva je održala slobodne izbore, a Sajūdis je osvojio većinu u Vrhovnom sovjetu.
- 11. ožujka 1990.: Proglašen je Akt o ponovnom uspostavljanju države Litve kojim je vraćena neovisnost.
- 13. siječnja 1991.: Sovjetska vojna agresija u Vilnius (Siječanjski događaji).

Značajni događaji

Rock marš (lit. Roko Maršas): Rock marš bio je niz glazbenih festivala i političkih demonstracija održanih u Litvi između 1987. i 1989. godine. Ovi događaji bili su ključni za širenje Sajūdisovih ideja i litvanskog pokreta za neovisnost te pokretanje mladih protiv sovjetske vladavine. Koncerti su uključivali domoljubne pjesme i govore o budućnosti Litve, neovisnosti i nacionalnom identitetu. Jedan od najvećih skupova Rock marša održan je 1988. godine, privukavši 100 tisuća ljudi u park Vingis u Vilnius. Događaj je pozivao na legalizaciju litvanskih nacionalnih simbola, poput trobojnice i nacionalne himne.

Rock bend „Duck“ na pozornici tijekom prvog „Rock marša“. Vilnius, Litva, 1987. Fotograf Raimondas Urbakavičius. Nacionalni muzej Litve.

Baltički put (Baltički lanac): Baltički put (poznat i kao Baltički lanac) bio je mirna politička demonstracija održana 23. kolovoza 1989., kada je približno 2 milijuna ljudi iz Litve, Latvije i Estonije spojilo ruke kako bi oblikovali 600 kilometara (370 milja) dug ljudski lanac preko triju baltičkih država, od Vilniusa (Litva) do Tallinna (Estonija), prolazeći kroz Rigu (Latvija). Ovaj događaj bio je snažan simbol otpora protiv sovjetske vladavine i poziv na neovisnost. Baltički put održan je na 50. godišnjicu pakta Molotov-Ribbentrop (23. kolovoza 1939.), tajnog sporazuma između nacističke Njemačke i Sovjetskog Saveza koji je doveo do okupacije baltičkih država 1940. godine. Prosvjednici su zahtijevali da Sovjetski Savez prizna nezakonitost Pakta i vrati baltičku neovisnost. Koristeći radijske prijenose i novine, organizatori su uputili ljude na okupljanje na određenim točkama duž puta. Unatoč ograničenim komunikacijskim alatima, odaziv je bio ogroman, pokazujući snažno nacionalno jedinstvo. Godine 2009. Baltički put dodan je UNESCO-vom Registru Sjećanja svijeta, prepoznajući njegov značaj za demokraciju i ljudska prava.

Baltički put, 23. kolovoza 1989. / Kusurija, CC BY-SA 3.0 <<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>>, via Wikimedia Commons

11. ožujka 1990. - Akt o ponovnom uspostavljanju države Litve: Nakon osnivanja Sajūdis pokreta 1988. godine, litvansko društvo sve je glasnije zahtijevalo neovisnost od SSSR-a. Baltički put 1989. ukazao je na je jedinstvo Litve, Latvije i Estonije u suprotstavljanju sovjetskoj vladavini. Godine 1989. Savez je dopustio ograničenu samoupravu baltičkim državama, ali Litva je težila punoj suverenosti. Na izborima u veljači 1990. Sajūdis je osigurao većinu u Vrhovnom sudu. Dana 11. ožujka 1990., litvanski Vrhovni sud usvojio je Akt o ponovnom uspostavljanju države Litve. Akt je proglasio da Litva obnavlja svoju neovisnost na temelju deklaracije iz 1918. godine, što je učinilo sovjetske zakone neprimjenjivima u Litvi. Vytautas Landsbergis, vođa Sajūdisa, izabran je za predsjednika Vrhovnog vijeća, postavši prvi litvanski šef države. SSSR je proglasio akt o neovisnosti nezakonitim i nametnuo ekonomske sankcije. U travnju 1990. SSSR je prekinuo opskrbu naftom i plinom Litvi, pokušavajući paralizirati njezinu ekonomiju.

13. siječnja 1991. - Siječnanjski događaji u Vilniusu: Kada ekonomski pritisak nije uspio prisiliti Litvu da se vrati pod sovjetsku kontrolu, SSSR je pribjegao vojnoj agresiji u siječnju 1991. Cilj je bio svrgnuti litvansku vladu i vratiti sovjetsku vlast. Dana 12. siječnja sovjetske snage zauzele su Press house u Vilnius, a 13. siječnja sovjetski tenkovi i trupe napali su TV toranj u Vilnius, ključno komunikacijsko mjesto. Tisuće građana okupilo se oko zgrade Vrhovnog vijeća kako bi zaštitili novoizabranu neovisnu vladu, javni otpor ostao je snažan te je sovjetski plan propao. Unatoč tome, braneći litvansku neovisnost ubijeno je 14 civila, a preko 700 ozlijeđeno. Nakon ovih događaja, međunarodna osuda sovjetske agresije ojačala je globalnu podršku Litvi.

1991 – Sovjetske trupe zauzele su TV toranj te zgradu Litavskog radija i televizije u Vilnius. Fotografija: Andrius Petrulevičius. Nacionalni muzej Litve.

Demokracija

Litva je danas otporna, progresivna i prema van orijentirana demokracija koja balansira gospodarski rast s društvenim izazovima i nacionalnom sigurnošću.

Važni datumi:

- 11. veljače 1991.: Prva strana država na Zapadu, Island, priznaje neovisnost Litve.
- 29. srpnja 1991.: Sovjetski Savez službeno priznaje neovisnost Litve.
- Listopad i studeni 1992.: Prvi slobodni izbori u neovisnoj Litvi kada su Litvanci glasali za Seimas (parlament) i novi ustav.
- 14. veljače 1993.: Prvi predsjednički izbori Republike Litve nakon obnove neovisnosti. Algirdas Brazauskas postao je prvi izabrani predsjednik Litve.
- 1992.: Usvojen je novi demokratski Ustav.
- 2004.: Litva se pridružila NATO-u i Europskoj uniji.
- 2015.: Litva je usvojila euro kao svoju nacionalnu valutu.

Rane godine demokracije bile su obilježene političkom nestabilnošću i ekonomskim teškoćama (početkom 1990-ih bilo je ekonomskih kriza, visoke inflacije i nezaposlenosti), zbog prijelaza s planske ekonomije sovjetskog sustava na tržišnu ekonomiju te društvenih prilagodbi. Litva je usvojila polupredsjedničku demokraciju u kojoj Seimas (parlament) i predsjednik dijele upravljanje.

Od neovisnosti, pojavile su se razne političke stranke, uz izmjenu vlasti između konzervativaca, socijaldemokrata i liberalnih stranaka.

Korak po korak, Litva je reformirala svoj pravni sustav kako bi se uskladila s europskim demokratskim standardima. Novi ustav usvojen je 1992., jamčeći ljudska prava, slobodne izbore i višestranački sustav. Reforme su ojačale pravosudni sustav, osiguravajući neovisnost od političkog utjecaja.

Tijekom sovjetske vladavine, svakodnevni život bio je strogo kontroliran, s ograničenim slobodama i nedostatkom potrošačke robe. U demokraciji su ljudi dobili pristup slobodnom tržišnom gospodarstvu, povećanim mogućnostima zapošljavanja i većim individualnim pravima. Kvaliteta života značajno je poboljšana, posebno nakon što se Litva pridružila EU, što je omogućilo slobodno kretanje Europom.

U ovom trenutku, Litva se preobrazila u jedno od najbrže rastućih gospodarstava u EU, ističući se u IT-u, financijskog tehnologiji, biotehnologiji i logistici. Vilnius je postao regionalno središte za razvojne tvrtke (startupove), privlačeći međunarodne investicije. Modernizirano je zdravstvo, obrazovanje i javne usluge, a Litva je visoko rangirana na Indeksu ljudskog razvoja (HDI). U kulturnom smislu, Litva balansira između povijesnog nasljeđa i globalizacije. Sloboda vjeroispovijesti u potpunosti je zaštićena te ljudi mogu otvoreno prakticirati vjeru bez uplitanja države. Sloboda je tiska jaka, a neovisni mediji aktivno istražuju korupciju i politička pitanja. Zbog svog zemljopisnog položaja, Litva ima ključnu ulogu u regionalnoj sigurnosti kao zaštitnica vanjskih granica EU-a. nakon ruske invazije na Ukrajinu, Litva je pružila vojnu i humanitarnu pomoć, donoseći stroge sankcije protiv Rusije i Bjelorusije.

Unatoč napretku, Litva se suočava s rastućim demokratskim izazovima. Politička polarizacija, pad povjerenja u institucije i zabrinutost o neovisnosti pravosuđa i dalje je prisutno. Nacionalna je sigurnost u sve većem fokusu. Sloboda je govora zaštićena, ali izazovi proizlaze iz govora mržnje, dezinformacija i uznemiravanja na internetu, čime su ponekad testirane granice izražavanja. Iako je Litva visoko rangirana u slobodi medija, novinari su suočeni s rastućim pritiskom dezinformacija, propagande i kibernetičkih napada iz Rusije i Bjelorusije.

Godine 2021. Litva se suočila s hibridnim napadom iz Bjelorusije, što je izazvalo migracijsku krizu jer je velik broj ilegalnih migranata potisnut na teritorij Litve. Ovaj je događaj razotkrio slabosti u sigurnosti granica i azila, što je dovelo do strožih migracijskih kontrola. Kao meta ruskoga utjecaja, Litva mora ojačati demokratsku otpornost suprotstavljanjem propagandi, osiguranjem izbora i povećanjem svijesti javnosti. Jačanje energetske sigurnosti, vojne spremnosti i NATO partnerstva ostaje glavni prioritet u očuvanju demokracije.

U kontekstu demokratskog razvoja pitanje ljudskih prava ostaje područje koje je potrebno poboljšati. Litavsko je društvo još uvijek zatvoreno, a zakonodavstvo nepovoljno za određene skupine. U državi su prisutne visoke razine rodne nejednakosti, gospodarske i društvene isključenosti, zločina iz mržnje te ograničenih LGBTQ+ prava.

Poljska

Autorica: Weronika Czyżewska-Poncyłjusz

Uspostava komunističkog režima u Poljskoj bila je rezultat Jaltске konferencije i spuštanja Željezne zavjese - granice koja je razdvajala sfere utjecaja dviju suprotstavljenih strana Hladnog rata. Poljska je pala pod utjecaj Sovjetskog Saveza i bila prisiljena usvojiti komunizam kao politički sustav. I unutarnja i vanjska politika Narodne Republike Poljske (službeni naziv zemlje od 1952.) ovisile su o Sovjetskom Savezu. Vlast je držala Poljska ujedinjena radnička partija (PZPR), a njezin predsjednik, nazvan prvi tajnik, bio je osoba najviše funkcije u državi. Komunistička partija vršila je kontrolu nad administracijom, gospodarstvom, medijima, obrazovanjem i svim ostalim domenama društvenog života. Korišten je teror i propaganda. Jedno od sredstava korištenih konsolidacije i održavanje komunističke vlasti, krivotvorenja stvarnosti i gušenja pobune bila je sveobuhvatna cenzura. Gospodarstvo se temeljilo na načelima centraliziranog planiranja, što je značilo odmak od slobodnotržišnih ekonomskih mehanizama.

Stalna ekonomska stagnacija, nestašice u opskrbi osnovnim dobrima, nedostatak političke slobode i slobodnih medija, protucrkvena propaganda i represije, kao i česta zlouporaba vlasti političkih elita obilježili su komunističko razdoblje velikim društvenim nemirima i prosvjedima koje su vlasti uvijek brutalno gušile. Masovni prosvjedi 1956., 1968., 1970. i 1976. nisu donijeli nikakve rezultate, osim taktičkih ustupaka uzastopnih vođa Poljske ujedinjene radničke partije. Međutim, otpor društva značio je da je Poljska bila jedina zemlja u sovjetskom bloku u kojoj je Katolička crkva zadržala svoju neovisnost i koja nije uspjela kolektivizirati poljoprivredu.

Sredinom 1970-ih ekonomska je kriza rasla, a nestašice osnovnih proizvoda polako su postajale svakodnevna pojava. Akcija na prijelazu 1975. i 1976. godine za promjenom ustava (između ostalog, u njega je uključena "vodeća uloga" komunističke partije i "jačanje prijateljstva i suradnje" sa Sovjetskim Savezom) dovela je do oživljavanja oporbenih krugova. Nakon radničkih prosvjeda u lipnju 1976., počele su se osnivati brojne oporbene organizacije, među kojima je

vodeću ulogu imao Odbor za radničku obranu (osnovan u rujnu 1976.) i Pokret za obranu ljudskih i građanskih prava (ožujak 1977.). Godine 1977. ubojstvo 23-godišnjeg antikomunističkog aktivista (Stanislav Pyjas), najvjerojatnije po nalogu sigurnosnih službi, potaknulo je studente diljem zemlje i dovelo do osnivanja neovisnih studentskih organizacija. Sustav ilegalnog obrazovanja institucionaliziran je 1978. kada je stvoreno Udruženje za akademske studije. Ono je nudilo prikriveno podučavanje alternativne povijesti, književnosti, filozofije, sociologije i gospodarstva u privatnim stanovima i crkvenim zgradama. Podzemni oporbeni tisak također je cvjetao, a do kraja 1979. imao je više od 400 različitih publikacija i periodičnih izdanja.

Dana 16. listopada 1978. poljski kardinal Karol Wojtyła postao je novi papa, uzevši ime Ivan Pavao II. Ovaj događaj probudio je velike nade, koje su ojačane tijekom papina prvog hodočašća u domovinu u lipnju 1979. godine.

Nezapamćen val štrajkova izbio je u ljeto 1980., a uključivao sve društvene skupine i sve regije u Poljskoj. Počevši od gđanjskog brodogradilišta pod vodstvom Lecha Walese, tvorničkog električara, i brzo se šireći na druga radna mjesta, radnici su organizirali slobodni sindikat nazvan Solidarność ("Solidarnost"). Kada je vlada popustila zahtjevima Solidarnosti i dopustila legalizaciju Solidarnosti u rujnu 1980. - prvi legalni slobodni sindikat u komunističkoj srednjoj i istočnoj Europi - službeno članstvo pokreta naraslo je u nekoliko tjedana na gotovo 10 milijuna ljudi: 80% državnih zaposlenika, uključujući članove komunističke partije, pridružilo se novom legaliziranom sindikatu. Ugroženi opsegom i tempom rastuće oporbe i u strahu od moguće sovjetske vojne intervencije (iako povjesničari do danas spore je li takva intervencija bila moguća ili vjerojatna), čelnici poljske vojske odlučile su 13. prosinca 1981. uvesti izvanredno stanje. Posljedično, stotine vođa Solidarnosti su uhićene i pritvorene, a sve legalne oporbene organizacije ukinute. Međutim, proglašenjem ratnog stanja komunistička vlada nije uspjelo postići svoje ciljeve. Oporbeni pokret, iako oslabljen, preživio je i reorganizirao se u ilegali. Uhićene vođe zamijenile su aktivistice koje su izbjegle pritvor te brojne organizatorice, koje su u odsutnosti svojih uhićenih muških kolega, preuzele vodeće pozicije u ilegalnom tisku i drugim strukturama Solidarnosti. U srpnju 1983. ukinuto je ratno stanje. Iste godine Lech Wałęsa primio je Nobelovu nagradu za mir.

Komunistička vlada nije bila dovoljno jaka da slomi Solidarnost, ali ni Solidarnost nije bila spremna poduzeti agresivnije akcije za preuzimanje vlasti. Posljedično, između 1982. i 1988. godine Poljska je bila u političkoj pat-poziciji između države i društva, dok se ekonomska situacija dodatno pogoršavala. Tijekom tog razdoblja komunistička je vlada bila svjesna kako nema ni unutarnju moć ni vanjski legitimitet za provedbu bilo kakvih značajnih reformi. Do kraja 1988., s rastućim brojem štrajkova i prosvjeda te općom ekonomskom slabošću poljskog stanovništva, komunistička vlada bila je spremna ponovno surađivati sa Solidarnošću. Pristala je na ponovnu legalizaciju sindikalnog pokreta i otvorene pregovore o mogućoj političkoj tranziciji.

Kao rezultat okruglih stolova između oporbe i vlade, koji su trajali od veljače do travnja 1989., postignut je dogovor o održavanju slobodnih izbora za dogovoreni parlament u lipnju 1989. godine. Izbori su donijeli presudnu pobjedu Solidarnosti. U kolovozu 1989. prvi nekomunistički premijer u regiji, Tadeusz Mazowiecki, poljski parlament imenovao je na čelo nove vlade sa širokim narodnim mandatom za provedbu opsežnih gospodarskih i društvenih reformi za stabilizaciju zemlje. U studenom 1990. raspisani su opći predsjednički izbori na kojima je pobijedio Lech Wałęsa. Slobodni parlamentarni izbori održani su tek u listopadu 1991. godine. Proces ponovnog stjecanja neovisnosti i obnove demokracije simbolično je završen 1993. godine povlačenjem posljednjih jedinica ruske vojske s poljskog teritorija.

Portugal

Autor: Samuel Guimarães

Život prije demokracije

Za vrijeme Estado Novo (1926. – 1974.), Portugal je bio siromašna zemlja izraženih razlika, s dubokim nedostacima u zdravstvu i obrazovanju. Godine 1970. oko četvrtine stanovništva nije znala čitati ni pisati, polovica nije imala tekuću vodu, a više od trećine nije imalo električnu energiju.

Režim u vrijeme Estado Novo, utemeljen na jeftinoj radnoj snazi i autoritarnoj vlasti, bio je rezultat političkog procesa koji je započeo vojnom diktaturom proizašlom iz pokreta 28. svibnja 1926., a završio drugim vojnim udarom koji je 25. travnja 1974. srušio vladajući režim i okončao najdužu fašističku diktaturu u Europi.

Desetljećima žene nisu mogle glasovati, posjedovati tvrtke ili napustiti zemlju bez dozvole muževa. Ova ograničenja pratila su i druga koja su utjecala na temeljne slobode: Nije bilo slobode izražavanja ni udruživanja. Velik dio odraslog stanovništva nije mogao glasovati. Postojala je samo jedna stranka. Svatko tko je politički prekršio zakon suočio se s represijom političke policije.

Kada se dogodila revolucija 25. travnja, zemlja je već 13 godina bila u ratu. U sukobima u kolonijama koji su počeli 1961. poginulo je 45 tisuća ljudi, a 53 tisuća je ranjeno. Portugal je bio posljednje europsko kolonijalno carstvo (Mozambik, Angola, Zelenortski otoci, Gvineja i Sveti Toma i Princip).

Država je živjela pod jednostranačkim režimom koji je gušio, ušutkivao i poticao prokazivanje. Brutalna Politička policija (PIDE), koja je uhićivala, mučila i ubijala, stvorila je klimu šutnje. Na terasama ili u kavanama, policajci su zviždali antirežimske pjesme kako bi uhvatili svakoga tko ih prepozna i uhitili ga kao "komunista" ili opasnog člana otpora fašizmu. Religija i Katolička crkva podržavale su režim i bile odgovorne za narod koji je bio prestrašen i zatvoren

prema vanjskom svijetu, posebno u unutrašnjosti države. Uz prividnu neutralnost Portugala u Drugom svjetskom ratu, Salazar i njegovi ministri podržavali su krajnje desničarskog falangista Franca (Španjolska) i rudnike volframa koje su iskorištavali nacisti. Ali postojao je i otpor. Ovo su neki od primjera:

- Aristides Sousa Mendes (1855. – 1954.), portugalski diplomat u Bordeauxu u Francuskoj, nije poslušao Salazarove naredbe i odobravao je vize Židovima koji su željeli pobjeći iz Njemačke i okupirane Francuske. Procjenjuje se da je izdao putne vize za 30 tisuća izbjeglica.
- Humberto Delgado (1906. – 1965.), takozvani "neustrašivi general", pokušao je srušiti režim 1958. na izborima koji su se pokazali lažnima. Ovaj pokret donio je mnogo nade i izmamio ljude na ulice.
- Virgínia Moura (1915. – 1998.), kći samohrane majke, prva je Portugalica koja je postala inženjerka i od rane je dobi pružala otpor portugalskom autokratskom režimu, čak i dok je živjela u ilegali.
- Margarida Tengarrinha (1928. – 2023.), umjetnica i borkinja za slobodu, istaknula se u ilegali krivotvorenjem raznih identifikacijskih dokumenata, omogućujući mnogim Portugalcima da pobjegnu ili žive slobodnijim životom.

Diktatura se temeljila na autokratskoj moći Antónija Oliveire Salazara. Kada je napustio vlast 1968., onesposobljen nakon pada sa stolice (umro je 1970.), naslijedio ga je Marcello Caetano i preuzeo predsjedanje Vijećem ministara. Zemlja je doživjela Marcelističko proljeće, očekujući promjene koje se nisu ostvarile. Njegovo imenovanje izazvalo je velika očekivanja među progresivnijim strujama Nacionalne unije, jedine stranke u državi, ali ona su ubrzo iznevjerena i Marcello Caetano našao se sve usamljeniji, napušten i od tzv. tvrdolinijaša i od progresivaca režima. Godine 1974. odupro se pokušaju državnog udara koji se dogodio 16. ožujka, ali isto se nije ponovilo nešto više od mjesec dana kasnije. Dana 25. travnja, okružen u vojarni GNR na Largo do Carmo u Lisabonu, predao se i predao je vlast generalu Spínoli. Prognan je u Brazil, gdje je umro 1980. godine.

Rat je završio i bivše portugalske kolonije stekle su neovisnost. Između 1974. i 1975. više od 500 tisuća ljudi iz bivših kolonija vratilo se u Portugal. To su bili takozvani povratnici. Gospodarstvo se također promijenilo. Unatoč tome što je doživjelo zapanjujući razvoj 1960-ih, nacionalno gospodarstvo i dalje je bilo jedno od najnerazvijenijih u Europi. Danas ga Svjetska banka smatra jednim od najrazvijenijih.

Prosperitet je omogućio razvoj socijalne države poput onih koje su već postojale u Europi. Mirovinski sustav proširen je na prethodno isključene skupine, a 1979. osnovan je Nacionalni zdravstveni sustav. To je jedno od najvećih demokratskih postignuća jer je u danima fašizma biti bolestan bila privilegija za malobrojne jer se sva medicinska skrb plaćala. Godine 1976. Portugal je usvojio novi ustav, jedan od najinovativnijih i najprogresivnijih u današnjoj Europi. Portugal je primio tri programa pomoći od Međunarodnog monetarnog fonda (1977., 1983. i 2011.). U ovih pet desetljeća zemlja je postigla značajan napredak u borbi protiv siromaštva i nejednakosti. Ulazak Portugala u Europsku ekonomsku zajednicu 1986. uvelike je tome pridonio, otvorivši put europskim fondovima i bržem rastu do početka 21. stoljeća.

Neke važne osobe:

- Maria de Lourdes Pintassilgo bila je jedina žena koja je obnašala dužnost premijerke u Portugalu, vodeći petu ustavnu vladu, na dužnosti od srpnja 1979. do siječnja 1980. godine. Bila je druga žena koja je obnašala dužnost premijerke u Europi, dva mjeseca nakon što je Margaret Thatcher preuzela dužnost u Ujedinjenom Kraljevstvu.
- Celeste Martins Caeiro bila je žena koja je 25. travnja 1974. dijelila karanfile vojnicima koji su vodili državni udar za rušenje fašističkog režima. Zbog toga je revolucija postala poznata kao "Revolucija karanfila".
- Mário Soares, odvjetnik i borac otpora, bio je više puta zatvoren i borio se za demokraciju dok je bio u izbjeglištvu u Francuskoj. On je ključna figura portugalske demokracije, kako u zaštiti uspostave prosovjetskog režima 1975., tako i u svom pionirskom radu za ulazak Portugala u EEZ.

Revolucija karanfila

Izvor:

<https://50anos25abril.pt/o-25-de-abril/>

Život danas

Međutim, razine siromaštva i socijalne isključenosti i dalje su iznad europskog prosjeka. Oko dva milijuna građana je ispod ili na granici siromaštva. U posljednjih pedeset godina Portugal je sustigao ostale europske države kada je riječ o školovanju. Počevši od 1974. sa samo 67 tisuća upisanih u visoko obrazovanje, zemlja je uspjela premašiti europski prosjek u postotku diplomiranih između 25. i 34. godine, a danas ima najkvalificiraniju generaciju ikad. Unatoč ovom napretku, prosječna razina obrazovanja Portugalaca i dalje je mnogo niža od one u Europskoj uniji.

Ako je do prijelaza stoljeća gospodarstvo ostvarivalo obećavajući napredak, od tada je prestalo približavati se europskom prosjeku. Unatoč tome što u prosjeku rade više sati od ostalih Europljana, produktivnost je Portugalaca niska. Plaće su također niske. Ova situacija posebno pogađa mlađe generacije, koje su emigrirale u potrazi za boljim prilikama.

Portugalsko se stanovništvo smanjuje i stari. Godine 1974. bilo je 35 starijih osoba na sto mladih osoba. Godine 2021. bilo ih je 183 na sto mladih osoba. U posljednjih 20 godina zadovoljstvo građana demokracijom ostalo je ispod europskog prosjeka. Nedostaje povjerenja u vladu, parlament, sudove i stranke. Većina ne pokazuje interes i ne sudjeluje u političkom životu. Na svakim izborima milijuni Portugalaca odlučuju ne glasovati. Iako demokracija ima većinsku podršku, samo 37% ljudi odbacuje ideju snažnog vođe koji ne mora odgovarati parlamentu ili izlaziti na izbore.

(Izvor: <https://ffms.pt/pt-pt>)

Rumunjska

Autorica: Diana-Maria Beldiman

Život prije demokracije

Od 1948. do 1989. godine u Rumunjskoj je vladao komunistički režim.

Kronologija komunističkog razdoblja dijeli se na sljedeći način:

- **1948. – 1965.:** Staljinističko razdoblje u kojem je zemljom vladao Gheorghe Gheorghiu-Dej. Unutarnja i vanjska politika bile su pod utjecajem Sovjetskog Saveza.
- **1965. – 1989.:** Nacionalno-komunističko razdoblje u kojem je zemljom vladao Nicolae Ceaușescu. Unutar ovog razdoblja postoje dva različita podrazdoblja:
 - **1965. – 1971.:** razdoblje u kojem je režim bio malo opušteniji i rumunjski čelnici su uspostavili kontakte s demokratskim zemljama poput Francuske ili SAD-a.
 - Nakon posjeta Kini i Koreji 1971. godine, Nicolae Ceaușescu uveo je represivniji režim s mnogo ograničenjima za stanovništvo. Razdoblje **1971. – 1989.** smatralo se neo-staljinističkim razdobljem zbog unutarnje politike koja je bila vrlo restriktivna za stanovništvo.

Prijelaz na demokraciju

Revolucija iz prosinca 1989. dovela je do uklanjanja komunističkog režima u Rumunjskoj. Mnogi su ljudi prosvjedovali protiv neimaštine koja su morali trpjeti tijekom posljednjih godina komunističkog režima. Budući da je Nicolae Ceaușescu želio u potpunosti otplatiti vanjski dug Rumunjske, tijekom posljednjeg desetljeća komunističkog razdoblja stanovništvu su nametnuta stroga ograničenja: pristup električnoj energiji samo nekoliko sati dnevno, hrana se izvozila, stanovništvo je gladovalo itd. Sve je to dovelo do narodnog ustanka u prosincu 1989. godine.

Sve je počelo u Temišvaru 16. prosinca, a u roku od nekoliko dana antikomunistički pokret proširio se cijelom zemljom. Narodni su pokreti ugušeni

i, nažalost, događaji su doveli do mnogo civilnih žrtava. Diktator Nicolae Ceaușescu i njegova supruga Elena formalno su osuđeni i pogubljeni 25. prosinca 1989. godine.

Život tijekom demokracije

Nakon pada komunističkog režima, skupina ljudi zvana Fronta nacionalnog spasa (bivši komunisti, disidenti, vojne figure itd.), preuzela je kontrolu nad zemljom i obećala organizirati slobodne izbore i demokratske reforme.

Prvi demokratski izbori održani su 20. svibnja 1990. i pobijedila ih je Fronta nacionalnog spasa (u međuvremenu su postali politička stranka). Unatoč poteškoćama koje su obilježile prijelaz na demokratsko društvo s prosvjedima, štrajkovima i nepovjerenjem u nove političke vođe, poduzete su određene reforme kako bi se stvorila demokratska pozadina za postizanje ciljeva oblikovanih 1989. godine. Tako su se na političkoj sceni ponovno pojavile razne stranke, postkomunistički ustav usvojen je 1991. godine, a Rumunjska se priključila zapadnim institucijama: NATO-u 2004. i Europskoj uniji 2007. godine.

Rumunjski predsjednici nakon pada komunističkog režima bili su:

- **Ion Iliescu** - prosinac 1989. – lipanj 1990. (privremeno), lipanj 1990. – listopad 1992., studeni 1992. – studeni 1996.
- **Emil Constantinescu** - studeni 1996. – prosinac 2000.
- **Ion Iliescu** - prosinac 2000. – prosinac 2004.
- **Traian Băsescu** - prosinac 2004. – prosinac 2014.
- **Klaus Werner Iohannis** - prosinac 2014. – (trenutno na funkciji 2024.)

Španjolska

Autorica: Cécile Barbeito Thonon

Život prije demokracije (1939. – 1975.)

Režim Francisca Franca započeo je 1939. godine, nakon što je njegova strana, konzervativni "nacionalisti", pobijedila ljevičarske "republikance" u Građanskom ratu.

Nakon dolaska na vlast, Franco je uspostavio režim s jednom strankom, "Falange Española, Tradicionalista y de las JONS". Stranačka ideologija "nacional-katolicizma", inspirirana talijanskim fašizmom, temeljila se na katolicizmu, konzervativnom moralu, španjolskom nacionalizmu i gospodarskoj autarkiji. Također su neprijateljima smatrane skupine poput komunista, Židova i masona. Društvo je strukturirano oko organizacija Omladinske fronte, Ženske sekcije, Vertikalne unije i Socijalne pomoći.

Obično se razlikuju dva razdoblja:

U prvom razdoblju (1939. – 1959.), kao nasljeđe rata i ekonomske autarkije, stanovništvo se suočavalo sa siromaštvom pa čak i glađu te teškom represijom. U drugom je razdoblju (1959. – 1975.) frankizam otvorio svoje gospodarstvo turizmu i stranim ulaganjima, razvio industriju, izgradio infrastrukturu (močvare) i kuće, što je dovelo do rasta BDP-a od 7%.

Obrazovni sustav prenosio je konzervativne vrijednosti kroz zastarjele metodologije. Dok su narodni plesovi i tradicija bili promovirani, poučavanje baskijskog, katalonskog i galicijskog jezika bilo je zabranjeno u školama.

Žene nisu mogle glasovati i, za razliku od prijašnjeg razdoblja, bile su poticane na ostanak kod kuće te im je bila potrebna dozvola muževa za rad. Prava i građanske slobode, poput prava na demonstracije i okupljanja, bili su ograničeni, a uvedena je cenzura. Represija je dovela do 130 tisuća pogubljenih i 370 tisuća zatvorenih ljudi, dok je oko 400 tisuća ljudi otišlo u progonstvo, većinom u prvom razdoblju.

Dok se represija smanjila u drugom razdoblju, društvena je oporba porasla, uglavnom predvođena radnicima, sveučilišnim studentima, tajnim sindikatima i strankama, pučkim svećenicima i pokretima u susjedstvu. Također, 70-ih godina, oporbene skupine poput ETA-e, FRAP-a i drugih organizirale su se kroz nasilje. Godine 1973. ETA je ubila Luisa Carrera Blanca, tadašnjeg predsjednika vlade i vođu za kojeg se smatralo da će nastaviti frankizam.

Tranzicija u demokraciju (1975. – 1982.)

Tranzicija je započela 1975. godine zbog Francove smrti. Kralj Juan Carlos de Borbón, koji je zamijenio Franca kao šef države, imenovao je Adolfa Suáreza novim šefom vlade.

Suárez je zagovarao ključne reforme poput donošenja Zakona o političkoj reformi 1976. i Zakona o amnestiji za političke zatvorenike 1977., što je omogućilo legalizaciju političkih stranaka. Na prvim izborima održanim u lipnju 1977., Suarez je izabran za novog predsjednika. Novi španjolski ustav odobren je 1978. s 87.78% glasova za, a novi izbori - prvi prema novom Ustavu - održani su 1979. te je Suárez ponovno izabran.

Godine 1981. dogodio se državni udar generala, ali je trajao samo jedan dan. Nakon toga, na novim izborima 1982. izabrana je socijalistička stranka. Iako ne postoji konsenzus o tome kada je tranzicija završila, obično se smatra da su to izbori 1982. jer je tada vlada bila u rukama oporbe Francovog režima (budući da je Suáreza imenovao kralj, a kralja Franco).

U tom razdoblju, naoružane oporbene skupine poput ETA-e (baskijski nacionalisti), GRAPO-a (anarhisti) i drugih nastavile su djelovati. Nenasilna oporba također se organizirala kroz brojne studentske skupine, sindikate, stranke i susjedske organizacije, sada legalne, s brojnim demonstracijama na ulicama.

Što se tiče tranzicijske pravde, dok su provedene političke reforme, a Zakon o amnestiji trebao je provesti neke reparacije oporbenim vođama, Zakon o povijesnom sjećanju nije donesen do 2007. (i ponovno 2024.). Malo je napora uloženo u traženje istine.

Život tijekom demokracije (1982 – ...?)

Tijekom demokracije, Španjolska je ušla u EEZ (sadašnju EU) i NATO (unatoč velikom protivljenju) te je potpisala mnoge međunarodne sporazume koji prethodno nisu bili potpisani.

Izmjena socijalističke stranke (PSOE) i konzervativaca (PP) bila je relativno glatka, ponekad s apsolutnom većinom, ponekad u koaliciji, često s regionalnim nacionalističkim strankama.

Godine 2011., masovni ulični prosvjedi ("Indignados" pokret, poznat i kao "15M") osudili su mnoge nedostatke španjolske demokracije. To je također imalo srednjoročni učinak jer su stvorene nove stranke (radikalna desnica, radikalna ljevica i liberali, trenutno nepostojeći), što je okončalo dvostranački sustav i prisililo vlade na više koalicijskih sporazuma.

U odnosu na nedemokratska vremena, prava su trenutno poboljšana, ali postoje mnogi nedostaci: osnovna su politička i građanska prava priznata, ali pravo na prosvjed ograničeno je od prosvjeda Indignados-15M. Sloboda izražavanja također je ograničena (npr. nekoliko pjevača dobilo je zatvorske kazne zbog pjevanja protiv Monarhije).

Različiti jezici (baskijski, katalonski, galicijski) poučavaju se u školama, iako ih stanovništvo koristi u nejednakoj mjeri. Ekonomska prava također su poboljšana, ali rastuća nejednakost i inflacija (posebno u stanovanju) predstavljaju veliki izazov.

Dok se neka prava, poput zdravstva i školovanja, primjenjuju univerzalno, bilo za građane ili nedokumentirane migrante, druga prava su ograničena za određene skupine ljudi.

